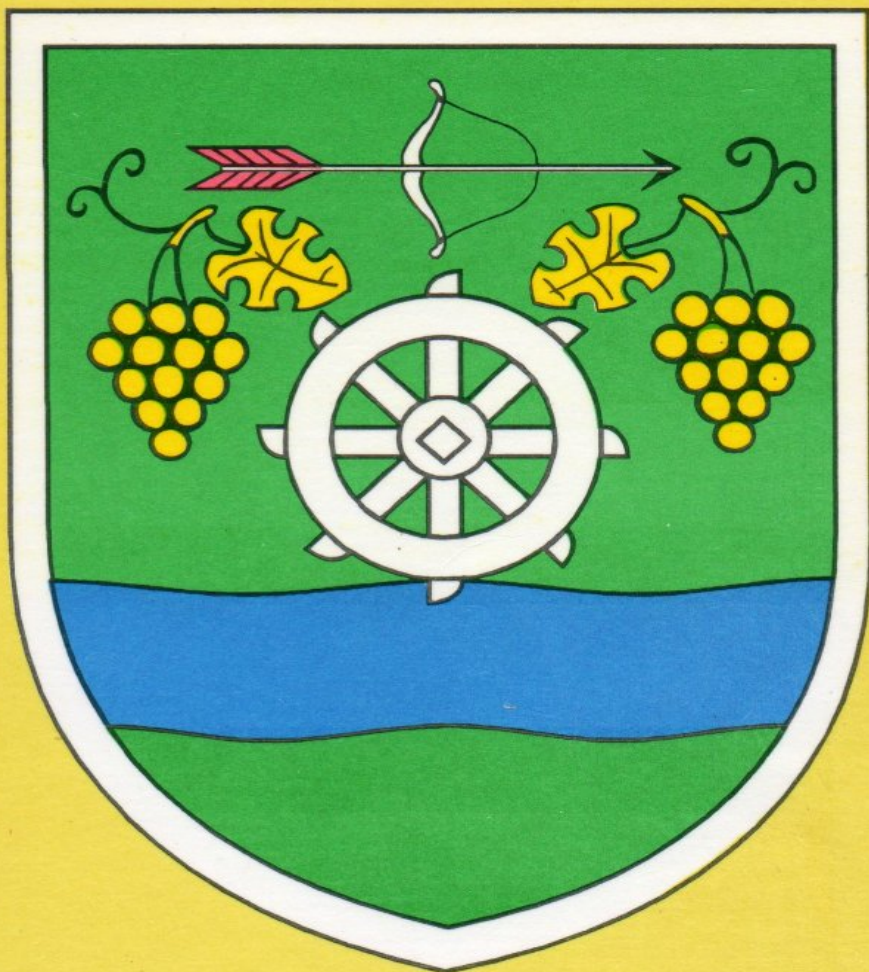

NAGYKÉR

monográfia

Szóke József
Nagykér

Nap Kiadó
1993

Kiadta: Nagykér önkormányzata
a Nap Kiadó gondozásában, Dunaszerdahely
P.O.Box 34., 929 01 Dunajská Streda
Felelős kiadó: Barak László
A kötet szerkesztője: Szőke Edit
A fényképeket Prikler László készítette, valamint archív felvételek
A fedélterv Kopócs Tibor munkája
Nyomdai előkészítés: Sidó Péter és K. Stanglovič Renáta
Nyomta: AZ Print, Érsekújvár
Megjelent 1993-ban, Times betűtípussal
Első kiadás

© Szőke József 1993
ISBN 80-85509-15-6

Szóke József
NAGYKÉR

Köszöntő

Emlékkönyvet általában jelentős évfordulók során szoktak kiadni. Ilyen a mi emlékkönyvünk is. Falunk ebben az évben ünnepli a fennállásáról megmaradt első írásos emlék 880. évfordulóját. Községünk a szomszédos településekhez mérten, de járási mé-retben is a legrégebbi településekhez tartozik. Neve először 1113-ban, Könyves Kálmán egyik oklevelében szerepelt, és ma is jelentős település. Lélekszáma az 1991-es nép-számlálás adatai szerint 3 438, és ez járásunkban a hatodik helyet biztosítja számára.

Az 1989 novemberi politikai-társadalmi változások megszüntették azokat a kötöttségeket és korlátokat, amelyek hosszú ideig fékeztek a lakosság és az egész társadalom aktivitását hazánkban. Ezeknek a változásoknak a „gyöngédforradalom” nevet adtuk, mert jellegzetesen simán, nagyobb megrázkódtatások és áldozatok nélkül biztosították az átmenetet. Az első gyors változások nagy reményeket keltettek falunk lakóiban is, de az új élet megvalósításának lényeges nehézségei arra figyelmeztettek, hogy társadal-munk lényeges megváltoztatásának folyamata sokkal tovább fog tartani, mint gondol-tuk. Az ún. szocialista közös tulajdon úgy alakult ki, hogy az emberek vagyonát eltulaj-donították, s az ő kártalanításuk, vagyonuk visszaadása nem megy máról holnapra.

Társasálmunk demokratizálásának kezdetén állunk. Elvárják tőlünk, s mi is elvárjuk egymástól, hogy ebben a folyamatban lelkiekben gazdagodva, nagyobb emberséggel, egymás iránti tisztelettel, a más nemzetiségűek, vallásúak megbecsülésével, az emberi szabadságjogok biztosításával vegyünk részt, és e nagy változáshoz magunk is járul-junk hozzá.

E célból adjuk ki ezt a könyvet is: hogy megismertessük helységünk történetét, s hogy múltunk ismeretét a következő generációknak is átadhassuk.

Ezért engedjék meg, hogy köszönetemet fejezzem ki könyvünk szerzőjének, falunk szülőiténék, hogy vállalta ezt a nem könnyű feladatot, és községünk múltját élénk tárta. Köszönöm azoknak a támogatását is, akik az adatok összegyűjtésével és más módon is segítették e mű megjelenését

Váljon e kiadvány falunk javára, de ajánljuk könyvünket azoknak is, akik szülőfa-lunkból bármilyen okból eltávoztak, ám a szívük visszahúzza őket hozzánk, rokonaik-hoz És végül, de nem utolsósorban szeretnénk, ha azok a vendégeink, barátaink és ismerőseink is szívesen forgatnák kiadványunkat, akik közelebről is meg szeretnék ismer-ni falunkat s annak lakóit.

Nagykér, 1993. április 25.

**Bátora Béla
polgármester**

Immáron Isten segedelmével elérkeztünk szülőfalunk, Nagyker 880. születésnapjához, bár tudjuk, hogy miként a gyermek sem akkor születik, amidőn a keresztvíz alá tartják s nevet kap, falunk se akkor keletkezett, amidőn kegyes és nagy tudású Könyves Kálmán királyunk az Úr 1113. esztendejében kelt oklevelében Kér nevét először megemlítette. A föld mélyéből előkerült néma tanúk, régészeti leletek, kő- és bronzszerszámok, edénytöredékek, fegyvermaradványok, ruhadíszek, pénzérmék, épülettéglák mind-mind arról tanúskodnak, hogy e táj már az őseink előtt is lakott terület volt, s így településünk múltja, mint minden múlt, visszafelé haladva az időben, belevész a régmúlt idők homályába. Ám ami bizonyosan bizonyos, hogy falunkat tartós, valódi településsé magyar elődeink formálták. Erről tanúskodik falunk ősi magyar neve, mely a honfoglaló hét magyar törzs egyikének, Huba vezér törzsének nevét őrizte meg az utókor számára; erről tanúskodnak az itt feltárt ősmagyar sírok, ezt sejtetik a falunk határának egy-egy neves pontjához, dülőjéhez fűződő legendák, regék is, melyeket hitelükben minden ponton megerősítenek a reánk maradt történelmi kútfők, a levéltárakban őrzött hiteles okiratok, korabeli feljegyzések, krónikák, levelek, tárgyi emlékek, régészeti leletek. És mi mindent rejteget még e föld és az emberi emlékezet, amiről ma még nem tud-hatunk!/? Mindez nem csekély büszkeséggel tölti el szülőfalunk mostani lakóit, de egyben arra int minket, kései utódokat, hogy kellő alázattal merüljünk el szülőfalunk múltjának vizsgálatában, és erős hittel higgyük, hogy múltunk ismerete mindannyiunkat megerősít jövőnkbe vetett hitünkben.

I.

Táj, népek, emberek

Nagykér a Kisalföldre nyíló Nyitra-völgye legdélibb öblének települése. A falu az egykori megyeszékhelytől, Nyitrától tizennégy kilométerrel délre, a járási székhelytől, Érsekújvártól huszonnégy kilométerre északra található Berencs, Nagycétény, Felsőszöllős, Konyát, Virágoshalompuszta, Pusztakeszi szomszédságában. A táj évi középhőmérséklete +10,2 fok, a vegetációs időszak középhőmérséklete +16,3 fok. A település tengerszintfeletti magassága 132 m, határa 128—174 m. A határa 2363 hektár.

A Nyitra völgyének alsó szakaszát északról a vidék díszé, az 587 magas Zobor-hegy határolja. Nem csodálkozhatunk, ha e táj festői szépsége százharminc évvel ezelőtt falunk plébánosát, *Novák Lajost*, a neves egyháztörténészt ily lelkes szavakra fakasztotta: „*Alig van e hazában a kegyes természet által bővebben megáldott, s szépsészeti szempontból bájosabb s regényesebb vidék, mint Nyitra-völgyének alsó része. Valóban lelki élvezet itt keresztül utazva látni a tengerként hullámzó gyönyörű vetéseket, s szemlélni a Nyitra és Czétényke rohanó habjai által öntözött viruló terjedelmes rétséget, és fölváltva követő fűzfa-berkek, s lombos erdők festői csoportozatát. Jobbról s balról pedig, számos fehér hajlokkal ellátott, jól művelt szőlőhegyek szegélyezik e bájos völgyet, melynek véghatárát éjszakeről a történelmi Zobor-hegység sziklás ormai képezik, délről pedig az érsekújvári síkságba olvad.*”

Azóta persze e táj sokat veszített festői szépségéből. A dús és változékony növényzettel borított termékeny völgy lapályát már nem fedi zöld rét, s a Nyitra se tekereg benne szeszélyesen, mert megszabályozták, s vizét gátak közé szorították. De idézzük tovább a múltat. Milyen is volt a Nyitra és a Cétényke 150 évvel ezelőtt? A táj első tudós vizsgálója, *Nagy József* Nyitra megye helyírása szerint: „*A Nyitra a Vágnál kisebb folyó, melyen tutajok nem úsztathatók; számtalan malmot hajt, áradásai gyakoriak; minden nagyobb záporosók után is könnyen beállók, de nem terjedelmesek, a völgy talpára szorítózkodók. Tavasz közepével a szénát sokszor beiszapolja, iszapja homokból,*

agyagból és televényből áll, miért is termékeny. Halak Nyitrától Érsekújvárig fordulnak elő benne nagyobb mennyiségben, ezek közt nevezetesebbek a pontyfélék és a harcsa. A megye déli részében a Nyitra néhány szép szigetet képez."

A kéri mezőket keletről szegélyező Céténykéről sem feledkezik meg a leíró: „*A Nyitra felső járásában, Nyitraváros és Tormos falu közt létező állóvizekből veszi eredetét és Felsőköröskény alatt a Nyitra folyóból elváló ággal növekszik s innen a Nyitra-völgy rétalján dél felé ömledez, Csehi, Kis- és Nagycétény, Felső- és Alsócétény, Csornok, Kismánya, Özdög és Fedémes mellett elfolyva Nagysurány felett ömlik a Nyitrába. Lassú folyású, nádasokkal benőtt folyam, mely malmot nem hajt."*

Kér idősebb lakói még emlékezhetnek rá, hogy a tájnak ez a 130—150 évvel ezelőtt leírt arculata nagy vonásaiban a századunk harmincas évtizedéig fennmaradt, és csupán az öreg Nyitra, valamint a Cétényke megszabályozásával kezdődött el a táj arculatának alapvető átalakulása. A századeleji táj tehát már alig különbözött a száz év előtti tájtól, ami azt jelzi, hogy a múltban az ember sokkal lassabban változtatott természetes környezetén, megélhetéséhez elegendőnek tartotta a természet ősi állapotát, s ezen csupán akkor változtatott, ha fennmaradása, megélhetése ezt szükségessé tette.

Ilyen alapvető változás következhetett be akkor is, amidőn őseink e tájon megtelepedtek, és az alapvetően pásztorkodó életmódról áttértek a földművelésre. E nagy változásról a megfelelő helyen majd részletesebben is szólnunk, most csupán azért említjük, hogy képet alkothassunk arról, milyen is lehetett e táj a honfoglalás előtt, s még előbb, az őseink idején.

Bizonyos, hogy a táj fő alkotóelemei a hegyek, dombok, folyók már akkor is léteztek, de arculatuk a mostanitól sok mindenben elütött. Hiányoztak a megművelt földterületek, több volt az erdőség, a rét, a vadvíz, a nádas, az ingoványos, mocsaras terület, tehát a táj növényzete sokkal változatosabban, bujábban tenyészett, s benne az állatvilág is jóval gazdagabb lehetett. De a domblánc, amely a Nyitra völgyének jobb oldalát kíséri, akkor is a Zobor lábánál, a Márton-domb és Gerencsér közt létező magaslatból eredt, és a Cétényke vonalát kísérve, Csornok után, Gyaraknál végződött. Megvolt az a dombos fennsík is, amely a völgyet baloldalt határolja, és elválasztja a Vág

völgyétől. Ez a dombos fennsík szelíden simul a völgy talapzatába, és a komjáti Kálvária-dombnál végződik.

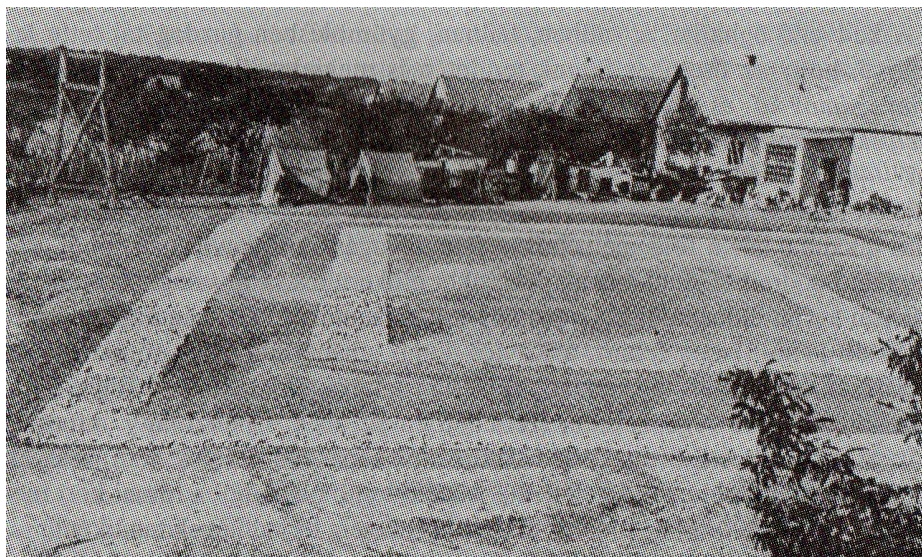
A tájnak ez a földtani, geológiai arculata az utolsó jégkorszak során alakulhatott így ki, s csak az ezt követő felmelegedés során jött létre a vidék jellegzetes növényzete, állatvilága, amely lehetővé tette az ember megtelepedését is. Az eddig lefolyt régészeti kutatások tanúsítják, hogy vidékünkön az ember megjelenésének első nyomai az újkőkorból (neolitikum) a Kr.e. 3000—1800-as évekből származnak. Az ember ebben az időben még vándorló vadász, halász, gyűjtögető életmódot folytatott, s csak rövidebb időre telepedett meg egy-egy helyen. Fából összetákolt kunyhókban, földüregekben, barlangokban lakott, esetlen szerszámait kőből, csontból készítette, íjat, nyilat, lándzsát használt, ezekkel vadászott, halászott; értett a fazékégetéshez, de a fazekaskorongot még nem ismerte; tudott varrni, szőni, de ruháit nagyrészt állatbőrökből készítette; halottait leginkább guggoló helyzetben temette el, és csupán ott égette el őket, ahol a vizenyős, mocsaras talaj nem tette lehetővé eltemetésüket.

A kedvező éghajlat, a vadban, halban, gyümölcsben gazdag táj tette lehetővé, hogy az ősember falunk területén is megjelenjék. *„Ezt bizonyítják ama számos kő- és bronzkori maradványok, melyek itt elszórva találtattak, s melyekhez hasonlókat bizonyára még nagy számban rejtenek e táj sötét hantjai”* — írja a már említett dolgozatában Novák Lajos plébános. Sajnos, e régészeti leletek, azokkal együtt, amelyek a Nyitra folyó szabályozása során és más alkalmakkor a föld mélyéből, a falu agyagásóiból, kavicsbányáiból, vályogvető gödreiből, épületek alapozásakor előkerültek, a II. világháború bombázásai során elpusztultak az érsekújvári múzeumban. Csupán sajnálhatjuk, hogy az 1956-57-ben feltárt, a Kavics-domb lábánál megtalált római őrerőd feltárásán kívül más szisztematikus ásatás falunk területén nem folyt. Nem ösztönözték erre régészeinket (feltehetően az örökös pénzhiány miatt) a kőkorszakot követő bronzkori, vaskori, kelta, germán leletek sem, melyek szép számmal kerültek elő véletlenül a szőlődomb oldalából a római kort megelőző, Kr.e. 1800-tól az időszámításunk kezdetéig terjedő évek tanúiként.

A rómaiak Pannóniát (a mai Dunántúl) *Augustus császár* idején, Kr.e. 12—0 között hódították meg, se a Duna határvonalát mint határt (*limes Traianus*

császár idején építették ki. A Duna mentén 4 légió és számos segédcsoport állomásozott. Egy-egy légióhoz 6000 harcos tartozott, s ezek a folyam mentén 20—25 km távolságra sorakozó táborokban helyezkedtek el, s hogy a váratlan barbár betörések ellen hatásosan védekezhessenek, a Dunától északra, az ún. senkiföldjén a fontosabb utak mentén őrtornyokat (*castellum*) építettek, melyek állandó kapcsolatban állottak a Duna mentén létesített várakkal, erődökkel.

Ilyen őrtorony volt a szőnyi római tábortól, *Brigettiótól* északra, a Nyitra völgyének bejáratát őrző erősség is, melyet 1956-57-ben a nyitrai vár régészei tártak fel Kéren. Az itt talált leletek tanúsága szerint az erődítést Krisztus születése után az első évszázadban létesítették, s mintegy 200 évig állott fenn. Az erőd téglából és fából épült, hossza 30 m, szélessége 21 m, a falak vastagsága 120—125 cm volt. Az erődöt árkok, földsáncok és deszkapalánk védelmezte, s mintegy 25—30 harcosnak szolgált tartózkodási helyeül, akik állandó kapcsolatban állottak az Izsza mellett levő Leányvár római alakulatával, ahonnan a

Az 1956/57-es ásatások során Nagykorén feltárt római erőd alapjai

jelentéseiket a Szöny melletti római katonai táborba, Brigettióba, s a birodalom fővárosába továbbították.

Az erődítmény katonái rendszeresen jelentették az ellenséges csapatmozgásokat, és védelmezték a birodalomtól erre vezető fontos kereskedelmi utat.

Nem lehet feladatunk, hogy a római birodalom idején tájainkon lezajlott összes hadieseménnyel részletesen foglalkozzunk, csupán egyetlen fontos eseményt említünk, amelyben a Kéren létesült római erősségnek is szerepe lehetett.

Róma egyik leghatalmasabb császárának, *Marcus Aureliusnak*, az uralkodása idején (161—180) a Nyitra vidékén élő kvádok, addigi békés életüket feladva, szövetkeztek a jazigokkal, és 172-ben betörték a római birodalom ré-

Pecsetes római téglák az erőd falából, a római légiók számával

szét képező Dunántúlra, Pannóniába. A császár maga irányította az ellenük folyó hadműveleteket, s így hosszabb ideig tartózkodott a Garammentén levő Bényben, ahol a feltételezések szerint nagy filozófiai művének, az *Elmélkedéseknek* az első könyvét írta. Feljegyzése szerint a jazigokat könnyedén megverte, de a kvádok ellen több hadjáratot vezetett Nyitra irányába. Helységneveket nem említ, de a történészek már régebben gyanakodtak arra, hogy a döntő ütközetét éppen a Nyitra vidékén vívta, s így jómaga is többször megfordulhatott ezen a tájon. *Titus Kolnik*, a nagykéri ásatások vezetője — éppen az itt talált régészeti leletek alapján — 1986-ban ismét felvetette annak a lehetőségét, hogy a császár itt járt. Szerinte a Kéren talált római sírok, kerámia-cserepek, pecsételt téglák tartós tartózkodásra vallanak. A 221 darab téгла mindegyikén ott látható a római légiók pecsétje, s ez elárulja, honnan kerültek az erődítés színhelyére. A legtöbb téгла (144 db) a XIV. légió jegyét viseli. Ez a légió a Bécs és Pozsony közt levő *Carnuntumban* székel, ahová a császár a Garam partjáról távozott, s ahol az Elmélkedések második könyvét is megírta. Kolnik szerint a császár a kéri erőd fontosságát látva, Carnuntumból küldött építőanyagot és szakembereket az erőd megerősítésére. Ezt viszonylag könnyűszerrel megtehetette, mert a Duna egyik legfőbb ága akkor még Érsekújvárnál folyt, s így az építőanyagot vízen szállíthatták.

A rómaiak a 4. század végén, az 5. század elején hagyták el a Dunántúlt. Ebben az időben már a *hunok* uralták a Nyitra vidékét, később pedig az egész Kárpát-medencét. *Attila* 453-ban halt meg, s utána az ő birodalma is széthullott. A hunok letűnése után a népvándorlás zűrzavaros időszaka köszöntött e tájra. Egymást váltogatták a különböző népek. 568-ban új nép tűnt fel a Kárpát-medencében, az *avarok*, akik *Baján* vezérletével Európának ezen régióit mind birtokukba vették. 804-ben *Nagy Károly* hadat indított az avarok ellen, és a Rába torkolatáig nyomult előre. Hadai egyes feltételezések szerint Pozsony és Nyitra vármegye egy részét is megszállták. Ebben az időben szivárogtnak be a Morva folyó túlsó partján tanyázó *szlávok* is, akik Nagy Károly hadait támogatták az avarokkal szemben.

Nagy Károly a meghódított területeken bánágokat hozott létre, amelyek élén *örgrófok* állottak. Az örgrófok hajtották be az adókat, de akárcsak a rómaiak, az alávett őslakosság belső rendjét ők sem zavarták meg. Ily módon

a beszivárgó szláv népek egyre jobban megerősödtek, de a megvert avarok is megmaradhattak. A szlávok első önállósulási jelei 830-ban jelentkeznek, amikor a Morva folyótól északra, Velehrad székhellyel *Mojmír*, délen, Nyitra székhellyel *Pribina* hercegsége kezd kibontakozni. E két herceg közt azonban vetélkedés támadt, és hogy Pribina biztosítsa fölényét, egész háznépével megkeresztelkedett, és a frankokhoz fordult segítségért, akik a salzburgi érsek közreműködésével hittérítőket küldtek Nyitrára. Pribina hercegsége azonban nem tartott sokáig. Elűzte őt az erősebb *Mojmír*. *Mojmírt Lajos* bajor—frank császár kergette el, s helyére *Rastislavot* tette 846-ban. *Rastislavot* a ravaszabb *Svatopluk* semmizte ki, aki már önálló morva fejedelmeségről álmodozva a bajorokkal szemben III. *Mihály* bizánci császárhoz fordult hittérítőként. Habár Nyitrán már ekkor működött a bajorok által létesített püspökség, a császár a szlávul megtanult görög szerzetes testvérpárt *Cirillt* és *Metódot* küldte Nyitrára. *Svatopluk* és *Rastislav* viszálykodása azonban még nem ért véget. Hol az egyik, hol a másik árulta el urát, a bajor királyt, s azután mindketten hozzá futottak támogatásért. Végül is *Lajos* megalékelte az örökös viszálykodást, *Rastislavot* megvakította s örök fogságba zárta, *Svatopluk* ellen pedig háborút indított. *Svatopluk* azonban eredményesen védekezett. Ekkor állott hatalmának tetőfokán, a bajor—frank birodalmat viszont belső viszályok gyöngítették. E viszálykodásból 888-ban *Arnulf* került ki győztesen, aki 892-ben hadra kelt *Svatopluk* ellen.

Ebben az időben jelentek meg a honfoglaló *magyarok* a Kárpát-medence határain. Mindketten segítségért fordultak hozzájuk, de a magyarok a császár oldalára álltak, és 892-ben közösen megverték *Svatopluk* seregeit. *Álmos* és *Árpád* hadai ekkor jártak először a Kárpát-medencében, és a Duna bal partján haladva eljutottak Nyitráig, hogy segítsenek *Arnulfnak* legyőzni *Svatoplukot*. Két évvel később, 894-ben a magyarok ismét megjelentek a Kárpát-medencében, s együtt hadakoztak *Arnulf* csapataival a Dunántúlon.

Ily módon amikor a honfoglaló magyarok 896-ban a Vereckei-hágón bejöttek e honba, nem érkeztek ismeretlen tájra. Ismerték az ország népeit, természeti viszonyait, köztük Nyitra vidékét is. A hadjáratok során szerzett benyomásaik is ösztökélhették őket a Kárpát-medence elfoglalására. De az sem elhanyagolható körülmény, amit mostanában egyre több történelemtudós vall,

nevezetesen hogy az itt talált avarok valójában a magyarok közeli rokonai voltak, s ők hívták ide Árpád népét, amellyel aztán a honfoglalás után teljesen összeolvadtak. Ugyanis csakis így érthető meg az avarok nyomtalan eltűnése. Valójában nem tűntek el, egyesültek Árpád magyarjaival.

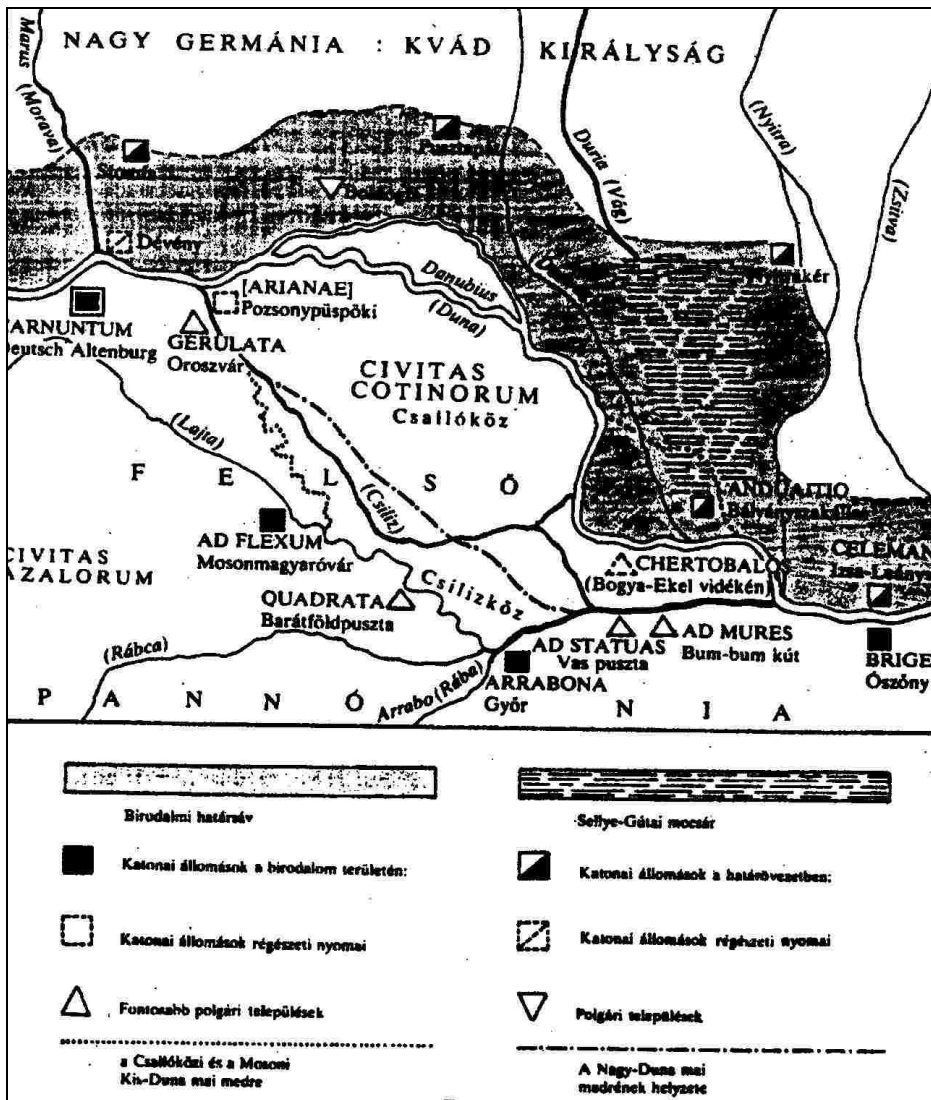
A honfoglaló magyarok

A magyar hadak zöme Árpád vezérletével 896-ban a Vereckei-hágón érkezett a Kárpát-medencébe, ahol szervezett államalakulatot nem talált. Erdély bolgár befolyás alatt állott, az Alföldön és a Dunántúlon a megbukott római birodalom népei éltek, Nyitra vidékén az Arnulf császár által 894-ben megvert, szétzilálódott szlávok elkeveredve éltek együtt az ittmaradt avarokkal.

A magyarok minden ellenállás nélkül foglalták el a Felső-Tisza vidékét, a Bodrogközt és Zemplént. Így jutottak a Sajó partjára. Itt megtanácskozták, miként hódítják meg az ország többi részét, aztán szétváltak, és a törzsek az ország különböző tájai felé indultak. *Bors* foglalta el Miskolc környékét, Gömört, Hontot, Barsot. A Duna feletti részek és Nyitra vidékének megszerzése főleg *Huba* feladata volt, a Vág völgyében *Kusid* kun vezér seregei nyomultak előre. Az ország közepét Árpád hadai vették birtokba, Erdélyt *Gyula* és *Kond* hódította meg. Egyedül *Zalán* bolgár seregei a Maros vidékén, Nyitónál pedig *Zobor* szláv vezér tanúsított nagyobb ellenállást.

Nyitra meghódítását III. Béla névtelen jegyzője, *Anonymus* jóval később, csupán 1200 tájékan vetette papírra, s bizony sok benne a meseszerű, pontatlan megfogalmazás, tévedés. Beszámolója szerint a magyarok, miután Zólyom és Bars megyét már elfoglalták, a Zsitva vize mellett tábort ütöttek. „*Innen pedig másnap néhány embert, kiket vakmerőknek tudva vala kiküldenének kémlelődni, kik a Nyitra vizén keljenek át, s nézzék meg, ha harcz nélkül át-mehetnének-e Nyitra városáig? Kik midőn sebes nyargalást a Tormos patak-hoz értek, a hol az a Nyitrába szakad, látták, hogy az azon földet lakó szlávok és csehek, a csehek vezérének segítségével ellenük állnak... Midőn pedig azon*

kémek, kiket Szoárd és Kadocsa kiküldtek vala, látták, hogy a szlávok és csehek nékik ellent nem állhatnak, háromszor rájuk nyilazának, s néhányat közülök megölének S midőn látták a szlávok és csehek, kiket Zobor örökül állított vala, hogy azok, kiket Hét magyarnak neveznek, ilyen fegyvert használnak, nagyon megjélemlének, mivel ilyen fegyverzetet soha nem láttak, és tüstént hírt adának uruknak, Zobornak. Akkor Zobor ezt meghallván a csehek segítségével sok fegyveressel eléjük méne megütközni, s midőn mindkét sereg a Nyitra vizéhez ért, Szoárd, Kadocsa és Huba át akarnak menni vala a folyón. Hanem Zobor nyitrai vezér és vitézei ellenük sokáig harczoltak; a magyarok pedig a szlávok közül sokat agyonnyilaznak vala. De három nap a magyarok az árvizek miatt semmiség át nem mehettek, végre azonban negyed nap minden nyitrai szlávok, látván a magyarok merészségét, s a nyillövéseiket nem állhatván, futásnak eredének, és hogy életüket megmenthessék, sebesen vágatva Nyitra várába zárkóznak nagy félelemmel. Kiket Szoárd, Kadocsa és Huba, nem különben a többi vitézek a városig üzenek, s közülük némelyeket megölének, némelyeket megsebesítének, s másokat elfogának. Vezérok pedig Zobor, midőn futtában ellenük harczolni akart, Kadocsa lándzsája által elesék, és elfogva őrizet alá tettették, a többiek a városba zárkózva, mint a némák, úgy elhallgatának. Másnap azért Szoárd, Kadocsa és Huba a sok fegyveres sereggel, keményen kezdék vívni Nyitra városát, minden módon, és az Úr nekik nagy győzelmet ada, és harczolva bemenének abba és ott soknak vére omla. Akkor haragra gerjedve Zobort, azon tartomány vezérét, kit tegnapelőtt elfogtak vala, egy nagy magas hegyre vivén felakasztották; a honnan azon hegyet az naptól fogva máig Zobor-hegyének nevezik. És ezen tettökért félt tőlök azon hazának minden embere, és valamenyi nemes tuszukul adá nekik fiaikat, és azon föld minden népei meghódolának nékik Vág vizéig. És midőn Szoárd, Kadocsa, nemkülönb Huba, Árpád vezérhez minden foglyiikkal épen, s egészségben visszatértek, lőn nagy öröm a vezér udvarában. S Árpád vezér nemeseinek tanácsára és kérelmére a Nyitra vidékéről hozott hűtleneknek, előbb tőlük esküt vevén, különböző helyeken földeket ajándékozott, nehogy valaha még hűtlenebbekké lévén, hazatérve a Nyitra széleken lakó híveinek ártsanak. És ezen örömében Árpád vezér Hubát Nyitra s más várak ispánjává tette, s tulajdon földet adott néki a Zsitva vize mellett a Törzsök erdőig."

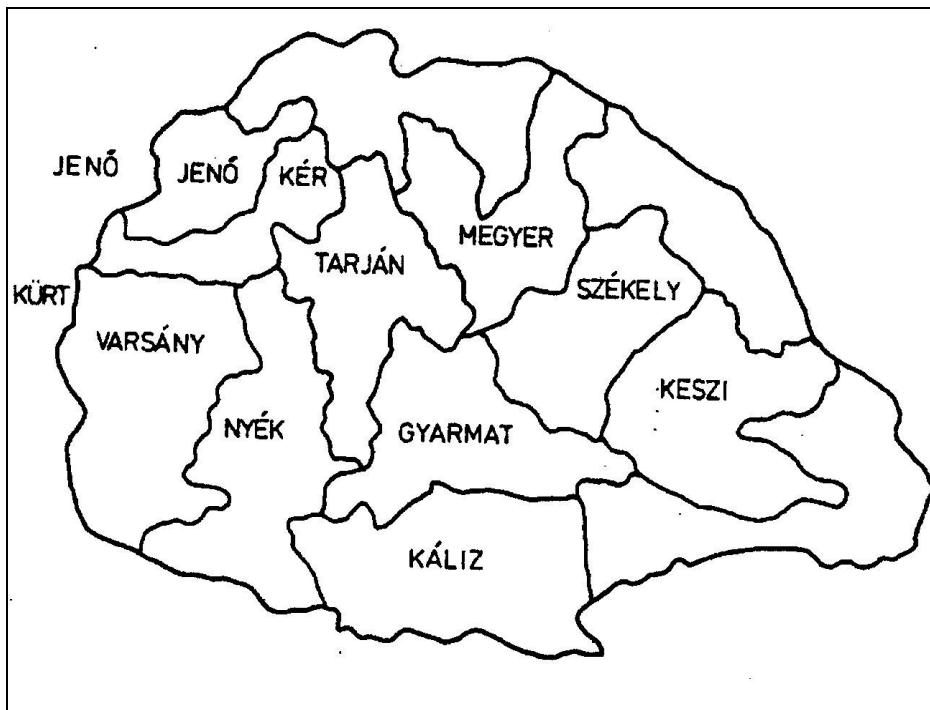

A Duna árterülete a római birodalom és a honfoglalás idején a Nagyékér és Vágsellye alatt elterülő mocsarakkal

Hogy kissé pontosítsuk Anonymust, színes és általunk olvasmányosabbá tett beszámolójának utolsó mondatait, a honfoglalás befejeztével a hét magyar vezér, *Árpád, Előd, Kond, Ond, Tas, Huba* és *Töhötöm* Ópusztaszeren valóban tanácskozársra ült össze, és ott egymás közt felosztották az elfoglalt országrészeket. Az osztozás során Huba lett Nyitra vidékének ura. Itt telepedett meg törzsének népével. A krónikások azt is feljegyezték, hogy Nyitra vidékét Árpád eredetileg Ondnak szánta, ám ekkor Huba szólásra emelkedett: „*Ezt az osztályt én magam is helyeslem — mondta. — Egyetlen kérésem volna csupán. Én magam foglaltam el a Dunától északra eső földet. Azt a földet nagyon megszerettem, mintha csak Eteköz földjét tapodta volna lábam a ligeteiben. Azt kérem hát, hogy Onddal cserélhessek.*” Ezután Ond magától emelkedett szólásra, és így szólt: „*Én magam is helyeslem Huba kérését. Kapja ő az Eteközre emlékeztető szép földet, melyet karddal megszerzett. Én itt telepszem le majd a Tiszai rónán, e helyen, ahol e szert egymással megkötöttük.*”

Az ópusztaszeri osztozásnak ezt a különös jelenetét azért tartottuk fontosnak megidézni, hogy megértsük, Huba és népe miért választotta legfőbb szálláshelyéül éppen a Nyitra várához közeleső, vizekkel öntözött tájat, amely a maga ligeteivel, tágas legelőivel az óhazára emlékeztette népét. De nemcsak emlékeztette, hanem az állattartással és földműveléssel egyaránt foglalkozó törzsbélieknek az ilyen vidék felelt meg a legjobban, s talán ez lehetett a legfőbb indítékuk, hogy ragaszkodjanak ehhez a tájhoz. A hely, a táj, a természeti környezet tehát kiválóan alkalmas volt népük megtelepedésére, elegendő volt itt a termőföld és a legelő nagyszámú állataik számára. Ennek a földnek egyik fontos helye lehetett falunk határa is, amely Nyitrához közel esvén, jó szálláshelyéül szolgálhatott Huba valamely nemzetségének. Erre utal, hogy a szálláshely neve Kér, azonos a törzs nevével. De miről is árulkodik még e név?

A honfoglaló hét magyar törzs vezéreinek nevét már felsoroltuk, de a törzsek nevét még nem ismertettük. *Bíborbanszületett Kónsztantinosz* bizánci császár mint szomszédos népet, jól ismerte őseinket. A magyarok vezérei, küldöttei gyakran megfordultak udvarában, és az ő bizalmas emberei is sokszor jártak a szövetséges magyarok földjén. A császár pedig — tudós ember lévén — minden bizalmas értesülését gondosan feljegyezte a magyarokról, s

A magyar törzsek, köztük a Kér törzs letelepedési helye a honfoglalás idején

ezek a feljegyzések nagy szerencsénkre fenn is maradtak. Tőle tudjuk többek közt a hét magyar törzs nevét, a törzsek életének belső rendjét, a magyarok szokásait, hadviselését, életmódját és más fontos dolgokat. A hét magyar törzs nevét így jegyezte fel: *Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér* és *Keszi*. A császár azt is elárulja, hogy ezt az értesülését *Bulcsú* vezértől, valamint az Árpád véreből származó Tormástól szerezte, akik egy küldöttséggel az udvarában jártak. Közlései tehát megbízhatóak. Értesüléseinek hitelességét igazolják azok a 11-12. századból származó oklevelek és más írások is, amelyek a hét magyar törzs nevét sűrűn felemlítik. De megerősítik e nevek hitelét azoknak a településeknek a nevei is, amelyeket a törzsek népei a letelepedé-

síkkor hoztak létre. Ezeknek a nevében ugyanis a törzs neve valamilyen módon mindig beleszövődik. Így aztán a történelmi Magyarország területén 25 Nyék, 30 Megyer, 21 Kürt, 19 Gyarmat, 14 Tarján (9 Tárkány, ami ugyanaz), 25 Jenő, 41 Kér, 40 Keszi nevű település létezett. Hogy ezek a települések az ország különböző részein szétszórva találhatók, az cseppet se tévesszen meg. Hiteles források bizonyítják ugyanis, hogy amikor Szent István és utódai kezükbe ragadták az egész ország irányítását, a törzsek népeit széttelepítették, így törték meg pogány összetartozásuk szellemét, és fogadtatták el az egységes katolikus életrendet. Ezért aztán a törzsek nevét őrző helységeket szétszórva az egész ország területén megtalálhatjuk.

De a felsorolásból az is kiténik, hogy a hét magyar alaptörzs valójában nyolc volt. A Kürtgyarmat ugyanis a Kürt és Gyarmat népelemekből, törzstörédekekből állott. A különletüket 21 Kürt és 19 Gyarmat nevű helység is kifejezésre juttatja. Szólni kell itt arról, hogy a magyar törzsekhez csatlakozva három *kabar* törzs is részt vett a honfoglalásban. Kónsztantinosz császár ezeket is megemlíti, de a nevüket nem jegyezte fel, s a tudósok a *Varsány*, *Kálas*, *Székely* helységnevekben vélik felfedezni.

Azt is tudjuk, hogy a három kabar törzs még nem olvadt bele teljesen a magyarságba, de a hét magyar törzs népei már mind magyarul beszéltek, bár mindannyian más-más származásúak voltak. Erről árulkodik a törzsek nevének eredeti jelentése is.

A *Nyék* név ugyanis *ugor* eredetű szó. Jelentése: kerítés, sövény, ez a jelentés határvédelemre utal. Ezen az alapon a Nyéket ugor eredetű határvédőtörzsnek tartjuk. A *Megyer* ugyancsak *ugor* eredetű. Jelentése: ember. E törzsnév megváltozott alakjából származik az egész magyarság neve. A *Kürt* törzsnév a *török* (*türk*) nyelvből származtatható. Jelentése: magasan feltornyosult hó, lavina. A név jelentése a törzs mindent elsöprő erejére utal. A törzset magát a tudósok török eredetűnek tartják. A *Gyarmat* ugyancsak *török* eredetű törzsnév. Jelentése: letelepült, nomád életmódot abbahagyó ember. Ez a törzsnév azt jelzi, hogy a magyar törzsek között nem csupán lovas-nomád törzsek voltak, hanem letelepült, valószínűleg földműveléssel foglalkozó népek is. Nem járunk tehát messze a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy a tarló, búza, eke, sarló, boglya, szérú, szórni, örölni, dara, gyümölcs, alma, körte, som, dió,

szőlő, szürni, bor, söprő török eredetű szavainkat e törzs népe hozta nyelvünkbe. Lehet, hogy állattenyésztést is folytattak, s a bika, ökör, tinó, ürü, borjú, kos szavaink is tőlük származnak. Mindezt egybevetve a Gyarmat nevű törzsünk is török eredetű lehetett. A *Tarján* ugyancsak *török* eredetű szó. Jelentése: magas méltóság viselője, alkirály, vasverő, kovács, kovácskirály. Nevéből ítélve ez is török eredetű törzs lehetett. A számunkra oly jelentős *Kér* törzsnév is a törökből származik. A szó jelentése: óriási, roppant nagy, hatalmas. Ez a jelentés a törzs erejére utal, s arra, hogy az egyik legnépesebb lehetett a honfoglalók között. A törzs tehát török eredetűnek tekinthető. A *Jenő* szintén török eredetű szó. Jelentése: bizalmas, tanácsadó, miniszter. E törzset is *török* eredetűnek véljük. A *Keszi* a *török* darabol, vág szóból származtatható. Jelentése: feldarabol, felvágott, töredék. E név szerint török törzstöredék lehetett.

Ebből a vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy a honfoglaló törzsek eredetük szerint két nagy csoportra oszthatók: ugor (magyar) és török (türk) eredetűekre. Köztük az ugor törzsek játszották a vezetőszerepet, s ez azt jelenti, hogy a törökös származású törzsek a hosszú évszázadok során fokozatosan, különböző időpontokban csatlakoztak az ugor törzsekhez, és az idők során össze is olvadtak velük. Így találtak egymás oltalmában védelmet az ellenséges népektől.

Az összeolvadás, szövetségbe tömörülés fontos eseménye volt a vérszerződés megkötése. Ez a nagy esemény a honfoglalás előtt az Etelközben zajlott le, s azt is kifejezésre juttatta, hogy a hét törzs népe most már vérségiileg is együvé tartozik. Ekkor a hét törzs valamennyi népe már magyarul beszélt, és mindannyian elfogadták Álmosnak, valamint ivadékainak vezérlő szerepét. Ily módon a *besenyők* támadásai elől a Kárpát-medencébe vonuló magyarok már egységes népként érkeztek az új hazába.

Természetesen a törzsek különállása és viszonylagos függetlensége továbbra is fennmaradt. Megmaradt Huba népének függetlensége is, melynek szálláshelye a Nyitra folyótól a Morva folyóig és a Sopron tájékán levő Törzsök erdőig terjedt. Ezt a hatalmas területet kellett birtokba vennie, megvédelmeznie és benépesítenie.

Itt ütközzünk abba a kérdésbe, hogy vajon hányan lehettek e feladat végre-

hajtására? Hogy ezt a nehéz kérdést megválaszolhassuk, ismernünk kell az egész magyarság belső életrendjét, szervezettségét. Azt már tudjuk, hogy a honfoglaló magyarság hét törzsből állott. A törzsek továbbaprózódva nemzetségekre oszlottak. Egy-egy törzsen belül négy-öt nemzetség lehetett. A nemzetségek továbbaprózódva négy-öt ágra, az ágak nagycsaládokra oszlottak. A nagycsalád lehetett a honfoglaláskori magyar társadalom alapegysége. Minden jel szerint a letelepedéskor egy-egy nagycsalád szálláshelye alakult át faluvá. Hogy mennyi lehetett abban az időben a dédszülőtől az ükunokáig terjedő nagycsaládok létszáma, azt csak hozzávetőleges számítással állapíthatjuk meg. E számítások alapján a tudósok egy nagycsalád létszámát 170 főre teszi. Nem akarjuk untatni a kedves olvasót a bonyolult számítások részleteivel, amelyek most már a honfoglalásban részt vevő kabar törzsek, szolgák létszámát is figyelembe véve a honfoglaló magyarok lélekszámát 183 000-re, egy-egy törzs létszámát pedig 17 000-re teszik. Ugyanakkor a Kárpát-medencében talált népek létszámát a tudósok kb. 540 000-re becsülik.

Visszatérve Nagyker keletkezésének kérdéséhez, fontos körülmény, hogy Árpád Hubát Nyitra várának ispánjává tette. Bizonyos, hogy ő és nagyszámú harcosa a törzsvezéri kísérettel a téli hónapokban Nyitrán tartózkodott. Ez volt ugyanis a törzs téli szálláshelye. Tavasztól őszig azonban seregei élén harci feladatokat teljesített. Nem maradt feljegyzés arról, hogy a külföldi kalandozásokban, hadjáratokban is részt vett volna, de így is bőven akadt teendője. Törzsének területe északon és nyugaton közvetlenül érintkezett az ország határával, s ott őrszolgálatot teljesített. Ha nem akadt harci teendője, nyári szálláshelyén, a dunántúli Marcal és Repce folyók mentén tartózkodott. Azt, hogy Huba mint törzsfőnök, törzsének melyik nemzetségéből származott, s melyiknek volt egyben a feje, nem jegyezték fel. Csupán az ősi szokások alapján feltételezzük, hogy a legfontosabb és legnépesebb nemzetség lehetett, s ennek neve azonos volt a törzs nevével. Azt is feltételezhetjük, hogy ennek a nemzetségnek a szálláshelye a törzs nevét viselte. Ily módon Nagyker Huba nemzetségének szálláshelye lehetett, mint ilyennek a fontosságát később a „nagy” jelzővel is kihangsúlyozták. A nemzetség többi ága, nagycsaládja viszont a Kérhez közeleső településeken, illetve Kiskéren, Apátikéren, Deákkéren stb. telepedhetett meg, hiszen a későbbi oklevelekből tudjuk, hogy hajdan

ilyen Kérek is léteztek. Az sem kizárt, hogy köztük az első templomépítés korában éppen az Apátikér játszotta a főszerepet.

E feltételezések jogosságát több körülmény is erősíti. Mindenekelőtt az, hogy falunk közel esik Nyitrához, a törzs egykori székhelyéhez, továbbá hogy a helység már a rómaiaknak is fontos őrhelye volt, ahol később avar-magyarok telepedtek meg. A honfoglaláskori magyartelepülések százai bizonyítják, hogy őseink nem települtek az itt talált népek helységeibe. Új helységeket alapítottak. Egyetlen kivételt az avar települések képeztek, amelyek aztán a honfoglalás során oly titokzatosan eltűntek, miközben más népek települései, pl. a szlávoké, mindmáig megmaradtak. Ez a körülmény is igazolni látszik tudósainknak azt a gyanúját, amiről már szoltunk, hogy az avarok valójában olyan előmagyarok lehettek, akik 515-ben jöttek be ebbe az országba. Árpádék honfoglalása ily módon már a második honfoglalás lehetett, s ezért szívesen telepedtek oda, ahol már elődökre leltek.

Hogy mindez Kér esetében miként történt, pontosan nem ismerjük. Az itt talált régészeti leletek, avar—magyar egymásra temetkezések is jelzik, hogy ilyen összeolvadás, egymásra település falunk esetében is megtörténhetett. Egy bizonyos, az új település nem az akkor már leomlott római erőd helyén, hanem a Nyitra folyó túlsó partján egy vizektől és mocsaraktól körülvett, viszonylag tágas szárazulaton, a később *Kelemenkének* nevezett határrészen jött létre. Ezt a térséget akkor még jól takarták az áltéri erdők, és így a vizekkel együtt nagyobb védelmet nyújtottak a településnek, mint a *Kavicsos-domb* tövében romladozó erőd, amely mellett fontos kereskedelmi és hadiút vezetett délről északra, s így jobban ki volt téve a különböző veszedelmeknek.

Ebből a fontos kereskedelmi és hadiútból hosszú ideig itt szakadt ki az a másik fontos út, amely Vágsellyén, Szencen át Pozsony irányába vitt. Kértől délre egészen a Dunáig ugyanis olyannyira vizenyős, mocsaras, ingoványos volt az egész táj, hogy szekeres karavánok számára az év nagy részében járhatatlan maradt. Egy bizonyos, Kértől délre csupán nyáron kelhettek át az Érsekújvárnál összetorlódo Kis-Duna, Vág, Nyitra, Zsitva vizein az úgynevezett Nyárhíd nevű helységnél, amelynek a neve (Nyári-híd) is elárulja akkori szerepét. Ezt a hatalmas vizenyős területet tehát évszázadokig Kér tájékán kerültek meg a kereskedelmi karavánok és persze az erre járó hadseregek is. Ily

módon az új település is sok veszedelemnek volt kitéve, s népének saját magának is gondolnia kellett védelmére. A mai kériek minden bizonnyal megmosolyognak bennünket, amikor ezeknek az ún. természeti akadályoknak oly nagy fontosságot tulajdonítunk, de a falu idősebb lakói még emlékezhetnek a Nyitra veszedelmes áradásaira, amikor a vizek valósággal körülölelték a falut, s lejjebb, Suránynál a Nyitra és a Zsitva összeölelkezve valóságos tengert alkotott. Gondoljuk csak el, milyen lehetett mindez ezer évvel ezelőtt, amikor a természet még szabadon burjánzott, s a folyók vizei maguk keresték útjukat. Már Anonymus is fontosnak tartotta feljegyezni őseinkről, hogy a Nyitráért vívott harcokban a szlávok ellen nem állhattak, „*de három nap a magyarok az árvizek miatt semmiképp át nem mehettek*”. Ez is jelzi, hogy a vizek hajdan sokkal hatalmasabb természeti akadályt képeztek, mint manapság, bár még a II. világháborúban is bőven akadtak olyan orosz harcosok, akik a megáradt Cétényke habjaiban veszítették életüket.

Visszatérve Nagykér megalapítására, ismételten utalni szeretnénk falunk nevének jelentőségére, arra, hogy ez a név a hét magyar törzs egyikének neve, s ez egymagában is a helység ősiségét jelzi. A történelemtudósok már a századunk elején bebizonyították, hogy ezek az ősi helységnevek pontosan jelzik, kik voltak a helység megalapítói és első lakói. Tudjuk, hogy Besenyőt besenyők, Ürményt örmények, Bánkeszit keszi-törzsbéliek, Kürtöt Kürt-törzsbéliek, Gerencsért királyi fazekasok, Sókszelőcét királyi sószállítók alapították, és Érsekújvár várát az esztergomi érsek emelte a török ellen. Minden okunk megvan tehát annak feltételezésére, hogy Nagykér esetében se volt ez másképp.

Huba népének sorsa, a kereszténység felvétele

Huba vezér honfoglalást követő sorsáról keveset tudunk. Szinte semmit. Feltételezések szerint utódok nélkül hunyt el, és az ópusztaszeri megállapodás értelmében minden vagyona Árpád nemzetségére szállott, a fejedelem vagyono-

nát, hatalmát gyarapította. Nem ismerjük a törzsfő elhalálzásának évét sem. Csupán annyit tudunk, hogy 995-ben már nem élt.

Mielőtt továbbléphetnénk, szólnunk kell itt néhány szót a történelmi Szemere-családról is, amely köztudottan Huba nemzetségéből származtatja magát. A *Szemere-családot* már Anonymus is megemlíti híres krónikájában, de a kutatások szerint a Szemerék csupán oldalági leszármazottjai lehetnek Hubának. Ezért nem örökölhették Huba vagyonát sem. A család Zemere néven *IV. Béla* idején tűnt fel, s egyik tagja tőla kapta a család címerét. E származást kivéve a Szemeréknek Nyitra vármegyéhez és Nagykérhez tudomásunk szerint nem lehetett köze.

Mint mondtuk, Huba halála után minden vagyona az Árpádokra szállott. Nyitra, ahol a nagyarányú építkezés már Huba idejében megkezdődött, királyi vár lett, s Nagykér mint várbirtok, hozzákapcsolódott. Ez a kapcsolódás azonban kezdetben mindenképpen laza és formális lehetett. Az erős kezű Árpádtól fia, *Zoltán* örökölte a fejedelmi rangot (907—947). Tőle pedig *Taksony* vette át Árpád örökét (947—972). Mindketten gyenge kezű fejedelmek voltak, és a törzsek jóformán teljesen függetlenítették magukat tőlük. Ez volt a zűrzavaros kalandozások időszaka, melynek során Európa fokozatosan kiismerte a magyarok harcművészetét, és mind súlyosabb csapásokat mért a nyugaton megjelenő seregeikre. A fejedelmek ezekben a kalandozásokban nem vettek részt, de az olyan súlyos vereségek, mint amilyen a Lech-mezei csata volt 955-ben, az egész ország helyzetére kihatott. Magyarország határain a bizánci császárság is és a nyugatrómai császárság is rendkívül megerősödött. Félő volt, hogy az alakuló magyar államot, akárcsak elődeit (Attila birodalmát és az avarok erős államát) harapófogóba fogják és összeroppantják.

Ezt a veszedelmet elsőnek az erős kezű *Géza fejedelem* (970—997) ismerte fel, aki tudta, hogy két irányban nem hadakozhat. Az egyik hatalmat tehát szövetségesül kellett megnyernie Magyarország számára. Ő volt az, aki megérezte, hogyha a magyarság fenn akar maradni Európában, nem kelet, hanem a nyugati civilizáció felé kell fordulnia. Ez az ő idejében azt jelentette, hogy a magyarságot nem a bizánci egyház kultúrkörébe kell bekapcsolni, hanem a keresztény nyugat érdekkörébe. És e nagy tett végrehajtásához hozzá is látott.

Ebben az időben Nyitra és környéke már az Árpádok birtoka. Géza első

nagy cselekedete az volt, hogy a fejedelemség székhelyét *Esztergomba* helyezte, ahol erős kővárat emelt és templomot épített. Ide érkeztek 971-ben *Wolfgang* bencésrendi szerzetessel az élükön az első nyugati hittérítők.

Géza Esztergommal egyidőben Nyitrát is jeles helyé tette. Ő teremtette meg azt a tradíciót, hogy Nyitra vára a mindenkori magyar trónörökösök székhelye, tartózkodási helye lett. Elsőnek az ifjú *István* épített ki itt udvartartást. Már szóltunk róla, hogy Nyitra Nagy Károly idején is virágzásnak indult, püspökség rangjára emelkedett. Később ez a rangja, csillogása megfakult, amikor Svatopluk a szláv szellemiség megerősítése érdekében a Szent-székkal és a német-római császárral szemben Bizáncból hívott hittérítő papo-kat. *VIII. János pápa* befolyását azonban a nagynevű és tekintélyes szláv apostolok, Cirill és Metód tevékenysége se tudta közömbösíteni. Nyitra a nyugati egyház bástyája maradt, s ezt a szerepét a honfoglaló magyarok se rombolták le, sőt István király idején újból megerősítették.

A korábbi történetírással ellentétben, amely a honfoglaló magyarokat vad és vérengző pogány népnek tüntette fel, ma már tudjuk, hogy őseink nem viselkedtek ellenségesen a kereszténységgel szemben. Erre ősi vallási szokásaik sem ösztönözték, és az életmódjuk sem sarkallta őket. Bizánci krónikások beszámolóiból tudjuk, hogy már az őshazába, az Azovi-tenger partján kapcsolatba kerültek a keresztény egyház keleti formájával, s többen közülük meg is keresztelkedtek. Ez a magatartásuk a honfoglalás idejére sem változott meg. Metód maga számol be életrajzában arról az eseményről, amikor a magyarok királyával, azaz Árpád fejedelemmel találkozott Csepel-szigeten. „*Midőn pedig a magyar király a dunai részekre érkezett — mondja a nemrég felfedezett szöveg —, látni akarta őt. És midőn némelyek mondták, s úgy vélték, hogy ezt nem éli túl kinszenvedések nélkül, elment hozzá, ő (Árpád) pedig, mint uralkodóhoz illik azonképpen tisztességgel, fényesen és örömmel fogadta. És beszélgetve vele, miként ilyen férfiaknak illett beszélni, megszeretve, megcsókolván, és nagy ajándékokkal elbocsájtotta, mondván néki: emlékezzél meg rólam, tisztelendő atya, szent imáidban.*”

Ez a rövid beszámoló több érdekes momentumra figyelmeztet. Kiderül belőle, hogy a magyarok által meghódított területeken a hittérítő papok, szerzetesek továbbra is szabadon közlekedhettek. Kiderül továbbá, hogy a magya-

rok korántsem voltak oly félelmetesek, mint a hírük volt, mivelhogy Attila népéhez, a hunokhoz hasonlították őket, s maguk is a hunok utódainak vallották magukat. A hunok pedig a maguk idejében egész Európát rettegésben tartották. De a beszámolóból az is kiderül, hogy már Árpád is ismerhette a keresztény hitet, különben aligha kérte volna Metódot, hogy *„emlékezzél meg rólam, tisztelendő atya, szent imáidban”*.

Metódnak ez a rendkívül érdekes beszámolója azt az üzenetet közvetíti, hogy a német hittérítők által alapított nyitrai bencésrendi apátság Árpád és utódai alatt is fennmaradt, és szerzetesei most már a honfoglaló magyarok közt is folytathatták hittérítő munkájukat, hiszen ezt a Huba örökébe lépő Árpád ivadékai nem ellenezték, Géza fejedelem pedig már kimondottan kérte, így aztán cseppet se csodálatos, hogy amikor István Esztergomból Kéren keresztül utazva először látogatott Nyitrára, ott kilenc papot talált, *„kik magukat Szent Emerián egyház kanonokjainak mondták”*. István pedig nekik adományozta az akkor már felépült *„új nyitrai vár alatt elterülő falut a telepésekkel, mézsárszék- és kocsmajövedelemmel, vásárjoggal és egyéb jövedelemekkel, továbbá Tormos falut, annak határait is megállapítva, valamint Nyitra város és falu bor- és termékdézmáját, s rendeli, hogy ezen egyház kanonokjai minden zsinat és egyéb gyűlésekben az esztergomi káptalan után a második helyet foglalják el.”*

István királyunknak ez a sorrendben negyedik adománylevele 1006-ból származik, és két eseményt mos egybe. Felidézi azokat az állapotokat, amikor ő feltehetően még királlyá koronáza előtt először Nyitrán járt, s ott meggyőződhetett az ott élő egyházi személyiségek, szerzetesek áldásos tevékenységéről, melynek támogatására szánta később királyi adományát, elrendelve, hogy ezen egyház kanonokjai minden egyházi tanácskozáson és gyűlésen az esztergomi káptalan oldalán *„a második helyet foglalják el”*.

A nyitrai benedekrendi szerzetesek fontos hittérítő szerepére utal egy másik feljegyzés is, melyet a *Gellért-legendában* találunk, és arról értesít, hogy István király a hittérítés jobb megszervezése végett magához rendelte a legfőbb monostorok két-két szerzetesét. *„A Zobor-hegyi monostorból is megjelent kettő, név szerint: Krátó és Tászló”*. A legenda további szövege szerint a hat monostorból megjelent *„tizenkét szerzetes mint tuományos férfiú vala, és*

hogy ezek közül heten a magyar nyelvben is ügyes és jártas hitszónokok voltak, s e hét közé tartozott Krátó és Tászló is, kik önállólag hirdették a népnek az Isten igéjét".

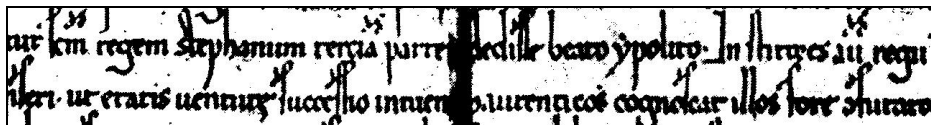
Nem járunk messze az igazságtól, amikor feltételezzük, hogy talán éppen Krátó és Tászló lehetett az a magyar nyelvben is ügyes és jártas két Zobor-hegyi szerzetes, akik őseinknek szülőfalunkban az Isten igéjét hirdették és őket megkeresztelték, az új életbe bevezették.

Őseink letelepedése, Nagykér megalapítása

Nagykér őslakói minden bizonnyal példamutatóan követték az új, keresztény életrendet, s ennek köszönhetőek, hogy a törzsek népeinek széttelepítése során is ősi szálláshelyükön maradhattak. Az előzőekben már utaltunk azokra a kedvező természeti körülményekre, amelyek miatt Huba egyik nemzetsége Kér területét választotta szálláshelyéül.

Nincsenek megbízható adataink arról, hogy Huba népe mennyire volt a szó szoros értelmében vett nomád nép. Tudjuk, hogy a hét törzs népei közt olyanok is akadtak, amelyeket csakis a háborús események, a besenyők támadásai kényszerítettek vándorlásra. Ilyen volt a Gyarmat törzs népe, melynek Ond volt a vezére. Az a tény, hogy Huba népe nem vett részt a kalandozásokban, arra utal, hogy törzsének népe a Gyarmat törzs népéhez hasonló megtelepedett életmódot folytatott. Már az őshazában is feltűnt a szomszéd arab népek krónikásainak, hogy : *„A magyarok országa bővelkedik folyókban és vizekben. Talaja nedves. Sok szántóföldjük van.”* Huba az új hazában is ilyen tájat választott népének. A fenti leírás ugyanis tökéletesen ráillik a a törzs földjeire, de Kér határára is.

Tudósaink a honfoglalás korában keletkezett magyar települések jellegét, természetét vizsgálva megállapították, hogy ezek a falvak sok mindenben meglepő egyezést mutatoak. Mindegyik település létrejöttében fontos szerepet

Kálmán király oklevelének két sora 1113-ból, melyben Kér nevét először említi

játszottak bizonyos természeti körülmények. Ezek szabták meg a település elhelyezkedését a tájban. Mindenekelőtt a víz jelenléte volt ilyen természeti tényező. A korlátlan mennyiségű ivóvíz nemcsak az emberi létfenntartás, hanem az állattartás szempontjából is nélkülözhetetlen volt az akkor csaknem kizárólag a mezőgazdaságra utalt faluban. A magyar falvak ezért húzódtak a folyókhoz, s nagyfokú szétszórtságukat sok esetben a vízszint gyakori változékonysága magyarázza. A talajvíz magasságától függött sok tekintetben a települések sűrűsége, és az egyes települések kiterjedése is. A honfoglaló magyarok falvaikkal a folyó- vagy állóvizek, árterületek peremére vagy az árterületekből kiemelkedő szárazulatokra telepedtek. Így aztán a szigetszerű települések se ritkák. Ilyen a csallóközi települések nagyrésze. Volt köztük olyan is, amelyik több apró szigetre épült, és az emberek csónakkal közlekedtek egymás közt. Ilyen volt a hat szárazulatra települő Karcsa és a tizennégy Patony is. Ezek idővel teljesen önálló településsé váltak vagy összeolvadtak, amint a Duna vízjárása az idők során megváltozott.

Kér esetében is hasonló folyamat játszódott le. Az avar település még a római erődhez és környékéhez kapcsolódhatott. Ennek létalapját az erre vezető fontos kereskedelmi út nyújtotta, és Csárda néven a különállást mindmáig megtartotta. A második honfoglalás során bejött magyarok népe viszont a Nyitra folyó árteréből kiemelkedő szárazulatokra települt. Ezek a szárazulatok alakra és nagyságra nézve különböztek, és az idők folyamán is változtak. Ilyen szárazulatra épült *Kiskér*, *Nagykér*, *Apátikér*, de ilyen külön falurész lehetett *Félszer* (fél sor), *Derik* (derék), *Gyep*, *Szőlőhegy* és a *Malom utca* is. Sőt talán a *Magosírok* (magas sírok) is lehetett a tatárjárás előtt egy település. A településeknek ezt a füzérét vagy fürtjét az év nagy részében, esetenként azonban csak az áradások idején víz választotta el egymástól. Lakóik azonban egy nemzetséghez tartoztak, s így a vérségi, rokoni kapcsolatok egymáshoz

fűzték őket. Ugyanakkor mégis különálltak egymástól. És ez a különállás, összetartozás akkor lehetett különösen fontos, amidőn Szent István elrendelte: „*Minden tíz falu külön templomot építsen magának*”. Ha összeszámoljuk a felsorolt falurészeket, akkor pontosan megkapjuk azt a tíz települést, amelynek a törvény értelmében külön templomot kellett építenie.

Kér első, *Szent Kelemenről* elnevezett templomáról igen hézagosa az érteüléseink. Csapán egy írásos utalás, egy dülőnév, néhány régészeti lelet és monda örzi az emlékét. Nem tudjuk pontosan, hogy mikor épült, milyen körülmények közt semmisült meg. A fent elmondottak alapján azonban minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy már igen korán, Szent István idején felépülhetett, s talán éppen ez mentette meg a falu lakóit attól, hogy később az ország különböző területeire széttelepítsék. A korán felépült templom ugyanis megtartó erő lett. A falu alapköve, melyet elhagyni nem lehetett, elhagyni nem szabadott. *Szent László* I. törvénykönyvének 19. fejezete ugyanis kimondja: „*Ha valamely falu népe, elhagyván az ő templomát, más helyre költözött, a püspök hatalma és a király parancsolata kényszerítse vissza oda, ahonnan eltávozott*”.

A Szent Kelemenről elnevezett templom felépítésére és megsemmisítésére a kellő helyen még visszatérünk, most a falu ősi magjának keresése szempontjából tartottuk fontosnak megemlíteni. Bizonyos ugyanis, hogy a Nyitra szárazulatára épült Nagyker központja, központi települése ott lehetett, ahol a templom állott. Nagy szerencsénkre a templom emlékét egyik dülőnevünk is megőrizte, s ily módon minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy itt, a *Kelemenke-dülőben* keressük az egykori templom helyét is.

E térségre épült az 50-es években a földműves-szövetkezet gazdasági udvarának egy része. Az építkezés során több olyan régészeti lelet került felszínre, amely az egykori templom létére utalt. Az akkori politikai viszonyok azonban nem voltak ösztönzőek arra nézvést, hogy ezeket a leleteket szakemberek is megvizsgálják. Ily módon mindmáig nem állnak rendelkezésünkre megbízható adatok e templomról és a honfoglaláskori település magváról. Nem ismerjük a település nagyságát, formáját, a házak számát, építőanyagát, a falu gazdasági tevékenységét. Csapán a Kérhez hasonló más településeken végzett régészeti ásatások alapján következtethetünk néhány fontos dologra.

Bizonyos, hogy a falu védelme is közrejátszott Kér települési helyének megválasztásában, hiszen a falu házait a magasabban fevő szőlődombra is építhették volna, ahol nem kellett riadozni a szüntelenül fenyegető árvizektől. Csakhogy a vizek, mocsarak védelmet is nyújthattak az ellenség váratlan támadásai elől. És Kérnek ilyeneket is tartania kellett, hiszen fontos kereskedelmi utak vonalában feküdt, s a hadak is ezeken az utakon vándoroltak. Ha az úton ellenséges seregek jelentek meg, a falvak lakói az áthatolhatatlan mocsarak és nádasok rengetegébe menekült, ahova az ellenség nem követhette. Ide menekítették az állataikat is.

A faluban csupán a jelentéktelen értékű házak maradtak, amelyeket, ha az ellenség fel is perzselte, lerombolta, könnyen újraépíthettek. De milyenek is lehettek ezek a lakóházak, gazdasági épületek? Abban az időben a házak mindenütt a helyszínen található építőanyagból készültek, s külsejükben is igen hasonlítottak a sátrakhoz. De voltak olyanok is, akik a letelepült faluban is sátrakban laktak. Sőt a sátrak nem csupán lakásul szolgáltak, más célokra is használták őket. Erre utal Kálmán király első esztergomi zsinatjának a tilalma, nehogy az egyháziak a templomon kívül sátorban misét celebráljanak, vagy valaki ott misét hallgasson. Az ilyen tiltás arra ösztökölte a falvak lakóit, hogy rendes templomot építsenek, stabil házban lakjanak. Ennek ellenére a magyarok később is szívesen használták sátrakat, ha hadba vonultak, útra keltek, vagy valamilyen kivételesen fontos alkalomból jöttek össze. Ilyenkor a király és a főurak is szívesen ütöttek sátrat még a közelmúltban is. Csupán érdekességként említjük, hogy 1848-ban Nyitra vármegye rendjei a hadbavonulás előtt a Zobor alatti Márton-hegyen felállított sátorban tanácskoztak, de az utolsó magyar király, Károly pozsonyi látogatása idején, 1919 júniusában is díszes sátrat állították számára az ottani Koronázási dombon.

Tehát a sátor használata a magyar életből a letelepedés után is nehezen vészett ki. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a honfoglalás után a magyarok, párhuzamosan a földművelés előretörésével, igen hamar házépítők és házlakók lettek. A nagymúltú pusztai sátor Kéren már a 10. században sem volt egyedüli, mégcsak nem is a fő lakhelye az embernek, hanem a házépítmény mellett csupán járulékos, kiegészítő szerepe lett, s hamarosan ezt a szerepét is elveszítette. Ezt abból is következtethetjük, hogy a 11. században a latin

nyelvű törvényekben és oklevelekben már rendszeresen említik a házat (*domus*) vagy házacskát (*domunkula*) lakóhelyként, de ugyanott soha nem esik szó a sátorról. István király például a törvényekben már a házak megrohanói-ról szól, de sohasem a sátrakéről. Nincs okunk tehát kételkednünk abban éppen a Nyitra vidékén, az ország legfejlettebb táján, hogy a magyarok a honfoglalás után igen hamar házlakók lettek.

Ilyen változás természetesen nem játszódhatott le máról holnapra. De milyen is lehetett ezeknek a házaknak a formája? És igaz-e, hogy a magyarok először itt, a Kárpát-medencében építettek házakat? Ezt cáfolni látszik az a tény, hogy a finnugor eredetű szavaink közt már ott találjuk az ajtó, küszöb, fal, fedél, tető, hajlék szavakat, és ezek is sejtetik, hogy az ősmagyaroknak ezekre a szavakra már szükségük lehetett. Ha pedig használták őket, akkor ez azt jelenti, hogy a vándorlás nagyobb szüneteiben házat építettek, házakban laktak.

De ne merüljünk bele túlzottan mélyen e kérdések boncolgatásába. Régészeti kutatások is bizonyítják, hogy a megtelepedett magyarok házakban laktak. Kezdetben a házaik félig földbe süllyesztett építmények voltak, egyetlen helyiségből állottak, s a favázás fedelüket nád, sás, szalma fedte. Hasonlóak lehettek azokhoz a csőszkunyhókhoz, amilyeneket még a századunk elején is építettek falunk határában. Ezek a csőszkunyhók nem voltak földbe süllyesztve, s ez olyasmire figyelmeztet, ami eltérő lehetett Kér első házainak felépítésekor is a máshol megszokottól. A Nyitra folyó szigetére települt Kér első házépítői lefelé, a mélybe a talajvíz miatt nem mehettek. Csakis fölfelé építkezhettek. Így volt ez több mint ezer évig, a Nyitra folyó megszabályozásáig falunkban pincét nem építhettek, s nem is építettek máshol, mint a szőlőhegyen.

Ez a körülmény már a falu építésének kezdetén arra készítethette a falu lakóit, hogy olyan házakat építsenek, amilyeneket máshol csak a 12-13. században kezdtek emelni. Ezeknek a házaknak már volt rendes faluk. A fal a felszínen található építőanyagból úgy készült, hogy előbb erős karókat vertek a földbe, és a karók, tartógerendák között vesszővel fonták be, amelyet aztán vastagon betapasztottak sárral. Ilyen falú gazdasági épületeket még a századunk elején is bőven emeltek falunkban. Ezeknek az épületeknek az az előnyük is megvolt, hogy amikor a Nyitra hullámai magasabbra csaptak a nagy áradásoknál, az emberek szerény holmijukat szekérre rakták, és kihajtottak vele a

szőlőhegyre. Ide hajtották jószágaikat is, és innen nézték, hogy az ár miként mossa a ház falát, mert a cölöpök és a vesszőfonás úgyis ott maradt, csak a fal úszott el. A ház szilárdan állott, legfeljebb egy-egy frissen levert karó zöldült ki a vesszők között. Amikor aztán a víz lefutott, mindig elegendő iszap maradt, amivel ismét betapasztathatták a ház falát.

Amint mondtuk, a ház ebben az időben egyetlen helyiségből állt, melyben a főzoteret elválasztották a lakótértől. Az életnek ezen a fokán az ilyen ház tökéletesen kielégítette az emberek igényét. Ezeknek a házaknak még nem volt padlásuk, nem volt ablakuk. A belső tér némi világosságot nyáron az ajtón át, télen az ajtó felett hagyott nyíláson kapott. Így a lakásban állandó félhomály terjengett. Este és télen csupán a tűzhely fénye világított. Az Árpád-kori házmaradványok között ugyanis az ásatások során mécesre soha nem akadtak. A helyiség hátsó részében állott a kemence, s ennek előtere volt a tűzhely. Mindkettő sárból készült, és egyiknek sem volt kéménye. A füst a padlástérből szivárgott a szabadba. A házak nagysága 4x4 m körül mozgott. Az állatok számára a ház végén külön istállót emeltek. Előfordult az is, hogy a kenyérsütő kemencét is a házhoz kívül építették fel. A kemence fölé „nyári konyhát” is emeltek, ami azt jelzi, hogy az emberek a hosszú tél után nagy örömmel hagyták el a szűkös, füstös és tisztátalan házépítményeiket. A nyári konyhát kezdetben a vándorlásból megmaradt sátor helyettesítette.

Nagyjából ilyenek lehettek őseink házai, lakásai a török háborúig. Szükség szerint persze állandóan változtattak rajtuk, tökéletesítették, lakályosabbá tették, de ezek a változtatások, újítások aligha lehettek lényegbevágóak.

Nagykér első temploma

A falu házai közt jómód és ügyesség szerint kezdettől különbségek lehettek, sőt a falvak is különböztek egymástól, de az ország összképe a tatárjárásig alig változott. *Freosinger Ottó püspök* 1147 nyarán a Szentföldre tartó Konrád császár seregében Magyarországon keresztülhaladva azt írta, hogy a ma-

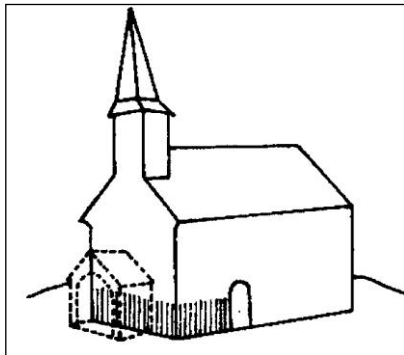
gyarok lakásai igen hitványak, nádból, ritkán fából, még ritkábban kőből valók. Bizonyos, hogy a hegyvidéken, ahol a kő és a nemesebb fa jobban kéznél volt, tekintélyesebb házak is épültek, de a síkvidék falvainak összképe valóban olyan sivár lehetett, mint amilyenek a püspök lefestette.

Ez a kép a 14-15. században változott, amikor a házak egyre inkább kezdtek a térszínből kiemelkedni. Magasabb, valamint szélesebb, hosszabb és tagoltabb lakóházakat, csűröket, istállókat és színeket, pajtákat kezdtek építeni, a házak körül veteményes-, gyümölcsöskerteket

létesítettek. A 11-12. században a síkvidéki falvak egyetlen rangos és tekintélyes épülete a templom lehetett. Ebben az időben a felszálló füstön kívül egyedül a templomtorony jelezte az utasnak, hogy településhez közeledik. Templomtorony is csupán ott, ahol a település lakói már felépítették saját templomukat. A templom ugyanis a kereszténység felvétele után új elemként rajzolódott bele a település képébe, lassanként mindenfelé megtűzdelve a látóhatárt. De a középkoron át mindvégig előfordult, hogy a falvaknak nem volt templomuk.

A templom mint épület tehát ebben az időben versenytárs nélkül állott a faluban, és a mesterséges vagy természetes dombra telepítve, mindenképpen kiemelkedett belőle. A templom fekvése is központi volt, megjelölte a falu magját, amelynek néhány utcája is a templomhoz vezetett.

Így volt ez Nagykéren is a falu első templomának felépítésekor, a 11. század közepén, és így van ma is. Nincs hiteles feljegyzésünk arról, hogy a község első, Szent Kelemen tiszteletére felavatott temploma mikor épülhetett. Létét is csupán egyetlen, 1343-ból származó okirat bizonyítja. Az okiratot *Telegdy Csanád* prímás állította ki, amikor egész Kéret az esztergomi érsekség birtokává tette. Ebben említik a régi templomot. *Novák Lajos* neves egyháztörténész 1863-ban hosszú tanulmányt írt Kér történetéről a *Magyar Sion*

Ehhez hasonló lehetett a Szt. Kelemenről elnevezett első kéri templom

című egyházi folyóiratba, s ebben részletesen foglalkozik az egykori templomot emlegető okirattal. „*Ez okmányból világos — írja —, hogy Telegdy Csánád primás volt az, ki egész Kért az esztergomi érsekség birtokává teve, továbbá hogy Kér már azon időben is virágzó telep volt, egy kőből épült, Szent Kelemen tiszteletére felavatott egyházzal is bírt, hol a hívek lelki szükségletéről a zaborhegyi apátság szerzetesei gondoskodtak. De következtetni lehet ez érdekes okmány szövegéből arra is, hogy ezen egyezkedés után azonnal összeolvadt a két birtok, s egy plébániává lőn, ami után az apátság mindenműjogáról lemondott, s azt az esztergomi érsekségre ruházta át. A kéri plébánia levéltári irataiban ezen egyezkedési okmány sehol egy szóval se említetik, s csakis egy régiebb vizitióban jön elő »Coementerium s. Clementis P. M.« név alatt Kérnek egyik temetője. Azonban az apátság egykori birtoka még most is elkülönítve van, s a terjedelmes község azon része, ahol az okmányban kitett 12 jobbágy lakott, még most is Apáthi Kér-nek nevezetik. Végre pedig a község idősebbjei még emlékeznek arra, hogy az egykori apátsági templom helyén a régi temetőben márványdarabokat találtak, melyek az egyház hajdani tényéről tanúskodtak.*”

Ebből a terjedelmes okfejtésből is kiderül a Szent Kelemen tiszteletére felavatott templom léte, de a templom keletkezésének időpontjáról sem az érsek adománylevele, sem Novák Lajos nem tudat. A rejtély megoldásában tehát a helyi adatok és az okmányok nem nyújtanak kellő eligazítást. Más híján a kor általános tanulmányozásához és az összehasonlító történelemkutatás módszeréhez kell folyamodnunk.

Az előző fejezetben már felvázoltuk, hogy a 9. században alapított zaboralji bencés apátság milyen fontos szerepet játszott a hittérítésben, s arra is utaltunk, hogy Kér lakóit minden bizonnyal ennek az apátságnak a szerzetesei keresztelhették meg valamikor az ezredforduló tájékán. Ha Kérről nem is maradtak fenn megbízható adataink, eligazítanak azok az adatok, amelyek más falvakról maradtak, s amelyeknek a körülményei a mi falunkhoz hasonlóak. Ilyen falu Deáki, amelynek lakóit 1002-ben a pannonhalmi bencésrendi szerzetesek térítették keresztény hitre. Pannonhalma Deákitól légvonalban kb. 50 km távolságra található. Ez abban az időben, az elvadult útviszonyokat is figyelembe véve, jelentős távolságnak számított, s ezért a pannonhalmi szerze-

tesek Deákin zárdarészleget hoztak létre az itt tevékenykedő hittérítőik számára. Kér viszont az akkori utazási lehetőségeket figyelembe véve mindössze három órányi járásra található Nyitrától. Ez a körülmény megkönnyítette a zoboralji szerzetesek térítőmunkáját. Nem kellett azonnal szálláshelyet építeniük Kéren. Ennek ellenére, a hittérítés bonyolultságát is figyelembe véve, el kell fogadni azt a feltevést, hogy falunkban is kénytelenek voltak szálláshelyet építeni a környező községekbe is eljárógató hittérítőknek. Ez a szálláshely még nem lehetett templom, de egyszerű lakhely sem lehetett, hanem a kettő ötvözete, holmi kápolnaféle, amely lakásul is szolgált, de amelyben istentiszteleteket is tarthattak a már megtért hívőknek.

Ez a kápolna lehetett a magja és elődje a később felépített templomnak, amely a számításunk szerint 1006 tájékán készülhetett el, amikor Szent István már mint király először Nyitrára látogatott, s látva a zoboralji szerzetesek áldásos tevékenységét, zárdájukat terjedelmes birtokokkal ajándékozta meg. Amint már említettük, a király ezen az úton Esztergomból jövet minden bizonnyal áthaladt Kéren, s így megtekinthette az itt épülő, avagy már felépített templomot is.

A kéri templom korai felépítésére utalaz a körülmény is, hogy azt *Szent Kelemen* tiszteletére szentelték fel. Szent Kelemen Péter és Pál apostolok után a harmadik pápa volt, akít a pogányok hittérítés közben öltek meg. Kelemen Pál apostol tanítványa volt, s több olyan hittudományi művet írt, amelyet a keleti, bizánci egyházakban a Bibliához csatolva tisztelnek, míg a római egyházakban Kelemennek elsősorban az egyházszakadás előtt, tehát 1054-et megelőzően virágzott a kultusza. Az a tény, hogy Kér első templomát még róla nevezték el, mindenképpen arra utal, hogy a templomot jóval az egyházszakadás előtt építették fel.

Arra a kérdésre, hogy milyen is lehetett Kér első temploma, csupán a többi korabeli templomépítkezésből következtethetünk. Bizonyos, hogy a kéri templom is kőből, azaz téglából épült, s tornya is lehetett. Szent István ugyanis nem csupán azt rendelte el, hogy tíz falunként építsenek templomot, de azt is, hogy a templomot nádból, sásból, vályogból építeni nem szabad. Ily módon a falvak templomait nagyobb részben kőből, kisebb részben fából építették. Fából leginkább kápolnákat emeltek, vagy a kőtemplom tornyát rakták össze fából. Minden esetben azonban a rendelkezésre álló építőanyag döntötte el, hogy a templomot miből építették.

Kéren nemes épületfa nem létezett, terméskő is csak a távoli Nyitrán volt található. Maradt, mint lehetőség, az égetett téglá. A helyszínen elegendő, téglagyártásra alkalmas agyag áll rendelkezésre, mégis aligha tételezhetjük fel, hogy az akkori körülmények közt a helyszínen égették az építkezéshez szükséges téglát. Esetleg a téglának egy részét égették itt. A többi építőanyagot az akkor már romladozó római erőd elbontásából szerezhették. Erre mutat, hogy az 1956-57-es szakszerű ásatás során a terjedelmes erőd helyén mindössze 221 darab téglát leltek. Az erőd tégláit, köveit tehát minden bizonnyal az új templom falaiba építették bele, mint ahogy ezt a Szenc melletti Boldogfán tették, ahol az Árpád-kori templom falában 1963-ban egy, a 2. századból származó római sírkövet találtak. Az ezt követő ásatások azt is nyilvánvalóvá tették, hogy Boldogfán ugyanabban az időben, amikor Kéren, ugyanolyan erődöt tartottak fenn a rómaiak, mint a falunkban.

A boldogfai lelet jelzi, hogy Kéren is hasonló helyzet játszódhatott le, s a falunk temploma a boldogfaihoz hasonlóan ugyancsak román stílusú kőtemplom lehetett, egyetlen toronnyal. A templom díszes voltára utalnak azok a márványdarabok, amelyeket a falu öreg lakói leltek a templom helyén, s amelyről Novak Lajos értesít a már említett tanulmányában. A templom felszereléséről és működtetéséről a nyitrai szerzetesek gondoskodtak.

Arra a kérdésre, hogy a Szent Kelemen tiszteletére felépített templom mikor semmisülhetett meg, s a kövei hová vándoroltak, arra a megfelelő helyen még visszatérünk.

A jobbágyrendszer kialakulása, falunk gazdálkodása

Sokan hosszú ideig úgy gondolták, hogy a „lovás-nomád” magyarság nem ismerte a földművelést, s csak itt, a Kárpátok medencéjében tanulta meg azt a szlávoktól és a nyugati szerzetesektől.

Csakhogy ez a nézet teljesen hamis. Nyelvészeink már régen megállapított-

ták, hogy a földművelésre vonatkozó legfontosabb szavaink honfoglalás előttiék és törökös jellegűek. Ezek egy részét már előző fejezeteinkben is ismertettük, de nem árt megismételniük, hogy az eke és sarló, a búza, árpa, köles szavunk régebbi, mint a honfoglalás. Ebből is sejthető, hogy őseink a földművelés ismeretével érkeztek az új hazába, és itt legfeljebb gazdagodtak ismereteik. A döntő szót azonban ebben is azok az ásatások mondtak ki, amelyeket orosz tudósok végeztek az őshazában, ahol sok bronzsarlót, őrlőkövet találtak, az Etelközben pedig nem egy vasalt eke maradványaira bukkantak. De a 9-10. században élt arab krónikások is hírt adnak arról, hogy „*a magyarok országa bővelkedik fákban és vizekben. Talaja nedves. Sok szántóföldjük van*”.

Mindebből tudósaink arra következtettek, hogy a honfoglalóinknak kettős szálláshelye lehetett: a legeltetésre való nyári, és a telelésre szolgáló, állandó téli szállásuk. Mindennek az életmódnak a nyomai később is fennmaradtak, hiszen a földművelés és az állattenyésztés még hosszú évszázadokig egyformán fontos szerepet játszott őseink életében.

Mindezt azonban nem lehet az egész országra egyformán általánosítani. Nyitra vidékén ugyanis a korai falvaink oly sűrűn, egymáshoz közel telepedtek, hogy holmi nomád életmódot aligha folytathattak, hiszen a faluhatárok korán kialakultak. Itt a letelepülés és a földművelés, egymást támogatva, korán alapvető életmóddá válhatott, hiszen letelepülés nélkül földművelést mint alapvető foglalkozást aligha lehet folytatni.

A földművelés alapvető formája a gabonatermesztés. A gabonaneműek közül őseink az árpát, búzát és kölest mindenképpen ismerték, és ásatások is bizonyítják, hogy ezeket termesztették.

Tudnunk kell azonban, hogy a vasalt faekével való szántás nem hatolt mélyre, nagy erőfeszítést követelt, és ezért a termés is kevés lehetett. Bizonyára egy-egy önálló háztartás ellátására volt csak elegendő, felesleg aligha adódott. A honfoglaláskori falvak ásatásai során előkerült tömegtelen kicsi malomkőtöredék árulkodik arról, hogy ebben az időben minden háztartás maga őrlte meg a terményét. Ez is arra mutat, hogy a család, amely a letelepedéskor darabjaira hullott nagycsaládok helyére lépett, már a megtelepedés kezdetén alapvető termelői egység lehetett, s külön földeket rendelkezett.

A családok földterülete ebben az időben az úgynevezett telek. A telek fő részei: a ház s körülötte a kert, udvar, a szántóföld, a rétföld és a közös használatban levő legelők, erdők megfelelő része. A családok és a telkek együttese maga a falu, és ez alakul át Huba halála után, amikor Kér a nyitrai vár birtoka lett, jobbágytelkeket egyesítő jobbágyfaluvá. A nemzeti közös gazdálkodásnak ez a fokozatos elmúlása és a telekrendszer kialakulása tehát nem jelentette azonnal azt is, hogy a falu szabad lakói szolgálkká, jobbágyokká váltak. Szabadságuk jóformán az egész 11-12. század folyamán megmaradt, s csak akkor következett be életükben fokozatos változás, amikor Kálmán király Kért a nyitrai apátságnak adományozta. Az adománylevel nem tesz említést arról, hogy a faluban hány jobbágy él és hány telek létezik, s ez azt jelzi, hogy Kér még nem alakult át szokványos jobbágyfaluvá, szabad telektulajdonos parasztok lakták.

A termelés alapegysége tehát ebben az időben már a telek volt, és a termelést a földhöz kötött népesség zárt településeiben folytatták. A feudális nagybirtokrendszer ebben az időben még Európában sem alakult ki, és a termelés alapegysége a 16. századig Magyarországon is a kisüzemi telekrendszer maradt. Változást csupán az hozott, hogy ezek a telekgazdaságok a 12. századtól fokozatosan jobbágytelkekké, a szabad telkes gazdák pedig jobbágyokká váltak. Ez azonban csak később következett be.

Kér határában a könnyű hordalékföld megkönnyítette a földművelés térhódítását. Ennek megfelelően már ebben az időben kialakulhatott a határ máig megmaradt „külső” és „belső” részekre való osztása. Az úgynevezett belső határban folyt a földművelés, de itt lehettek a vízzel rendszeresen öntözött kaszálók is, amelyeken az év bizonyos időszakában legeltetést is folytattak. Az igazi szilaj állattartás azonban a külső határban folyt, a szőlő- és gyümölcsstermesztés pedig a szőlőhegyen. Az igavonó állatokat és tejelő teheneket, használlatokat azonban a ház körül, külön ólakban, istállóknak tartották. Ezek kezdetben önálló épületek lehettek, s csupán a 16. századtól váltak a lakóház részévé. Kerítés is csak a 13. században tűnt fel a falunkban, előtte a telkeket és az udvarokat egyszerűen körülárlkolták. A kerítések feltűnésével egyidőben jelentek meg a házkörüli veteményeskertek, gyümölcsfák is.

A gazdálkodással összefonódva alakult ki tehát a falu arculata. Bizonyos,

hogy már a téli szálláshelyeknek is megvolt valamiféle sátorverési rendje, hiszen a szálláshelyet védelmezni kellett, és a sátrak közt szekerek, lovasok közlekedtek, a főnök sátra előtt tanácsot ültek. Elképzelhetetlen hát, hogy a letelepedés minden rend nélkül, szabálytalanul zajlott volna le. A családok bizonyára rokoni hovatarozás szerint kapták telkeiket, fundusaikat. Ezek egymás mellett sorakozva alkothatták az utcák egy-egy sorát. Az utcák Kér esetében a szigetszerű szárazulatok alakjához igazodtak. Ettől függött a belső telkek, házfundusok alakja, hossza, nagysága száma. Mivel Kér feltehetően több ilyen víz nem járta szárazulatra épült, a templom körüli falucentrumon kívül ezeknek a kisebb településrészeknek is meglehetett a maguk kisebb centruma. Ezek hajdani létét még a századeleji falukép is sejteti. Apátnak, Gyepnek, Deriknak, a Malom utcának még akkor is megvolt a maga külön központja. De Keskeny, Szoros, Csárda, Szőlőhegy, Malom különállása is megmutatkozott, hogy Kiskér elkülönülését ne is említsem. Ezeket a falurészeket megfelelő úthálózat kötötte össze, amely utak vonulatát csupán részben kísérték házak, ahol a gyakori áradások vízjárása ezt lehetővé tette.

A falu általános településrendjétől kezdettől elkülönültek a halászok, méhészek házai, funkciójuknál fogva pedig a Malom, valamint Csárda és a falusi kovács háza.

Iparos a kovácson kívül ebben az időben falun még nem igen élt, az emberek csupán nagyritkán vásároltak, akkor is vándorkereskedőktől vagy vásárokon. Különben a családok nagyrészt önellátóak voltak, maguk termelték élelmüket, készítették szerszámaikat, fegyvereiket, ruháikat, bútoraik túlnyomó többségét. Ily módon pénzre alig volt szükségük, de nem is igen jutottak hozzá. Esetleg ha a terményeik felesleges részét, állataik egy némelyikét eladták.

Az adózáshoz sem volt szükségük pénzre. Amíg a teljes gazdálkodás jobbagyvaltozata ki nem alakult, adót egyáltalán nem fizettek. Adó helyett ingyen katonáskodtak, s maguk teremtették elő a katonáskodáshoz szükséges fegyvereiket, lovukat, lószerszámukat. Később, amikor a honfoglalás után Huba megkezdte Nyitra kővárának felépítését, bizonyára a várépítésnél ingyen munkákat is kellett végezniük. Például ingyen fuvarozták az építkezéshez szükséges fát, követ és más építkezési anyagokat. Ugyanígy végezheték a templomépítéssel együttjáró munkákat is. Együtt, közösen.

A 11-12. század során aztán a jobbágyrendszer kezdeti szakaszán az ingyenmunka rendszeressé vált. Most már nem csupán az olyan rendkívüli esetekben, mint amilyen a vár és a templomépítés volt, kellett ingyenmunkát végezni, hanem a várak, szerzetesrendek, községi papok, később pedig a világi földesurak földjeit is ilyen ingyenmunkával kellett megművelni. Hogy ebben zűrzavar ne támadjon, pontosan előírták, hogy egy-egy telkesgazdának hány napot kellett fogattal és fogat nélkül ingyenmunkában eltöltenie. Kálmán király első törvényének 35. cikke kimondta, hogy a szabad jobbágnak évente három napi szántó és arató robotot kellett végeznie. Ez később kilenc napra emelkedett.

Ugyanakkor megszűnt a kötelező katonáskodás. A törzsfőnökök szabad csapatainak helyét a király hadserege foglalta el, s a katonáskodás foglalkozássá vált. Persze ez is folyamatosan, évtizedek során alakult át. A parasztság ily módon megszabadult a kötelező hadiszolgálatától, csakhogy a hadsereget valakinek el kellett tartania. Ennek fejében vetették ki a királyi adókat. Ezeket az adókat kezdetben természetben fizették. Minden terméknek, haszonállatnak az egytizedét be kellett szolgáltatni. Ez a 11-12. században jobbágytelkenként évente egy tinót, három ludat, öt tyúkot, húsz vödör bort és száz kenyert jelentett. Később, a 16. század végéig ez is a többszörösére emelkedett.

A királyi adóhoz járult az egyházi adó, amely a termés és az állatok egykilenc-edét tette ki. Mindezeket az adókat, sőt a kötelező robotot (ingyenmunkát) is a 12. századtól pénzzel lehetett megváltani. Amikor Kálmán király szabályozta a kötelező robot nagyságát, azt is megszabta, hogy az egyévi robot megváltása esetén a jobbágnak nyolc dénárt kell fizetnie. Ez 3,5 g ezüst árát tette ki.

Ebben az időben a jobbágyok még szabadon költözhetek egyik faluból a másikba, egyik földesúr birtokáról a másikra. A megkötés mindössze annyi volt, hogy ha a jobbágy elköltözött, elveszítette szabadon szerzett földjeit, s az új lakhelyén a telket meg kellett vásárolnia. Csupán érdekességként említjük, hogy a korabeli árviszonyokban jobban eligazodhassunk, a 13. században egy telek, azaz egy fertály föld évi bére hat pundus, azaz 24 g ezüst volt. Eh-hez a meglehetősen jelképesnek tűnő földárhoz még a földesúr egyszeri megvendégelése (áldomás) is hozzátartozott, amelynek költségei nem haladhatták meg a három pundust.

Ezek az árak, adóterhek az elkövetkezendő évszázadokban jelentősen megnövekedtek, és a mohácsi vész idejére megsokszorozódtak. Külön gondot okozott a jobbágyok számára, hogy az adókat mindinkább pénzben követelték, de ők a termékeiket a kialakulatlan piacgazdaság miatt csak nehezen tudták értékesíteni. Alig jutottak pénzhez, s ez külön nyűgként nehezedett rájuk.

A falu közösségi élete

A falvak élete mind tartalmában, mind formáiban mindig kifejezte az ország társadalmi rendjét, annak része volt. Akárcsak ma, a falvak lakói a középkorban sem függetleníthették magukat az országos eseményektől, bár akkor a lakosság sokkal gyérebb volt, és a falvak jobban szétszóródtak. Az ország is sokkal falusiasabb volt, hiszen alig léteztek városok. Ennek ellenére a társadalmat alkotó elemek nem egyenlően osztódtak el a falvakban, s a társadalom összes rétegét, osztályát egyetlen falu sem foglalta magában. A falvak népe a mohácsi vészig gazdaságilag, továbbá foglalkozásra és kulturális szintre nézve meglehetősen egyöntetű maradt, bár egységesnek már akkor sem lehetett tekinteni. A kezdetben egyöntetű falvak idővel társadalmilag mindinkább tagozódtak, differenciálódtak. Ennek mértéke, formája szinte falunként változott, s ez már akkor is egyéni szint adott egy-egy falunak. E különbségek a végbemenő fejlődés szükségszerű következményei voltak. A falu ugyanis nemcsak települési forma, gazdasági egység, közigazgatási keret volt, hanem a földrajzi térségben együttélő emberek közössége is.

Abból az említett megállapításból, hogy a falvak társadalma lényegében egy volt az ország népének társadalmával következik, hogy a társadalom nagy változásai áthatották a falvakat is. Már maga a honfoglalás is egy ilyen nagy horderejű változással járt: a nomadizáló életmódról át kellett térni a megtelepült falusi életmódra és a rendszeres földművelésre. Faluról és falusi társadalomról lényegében csak ezután beszélhetünk. A letelepedésen kívül azonban a 13. század végéig egy másik nagy társadalmi átrendeződés is megtörtént. A

szabad magyarokból és az itt talált szolganépekből ekkor fejlődött ki az egységes magyarországi jobbágyrendszer.

Ez a nagy átformálódás Kér életében is alapvetően éreztette hatását. Szabadok falvából jobbágyfalu lett, hasonló az itt talált népek szolgafalvaihoz. A Nyitra elfoglalásáért vívott csata leírásában van Anonymusnak egy érdekes kitétele. Arról ír, hogy a harcokban a szlávok sok magyart megöltek, mire a magyarok *„haragra gerjedve Zobort, azon tartomány vezérét, kit tegnapelőtt elfogtak volt, egy nagy magas hegyre vivén fölakasztották: a honnan azon hegyet az naptól fogva máig Zobor-hegyének nevezik. És ezen tettökért félt tőlük azon hazának minden embere, és valamennyi nemes tuszukul adá nekik fiaikat (...) S Árpád vezér nemeseinek tanácsára és kérelmére a Nyitra vidékéről hozott hűtleneknek, előbb tőlük esküt vevén, különböző helyeken földeket ajándékozott, nehogy valaha még hűtlenebbeké lévén, hazatérve a Nyitra széleken lakó híveinek ártsanak.”*

Anonymus krónikájából kiderül, hogy miután a magyarok büntetésként felakasztották Zobort, a behódolt szlávokat nem bántották. A szláv nemesek tuszul adták nekik fiaikat, akiket aztán Árpád szabadon engedett, miután földekkkel ajándékozta meg őket Nyitra megye határmenti szélein, ahol letelepültek, így jöttek létre azok a szláv szolgafalvak, amelyekben a szlávok saját vezetőik alatt megtarthatták nyelvüket, ősi szokásaikat, és első formáik lettek a jobbágyfalvaknak.

Velük szemben a magyar falvak lakói még hosszú ideig szabadok maradtak. Kér Huba halála után Nyitra várának birtoka lett, amelyet Kálmán 1113-ban a zoboralji apátságnak adományozott. Erről az adománylevélről el kell mondani, hogy 1113-ból ez az egyetlen írott emlék, amely a korabeli Magyarországon fennmaradt. Ez is töredék, mert az okirat alsó része teljesen elfoszlott, s ezért a szakembereknek külön gondot okozott annak a megállapítása, hogy valójában melyik évből is származik. Először egy évvel előbbre, 1112-re tették kiállítási idejét, de aztán a kiállítás körülményeit vizsgálva, az 1113-as évben állapodtak meg. Mindez semmit se von le az oklevél értékéből, amelynek latin szövegét több magyar helységnév, köztük a Kér neve tarkítja. Ily módon Kálmán oklevele azon túl, hogy fontos vagyonlevél, egyike a legrégibb magyar nyelvemlékeinknek.

Kér lakói tehát 1113-ig királyi szabad telkesgazdák voltak, ekkor lett a nyit-
rai apátság a földesuruk. Ez a fordulat a falu életében lényegében szerencsés-
nek mondható, hiszen ebben az időben már nem egy falu került ugyancsak ki-
rályi adományként világi földesurak kezére. Ezek a nemesek, katonák külön-
böző szolgálataikért jutalmul kapták a falvakat, ahol aztán a szláv falvakhoz
hasonlóan, rövid idő alatt jobbágyaikká tették a falu lakóit. Ott viszont, ahol a
falu egyházi birtok lett, ez a jobbágy—földesúri viszony sokkal lassabban alak-
ult ki, hiszen az egyház gazdaságilag hosszú ideig személytelen birtokosként
uralta a falut. Mint birtokos, távol volt a falu hétköznapi életétől, akárcsak a
király. Hogy a falvakban mindenütt ott volt a pap, ezen nem sokat változta-
tott, mert az egyházat mint birtokost, nem ő képviselte. A falusi parókiáknak
megvolt a maguk kis birtoka, átlagosan két jobbágyteleknyi terület, s ezen a
pap ugyanúgy gazdálkodott, mint a jobbágyok a maguk telkeiken. Sokszor
maga is dolgozott, bár a falu jobbágyai kötelesek voltak az ő földjeit is
megművelni. Ezeknek a földeknek a jövedelméből, továbbá a különböző szer-
tartásokért (keresztelő, esküvő, temetés) kapott juttatásokból tartotta fenn ön-
magát és a templomot. Abból a tizedből, amit a falu jobbágyai az egyháznak,
mint földesuruknak fizettek, ő csupán egy kicsi részt kapott a templomra. Ily
módon bizony a legtöbb falusi pap maga is rászorult a földművelői munkára, s
ez abból is látszik, hogy az egyházi zsinatok ebben az időben nem egy tiltó
intézkedést hoztak a papok gazdasági tevékenysége ellen, mivel az rombolta a
tekintélyüket, és a hitbéli tevékenységük rovására ment.

Mivel Kéren a templomot a zobori szerzetesek építették, és a szertartásokról
is ők gondoskodtak benne, nekik is megvolt a faluban a kicsi, két teleknyi bir-
tokuk. Ezen gazdálkodtak a faluban élő szerzetesek ugyanúgy, mint máshol a
plébánosok, míg a falu adója, a zobori zárda apátjának jövedelmét gyarapította.
A különbség Kér és a plébániával rendelkező falvak közt csupán abban le-
hetett, hogy a bencésrendi szerzetesek nagy szeretettel gazdálkodtak, és kü-
lönleges érdemeket szereztek Európában a mezőgazdasági kultúra, gyümölcs-
ös szőlőtermesztés modern formáinak terjesztésében. Ez minden bizonnyal
Kéren is így lehetett. A gondok talán akkor kezdődtek, amidőn Szent László
és Kálmán király idején a szerzetesrendek gazdálkodása olyannyira előreha-
ladt, hogy ez már a vallási élet rovására ment. Ekkor láttak napvilágot azok a

zsinati intézkedések, hogy a hitélet szertartásait fokozatosan kivették a szerzetesek kezéből, s azt a világi papok kezébe helyezték.

Nem tudhatjuk, hogy ez a fordulat Kéren mikor következhetett be, ha egyáltalán bekövetkezett. Hiszen ha Kálmán korlátozni kívánta volna a kéri szerzetesek tevékenységét, nem adományozta volna nekik az egész falut. Ez az egyeduralom azonban nem sokáig tarthatott, mert a budapesti Országos Levéltárban őriznek egy levelet, amellyel a zobori apátság jobbágysai, köztük a kériek írtak 1133-ban a királyhoz, hogy ők „örök időktől szabadok” voltak, s most mégis adózniuk kell az apátságnak. Nem feltételezhető, hogy ezt a levelet maguk a jobbágysok írták, hiszen ebben az időben az írástudás jóformán teljesen a papokra korlátozódott. Az a gyanú, hogy a levelet olyan világi papok fogalmazták, akiknek ellenkezése támadt a szerzetesekkel a falusi templomok és plébániák fenntartásában. E világi papok közt már szép számmal akadtak olyan szabad magyarból jobbággyá lett magyarok gyermekei, akiknek az emlékezetében elevenen élt szüleik adómentes szabad élete, s ily módon lelkükben is közelebb állottak falvaik népehez, mint az akkor még német befolyás alatt álló szerzetesrendek.

Az egyház tevékenysége ebben az időben már nem a hittérítés, hanem a vallásos nevelés, a pogány magyar életmód, szokások, babonák leküzdése. Nyitra vidékén ugyan egyetlen jelentős pogánylázadás se volt, a vallási nevelés azonban itt is jelentős gondot okozhatott. Ebben a munkában már minden bizonnyal azok a magyar származású világi papok játszották a főszerepet, akik a falusi plébániák élére kerültek, s jóban, rosszban együtt éltek falujuk népével. Arról már szoltunk, hogy a templomok felépítése és karbantartása a hívek feladata volt. A templomi ruhákat és kelyheket viszont a király adományozta, míg a szertartáshoz szükséges liturgikus könyvekről a püspök gondoskodott. Ezeket a könyveket kézzel írták, hiszen a könyvnyomtatást akkor még nem ismerték.

A vallási élet minden más kellékéről és feltételéről magának a falusi papnak kellett gondoskodni. Ő tartotta fenn a templom mellé épített parókiát, amely Szent István rendelete értelmében egyben iskola is volt. Nem szabad itt persze mai értelemben vett iskolára gondolni, ahol írni és olvasni tanították a gyermekeket, hiszen ebben az időben még a papok és szerzetesek jelentős része is írástudatlan volt, könyvek, papír, írószer pedig egyáltalán nem állott a rendel-

kezésükre. Ezeken a parókiákon szóbeli oktatás folyt. A pap vallásos, civilizált életre oktatta a gyermekeket, de szükség szerint a felnőtteket is.

Ezt segítette ebben az időben minden intézkedés, maguk a királyi törvények, egyházzsinati rendelkezések is. Csupán példának említjük, hogy Szent István két törvénykönyvének 56 szakaszából, ha a házasságjogi és boszorkányságra vonatkozó szakaszokat is ide számítjuk, húsz intézkedik a vallás, a papság és az egyház dolgaiban.

A pap munkáját segítette a falusi bíró, aki minden bizonnyal a régi nemzetiségfő, nagycsaládfő helyébe lépett. Faluhelyeken az ő kötelessége volt a misehallgatás ellenőrzése. Ha nem teljesítette ezt a kötelességét, Szent István törvényei értelmében megbotozták és kopaszra nyírták. A misemulasztónak is ez volt a büntetése. Misére a háztűzörzöt kivéve mindenki köteles volt elmenni. A mise alatt fecsegő előkelőt meg kellett dorgálni és a templomból ki kellett utasítani. Ha közrendi volt az illető, az előcsarnokban megostorozták és kopaszra nyírták. A vasárnap dolgozótól, azaz ünnepet szegőtől elvették az állatait és szerszámaikat. A pénteki böjt és a kántorböjt (szerda, péntek, szombat) megszegője egyheti elzárással bűnhődött. A hamis esküt kézlevágással büntették, aki a pogányság bűnébe esett, azt két alkalommal a püspök intette meg, harmadszor már a királynak adták át.

Ebből is látni, hogy az egyházi és a világi törvénykezés, közigazgatás teljesen összefonódott. Falun, városban a pap partnere a bíró volt, az egyházmegye kisebb egységeinek, a főesperességeknek a határa rendszerint egybeesett a vármegyék határával. A papok nem tartoztak a világi bírászkodás hatáskörébe, és a templomok bizonyos esetekben menedéjogot nyújthattak a legnagyobb bűnösnek is.

A családi életben és a házkörűli munkában már akkor is az asszonyok játszottak főszerepet. A férfiak dolga volt a katonáskodás, a falu védelme, a földművelés és az állattenyésztés, bár e két utóbbiba az asszonyok is besegítettek. Például a 16. századig, amíg a kasza használata el nem terjedt és sarlóval arattak, ezt a munkát is lányok, asszonyok végezték. A gabonának csupán a kalászat szedték le, a szalma a helyén maradt. Asszonyi munka volt a házkörűli kert megművelése, az aprójószág nevelése, és természetesen a gyermeknevelés is.

Annak ellenére, hogy Gyula erdélyi vajdáról feljegyezték, hogy több felesége volt, a magyarok nem ismerték a többnejűséget, s ezt a magyar ősvallás is tiltotta. Ily módon a családi élet fő gondja már a honfoglalás idején is az asszonyok vállára nehezedett. Az ő dolguk volt vándorlás idején a jurta felállítás, később pedig a ház gondozása, a főzés, a fonás, szövés, varrás, mosás. A kereskedők által hozott finom holmikra csak a gazdagoknak tellett. A honfoglalók asszonyainak sírjában talált finom szálakból készült sűrű szövésű lenből, kenderből készült vászondarabkák az ő kezük munkája. Ezeket a ruhákat maguk hímezték, díszítették. Az ő dolguk volt a len, kender feldolgozása: áztatás, szárítás, tilolás, fonás, szövés. Ők készítették a lakás szőnyeget és a jurtához, sátorhoz szükséges nemezt.

Az asszonyok egész tevékenysége, életmódja arra ösztönözte a magyarságot, hogy már a vándorlás során kisebb, nagyobb ideig megtelepedjenek. Ők voltak azok, akik feltehetően egész évben a téli szálláshelyen tartózkodtak, s az öregekkel ott nevelték a gyermekeiket. A férfiak viszont kora tavasztól őszig a nyári szálláshelyeken őrizték az állatokat, hadjáratokban vettek részt. A honfoglalás után, életmódjuk miatt éppen az asszonyok lehettek azok, akik a végleges letelepedés hívei voltak. A család összetartása, a háztartás vezetése is ezt kívánta. Nemcsak földet művelni, de kertet művelni sem lehetett vándorlás közben. De a baromfitartás, a sertéstartás is letelepedett életmódot kívánt.

Asszonymunka volt a főzés is, bár erről igen keveset tudunk. Csupán a későbbi parasztételekből következtethetünk őseink ételeire. Bizonyos, hogy ebben fontos helyet foglalt el a hús, a tej, kenyérféle, kása. A kéri Szőlőhegy tövében talált, belülről kiégetett gabonavermek is igazolni látszanak azt a feltevést, hogy őseink csak a kenyérsütés, főzés előtt őrölték meg a szükséges gabonamennyiséget. Erre utal a sok kicsi kézimalom is, amelyeket az ásatások során a honfoglaláskori falvainkban találtak. A szükséges gabonamennyiség őrlése, darálása ugyancsak asszonymunka lehetett. Erről vallanak a *Gellért-legenda* emlékezetes szép mondatai. A legenda írója beszámol arról, hogy amikor Szent Gellért kísérijével, Walter szerzetessel térítőúton járt, egyszer arra kényszerült, hogy az egyik faluban éjszakázzon: „*Ott éjjeltájban malomkövek zaját hallja, amit annakelőtte nem látott volt. Miközben megállapította,*

hogy csak annak zaja lehet, azalatt a nő, ki a malmot forgatta, énekelni kezdett. A püspök csodálkozva mondta Walternak: hallod-e, Walter, a magyarok szimfóniáját? Mindketten örvendeztek az éneknek... Walter azt mondta, egyszerű ének ez, és a nő, aki énekl, gazdánk szolgálólánya, és a lány gazdája búzáját őrli, mivel e tájon e kövön kívül nincsen malom."

Ez az egyetlen írott emlék a honfoglaláskori magyar asszonyok életéről. Kedves, szép mondatok, s a kép, amit elénk idéz, olyannyira ismerős, hogy arra kell gondolnunk, mily keveset változott az asszonyok élete a hosszú évszázadok során. A kötelességét teljesítő, családját összetartó asszony naponta elvégzi házkörűli dolgait, lakását rendbe teszi, takarítja, mos, főz, gyermekeit neveli, gondol velük, amennyire tőle telik. Gyengének teremtődött, de erős, és akkor boldog, ha engedelmeskedhet az erősebb férjének, alkalmazkodik hozzá, takarékosan bánik a család javaival. Sokszor megtörténik, hogy az erős férfi helyett ő kormányoz, ő veszi át a gyeplőt, ő teszi fel a kalapot, ő gondoskodik mindenről, különben tönkremennének. Azonban mindezt úgy teszi, hogy fel ne tűnjék, senki ne lássa. Még az ura se.

II.

Nagykér a történelem évszázadaiban

A középkori falu mint település és gazdasági egység, mindig hajlamos volt az elkülönülésre, de valójában sohase szakíthatta ki magát az őt körülölelő tágabb térség, a vármegye, az ország életéből, nem függetleníthette magát az országot érintő nagy történelmi eseményektől. Sorsa mindig összefonódva alakult az ország sorsával. Azok a nagy történelmi események, amelyek Magyarország sorsát formálták, a magyar falvak sorsát is alakították.

Nagykér egyike annak a 4000 magyar településnek, amely a honfoglalást követően jött létre, és ha a nyitrai táj kényszerítő körülményei miatt sok mindenben el is üt ezektől a településektől, alapvető vonásaiban, belső rendjében hasonlatos volt hozzájuk.

Éppen ezért életének, arculatának felvázolásakor jogosan merítettünk más falvak történelméből is. Hossszú, több mint 880 éves történelmének felvázolása során is ezt tesszük: szélesebb környezetével, az ország történelmi eseményeivel összefonódva vázoljuk fel sorsának alakulását. Így reális, így igaz, mert jóban, rosszban mindig részese volt az ország történelmének.

Nagykér az elmúlt évszázadok során többféle úton-módon kapcsolódott az országhoz. Huba idején és később, az első magyar királyok korában a nyitrai várispánság útján kapcsolódott bele az ország életébe. Később a várispánság irányítását részben a zobori apátság, azután az esztergomi érsekség vette át, és ez fennmaradt 1848-ig, amikor a jobbágyrendszert eltörölték. Ez alatt Nagy-kér egyike volt annak a 170 faluból álló hercegprímási uradalomnak, amelyet közvetlenül Esztergomból és a kisebb uradalmi központokból irányították. Közigazgatásilag a megyerendszer kialakulásával ezen az úton is kapcsolódott az ország életéhez. Ezen túl, a 13. századtól sűrű úthálózat kötötte össze az ország településeit. Már néhányszor említettük, hogy Kér mellett vezetett el Magyarország egyik legfontosabb kereskedelmi útja, Budáról Esztergomon át Pozsony és Brünn irányába. Falunkba ezen az úton is be-betört az ország és a világ zaja. Az úton egymást érték a keresztes hadak, az idegen és hazai ke-

reskedők karavánjai, hódítók csapatai, főurak lovasbandériumai, amelyek bizony nemegyszer nagy veszedelmet jelentettek a falu számára, mert szükség szerint fosztogattak és gyilkoltak. Jártak ezen az úton persze más népek is, utazók, vándorcirkuszosok, színészek, dalnokok, akik a maguk módján mind-mind hírt adtak a világról, idegen népek életéről, más falvak lakóiról.

A honfoglalástól a tatárjárásig

Falunk életének erről az időszakáról nem sok adat maradt ránk. Az országos események azok, amelyekbe belekapaszkodva következtethetünk falunk sorsára, ezekre az adatokra támaszkodva egészíthetjük ki a falunkról fennmaradt gyér adatokat.

A honfoglalással és a kereszténység felvételével Magyarország része lett Európának, tagjává vált földrészünk keresztény népei nagy családjának. Tudnunk kell, hogy nem mindenki fogadott itt jószívvvel. Akkor érkeztünk e tájakra, amidőn e vidéknek nem volt még stabil ura, gazdája, de szinte minden oldalról kinyújtották felé a kezüket, hogy meghódítsák és országukká tegyék. Nyugatról az alakuló német-római császárság, északról a népekké kovácsoló cseh és morva törzsek, délről a balkánra szemet vető bizánci császárság ugyancsak szlávokkal kevert népei. Közéjük furakodott be a magyarság, s hódította meg a Kárpátokkal övezett térséget, s ezzel új helyzetet teremtett Közép-Európában. A csehek nagy történetírója, *František Palacký* az elmúlt század közepén a magyarok betelepődését valóságos szláv tragédiának tartotta, s nézetét a nemzeti érzelmű szlovákok is átvették. „*A magyarok betelepődése mai hámjukba — írta Palacký — a legnagyobb szerencsétlenség volt, mely a szláv világot egy egész évezreden át érte vala: mert a magyarok az éppen alakulóban levő óriási szláv birodalom szívébe élve be magukat, a szlávok reményeit örök időkre megsemmisítették.*”

Az óriási szláv birodalom eszméje azonban nem más, mint magyarelles szláv álom. Az egymással torzsalkodó kis szláv törzsecskék, néptörédek

sem akkor, sem azóta nem tudtak egymással békében meglenni. Nem volt kellő erejük az egész térség birtokba vételéhez és benépesítéséhez. A magyarok viszont mindkettőhöz elegendő erővel rendelkeztek. Elfoglalták és ezer éven át meg is tartották a térséget.

Ugyanakkor jelentős hatást gyakoroltak Közép-Európa egész térségeire. Közvetlenül a honfoglalás után a szüntelen kalandozásaikkal meggyorsították az egységes német állam kialakulását, magukra vonták a német hódítás erőit, s így a törékeny szláv tömörülésekből kialakulhatott a cseh és a lengyel királyság. Ugyanakkor a Balkán felől Európába törő barbár erőknek is gátat vetettek.

Ez a szorult helyzet azonban a magyarság sorsát is megnehezítette. Szüntelenül védekezniük kellett. Még a pogánylázadások belső nyűgétől sem szabadultak meg teljesen, máris hadakozniuk kellett a külső ellenfelekkel. Szent István országát elsősorban északról és nyugatról támadták. Nyitra és vidéke mindkét irányból veszélyeztetett terület volt. A nyitrai várispánság haderői védelmezték a nyugati és az északi határokat., Nagyker pedig e várispánság birtoka volt, fegyverforgató lakói pedig a nyitrai ispán haderejében szolgáltak.

A szüntelenül békességre törekvő Szent István országára elsőnek a lengyel *Boleszló* hadai törtek 1010—1018 között több alkalommal. A váltakozó szerencsével folyó hadakozás Nyitra megye területén folyt, és csak 1018-ban sikerült a lengyel herceg hadait kiszorítani az országból.

Ezután néhány év békesség következett, majd 1030-ban *Konrád* német császár vezetett hadjáratot Magyarország ellen. Csatlakozott hozzá a kalandor cseh király, *Břetislav* is, aki a német császár hűbérese volt. A császár a Dunántúlra, a csehek Pozsony és Nyitra megyére törtek.

Ez már valódi hadjárat volt, amelyet aztán több más is követett. A hadakat maga a császár vezette, összehangolva a cseh csapatok támadásával. Az István által kiépített új magyar hadiszervezet azonban már elég erős volt ahhoz, hogy sikeresen útját állja a támadónak. Itt már nem a kalandozó törzsvezérek régi nomád haditechnikájával harcoló sereg állt szemben, a német-római császárral, hanem a kiépült államszervezet hadiereje. Ha ez még nem is volt teljesen feudális hadsereg, elég ügyesen ötvözte a régi magyar hadviselést az újjal ahhoz, hogy győzelmet arathasson Konrád felett. Mindenesetre Konrád

fejveszetten menekült az országból. Az egyik német krónikáiról így számolt be a jeles eseményről: „*Konrád császár, aki hadsereggel ment Magyarországra... Magyarországról sereg nélkül és minden eredmény nélkül tért vissza, mert serege az éhség folytán elpusztult.*” A krónikáiról arra céloz, hogy a magyarok a németek előtt a falvakat mind felgyújtották, az élelmiszert elpusztították, s ez okozta a német seregek veszét.

Valószínűleg a magyarok ekkor alkalmazták először hatalmas nyugati ellenfeleikkel szemben a felperzselt föld taktikáját. A lakosság elbújt a mocsaras rengetegben, az állatait elrejtette, az élelmet magával vitte, így a zsákmánylásra, rablásra felkészült ellenséges hadak több napi éhezés után kénytelenek voltak visszavonulni.

Természetesen az ilyen hadakozás csakis akkor járhatott sikerrel, ha az egész nép részt vett benne. S amint már mondtuk, Nagyker első lakói is olyan helyre építették falujukat, hogy onnan szükség esetén gyorsan elmenekülhessenek, belevehessék magukat az akkor még őserneteknek számító, mocsarktól övezett Cétényke menti erdőségekbe. Ezt tették most is, amikor a Konrád szövetségeseiként Nyitra felé tartó cseh seregek elől elbújtak. A cseh zsoldosok se jószágot, se élelmet nem találtak a faluban. Felgyújtották a házaikat és továbbvonultak. Amikor pedig Konrád kudarcáról is értesültek, ők is elhagyták az országot. Persze nem végleg. Az elkövetkezendő húsz évben még hat-szor próbálkoztak az ország elfoglalásával. Egyszer se jártak sikerrel. Néhány hetes éhezés, gyaloglás után a váratlanul megjelenő magyar hadak mindig súlyos vereséget mértek rájuk.

Szent István uralkodásának vége felé egy jelentős eseménynek volt színe a közeli Nyitra vára. *Imre* herceg tragikus halála után nagy gondot okozott, hogy ki kerül a magyar trónra, s ki fogja folytatni István király országépítő művét. István először a rokonságában nézett körül. A fejedelmi nemzetség egyedüli teljesjogú férfitagja nagybátyjának, Mihálynak a fia, *Vazul* volt, akit azonban István könnyűvérű, pogányos élete miatt nem kedvelt, sőt börtönbe zárt. Időközben azonban István súlyosan megbetegedett, s úgy döntött, hogy mégis *Vazul* helyezi a trónra. Kiengedte nyitrai börtönéből, csak hogy újra csalódnia kellett. *Vazul* nem tudta kivárni a király halálát, és orvgyilkosokat küldött István hálószobájába. A felbérelt ember azonban zavarában kiej-

tette kezéből a törst, a király felébredt, a merénylet meghiúsult. István a remegő bérgyilkosnak megkegyelmezett, Nyitra várába pedig *Sebő* ispánt küldte, aki a kor törvényes szokásai szerint Vazul szemeit kinyomatta, fülébe forró ólmot öntetett, gyermekeit pedig száműzette. Istvánnak ezek után nem maradt más választása, a leányágról eredő *Orseole Péteri* jelöltette a trónra, aki ezt el is fogadta.

Ezzel azonban el is indult az a trónviszálykodás, amely Szent István halála után több mint két évtizedig folyt a magyar trónért, s amely a pogánylázadásokkal együtt nagyban gyöngítette a fiatal magyar államot. Konrád császár ugyanis mindig támadásra készen állott a nyugati határon, s bármikor, bárki-nek szívesen sietett a segítségére a trónkövetelők közül, hogy a hűbéresévé lett cseh és lengyel állam után Magyarországra is kiterjeszthesse hatalmát. Ezek a szüntelen csatározások nagyrészt Nyitra vidékén zajlottak le, és Nagy-kér is sokat szenvedett tőlük. Különösen az 1074-es hadjárat volt tragikus falunk lakói számára. Ebben az évben a trónjáról elűzött *Salamon* királyt támogató *IV. Henrik* olyan váratlanul termett Nyitra vára alatt, hogy az odamene-külő várnépek, köztük a kériek, a karjai közé futottak, s Henrik katonái nagy pusztítást végeztek köztük. Ennek ellenére Henrik hadjárata most sem járt sikerrel. Nyitra fiatal védelmezői oly hősieen csatároztak, hogy ezen a császár is elámult, s megkérdezte Salamont, sok ilyen bátor vitézzel rendelkeznek-e az ellenfelei, mire Salamont is megszállta a magyar büszkeség, s így válaszolt: „*Sokkal bizony, s mégpedig különbekkel is!*”. „*No akkor — felelte a császár — soha nem szerzed vissza országodat.*”

És valóban, *Salamon* soha nem került vissza a magyar trónra. A kéneket azonban később is érte az 1074-eshez hasonló meglepetés. Többek közt *Könyves Kálmán* idejében, amikor 1109 februárjában a cseh király seregei oly gyorsan keltek át a befagyott folyókon, hogy Nyitra várának őrzői éppen csak a kapukat zárhatták be, a várnépek ismét a falakon kívül rekedtek. A csehek most is nagy vérengzést rendeztek, sok foglyot ejtettek, és más falvak közt Kért is felgyújtották.

Könyves Kálmán 1113-ban Nagy-kért a zobori bencésrendi apátságnak adományozta, s ily módon a királyi várbirtokból egyházi birtok lett. Ez nagy változást jelentett a falu életében. A nyitrai vár többé nem nyújtott olyan védel-

met, mint eddig, igaz, katonáskodni sem kellett benne. A falunak önmagát kellett megvédelmeznie, ami valamilyen módon hozzátartozott a középkori települések életéhez. Mindig volt például a falvakban őrség, s oda idegen csak a földesúr vagy a bíró engedélyével léphetett be, fegyver és ló nélkül, az őrk egyikének kíséretében. Hasonlóan védelmezték a vármegyéket és a nagyobb területi egységeket. Szétszórva mindenütt voltak őrhelyek, figyelték az utakat, és a hírnökök időben riasztották a védőket, falvak lakóit, ha ellenség közeledett. Ilyenkor aztán mindenki tette a maga dolgát. Az asszonyokat, gyermekeket, jószágokat, vagyontárgyakat biztonságos helyre, a várakba, rejtett barlangokba, erdőkbe, mocsaraktól védett zugokba menekítették, s csupán a rejtőzködő őrszemeket hagyták hátra.

Így volt ez Nagykéren is, ahol a Cétényke mentén sok megfelelő bújóhely létezett. Ilyen lehetett a Kerekerdő mögötti zúg, a *Szubla*, amely a nevével is utal erre a szerepre. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy az egész lakosság jószágostul a viszonylag gyéren épült szűk várakba, megerősített zárdáépületekbe, templomokba elférjen. A váratlanul érkező és rövid ideig maradó ellenséges rablóhadak ellen, amelyek a tájat nem ismerték, elegendő védelmet nyújtott a természetes bújóhely. Ha viszont az ellenség tovább maradt, akkor valamilyen módon egyezkedni kellett vele, avagy meg kellett semmisíteni.

Más volt a helyzet a *tatárokkal*. Közeledtükéről Európa már előbb értesült, s 1240 után, amikor a legerősebb orosz vár, Kijev elesett, Magyarország is várhatta a támadásukat. Annak ellenére, hogy *Juliánusz barát* sok hasznos értesülést hozott e veszedelmes ellenfélről, a magyar hadvezetés értesülései nem voltak pontosak. Nem ismerték hadseregük létszámát, támadásuk pontos terét, hadviselésük módját, így a magyar ellenállás szervezetlen maradt.

A tatár hadsereg három hadoszlopra oszolva átkaroló hadmozdulatokkal indult Magyarország ellen. Északon a jobbszárny *Baidér* vezetésével Lengyelországon, Szilézián, Morvaországon át közelített Magyarország felé. A főoszlop *Batu kán* vezetésével a Vereckei hágón át tört az országra, *Kadán* pedig Erdélyen át nyomult előre. A magyarok külföldi segítséget nem kaptak, a főurak seregei is gyéren mutatkoztak. A Pest alatt váratlanul megjelenő kicsi tatár seregről, amely a magyarok elől menten kezdett visszavonulni, a magyarok azt hitték, hogy a tatárok főereje. Csakhogy Batu kán seregei a Sajó

mentén elrejtözve, számukra kedvező helyen, Mohi pusztánál várakoztak a magyarokra, és váratlanul rájuk törve véres csatában a király egész haderejét megsemmisítették.

IV. Bélát Hevesen, Zólyomon át a nyitrai vár harcosai menekítették a tatárok elől a saját várukba. De itt se maradhatott sokáig, mert a Morvaföld felől érkező tatárok Nyitránál is megjelentek. Menekülnie kellett Bécs felé, ahol segítség helyett elfogták, s csak hadisarc fejében engedték tovább a dalmát tengerpart magyar váraiba.

A Nyitrától délre lévő falvak népe Nyitra várába menekült. A tatár megostromolta a várat, de elfoglalni nem tudta. Várak ostromára ugyanis nem volt felkészülve. Nagyobb hadizsákmány reményében a Duna és Esztergom irányába indult, de a mocsaras Kis-Alföld, a Csallóköz sem volt igazi rablóterület, hiszen a lakosság bemenekült a nádasok, ingoványok járhatatlan rengetegeibe, s ide menekítette jószágait is. Itt végezhetett tehát a legkisebb pusztítást a tatár. Amikor aztán a Duna befagyott, a tatár hadak átcaptak a Dunántúlra, végigrabolták, aztán kitakarodtak az országból.

Nyitra és vidéke szenvedett tehát a legkisebb kárt az országban. *IV. Béla* is ide tért vissza, s innen indította el országépítő munkáját. Nyitra ekkor emelkedett a királyi városok rangjára.

A tatárjárástól a mohácsi vészig

A tatárok kitakarodása után az újjáépítés nehéz korszaka köszöntött az országra. *IV. Béla*, akit a nyitrai várőrök menekítettek ki a tatárok karmai közül és kísérték el a dalmát tengerpart váraiba, most szívesen tért vissza a biztonságos vár falai közé.

Okulva a szörnyű pusztítás tanulságaiból, a nyitraiak tapasztalataira támaszkodva elrendelte, hogy az egész országban erős várakat kell építeni, mivel a tatárok támadásaival továbbra is számolni lehetett. Ezeket a várakat az ország főurainak a saját pénzükön kellett felépíteniük. A főurak, akik a mohi ütkö-

zetből is el-elmaradoztak, s nem igen támogatták a tatárok ellen a királyt, most is elvárták, hogy a várépítés fejében az uralkodó különböző kedvezményekben részesítse őket, s birtokok adományozásával, adók elengedésével segítse birtokaik megerősítését. A király ezt bátran meg is tette, s nem riadt vissza attól, hogy a főurak a király hatalmának rovására még inkább megerősödnek. Az ország újjáépítése és védelmének megerősítése volt az első, s ebben nem ismert tréfát. Szinte az egész ország vagyoni viszonyait felülvizsgálta, s a birtokokat, kedvezményeket olyan nemesek kezébe helyezte, akik az ország érdekeinek megfelelően azt tovább gyarapították.

Nagykér vagyoni viszonyait is megvizsgálta, s mivel legfőbb támaszai, a magyar főpapok, köztük is *Mátyás* esztergomi érsek és *Jakab* nyitrai püspök mind elestek a csatában, az új főpapoknak módosította a vagyoni viszonyait. Így történhetett, hogy az új érsekkel egyetértésben Kér helyzetén is módosított. Abban az időben Nyugat-Ausztria néhány püspöksége, apátsága is az esztergomi érsekséghez tartozott, s most azokat is bevonták Magyarország templomainak újjáépítésébe. Így történhetett, hogy 1246. augusztus 14-én Kért a túlságosan megterhelt zobori apátság tulajdonából az osztrák Heiligenkreuz-i (szentkereszti) apátság tulajdonába helyezték, és az igen szorgalmas *Pilegrim* apát feladatává tette a lerombolt kéri templom újjáépítését. Feltehetően a nyitrai szerzetesek segítségével *Pilegrim* ezt a feladatot végre is hajtotta, de hogy Kér meddig maradt az apátság birtokában, arról bizonyítékaink nem maradtak fenn. Tény, hogy adományát fia, *V. István* 1270-ben még megerősítette, sőt 1272-ben *Kun László* is jóváhagyta. Időközben azonban *IV. Béla* 1269-ben készített egy másik adománylevelet is, amelyben az Apáti falurészt kivéve Kért *Fülöp* esztergomi érsek birtokává tette.

Feltehető tehát, hogy 1269-től falunknak két földesura volt, és formálisan ez így is maradt 1339-ig, amikor *Telegdy Csanád* érsek az Apáti falurész tizenkét jobbágytelkét is a primási uradalom részévé tette. Hogy az időközben eltelt hetven év során mi is történt, biztosan nem tudhatjuk, mert ez az időszak a magyar történelem egyik legzavarosabb korszaka, amelynek ismertetése most nem lehet feladatunk. *Kun László* rémuralma, *Csák Máté* kiskirálykodása teszi zavarossá, áttekinthetetlenné ezeknek az évtizedeknek a birtokviszonyait, és így Kér birtokviszonyait is. S ebben *Telegdy Csanád* 1343-ban kelt

birtoklevele sem hoz kellő fényt, mert „volt” állapotokról szól, s ezekben tesz rendet, de ezeket a „volt” állapotokat nem részletezi, s ily módon csupán az országos történelekből következtethetünk a Kéren történetekre is.

V. István halála után IV. Béla unokái közt kitört a viszály a magyar trónért. Az ország főurainak egy része István fiát, Kun Lászlót, másik tábor a Béla cseh herceget támogatta. A viszály odáig fajult, hogy 1272-ben, amikor meghalt a derék *Türje Fülöp* esztergomi érsek, Kun László a maga emberét, a feslett életű *Kán Miklós* prépostot akarta az ország első főpapi székébe ültetni. Az esztergomi káptalan vonakodott őt kinevezni, mire László bezáratta és kiéheztette a kanonokokat, és így kényszerítette őket a prépost megválasztására. Kán Miklóst végül a pápa se hagyta jóvá, és a szerény váradi püspököt, *Ladoméri* helyezte az érseki székbe. De a vidéki főurak se voltak különbek Kun Lászlónál. *Kőszegi Péter* veszprémi püspöknek viszont a Csákokkal gyűlt meg a baja. *Csák Péter*, a későbbi trencsényi hatalmasság édesapja, 1276 nyarán Veszprémre tört, s a kanonokok, papok egy részét ruhátlanul a ló farkára kötve hurcoltatta végig a városon, a székesegyházba szorultakat pedig leölette, a levéltárat, a székesegyházat és a híres káptalani főiskolát felgyújtatta. Egy évig nem tartottak misét a székesegyházban, ami még a tatárjárás idején se fordult elő. Tíz évvel később Kun László, mivel a válási kérelmét a pápa nem hagyta jóvá, kunjaival Székesfehérvárra tört, lerombolta a koronázó-templomot, felgyújtotta az ősi királyi levéltárat, Ladomér érseknek pedig azt üzentte, hogy „*az esztergomi érsektől és püspöktársaitól kezdve Rómáig az egész pereputtnak tatár kardokkal fogja a fejét vétetni*”. Kun Lászlót végül is 1290-ben a saját emberei ölték meg.

De Nyitra vidéke sem volt nyugodtabb hely. A cseh trónkövetelőt támogató // *Ottokár* 1271-ben és 1273-ban Nyitrát foglalta el. A vár akkor már olyan állapotban volt, hogy gondolni se lehetett a védelmére. A püspök és a káptalan a néppel együtt elmenekült, a lakosság egy része pedig a romos székesegyházba zárkózott. Az ellenség azonban behatolt a székesegyházba, vagy ötven embert megöltek, a csecsemőket a lábuknál fogva a templom oszlopaihoz verték, a templom kincseit elrabolták, az üres várost felgyújtották, aztán akárcsak két évvel azelőtt, rabolva, gyilkolva, gyújtogatva Kéren át a Dunáig vonultak.

Feltehetően ekkor vált ismét romhalmazzá a tatárjárás után újjáépített Szent Kelemen temploma, a falu lakói pedig a szokás szerint elbújva mentették életüket.

Húsz évvel később, 1311-ben szinte ugyanez megismétlődik. Csák Máté — apjához méltóan, aki Veszprémet tette romhalmazzá — hosszabb ostrom után elfoglalta Nyitrát, és a *Károly Róberthez hű III. János* nyitrai püspököt lánc-ra verette, a várost feldúlta, a székesegyházat kincseitől megfosztotta., *Szent Szárád* és *Benedek* ezüst koporsóit elvitte, tetemeiket szétszórta. Ezután délre vonult, és az összes falusi templomot feldúlta, kirabolta. Ezen tetteiért 1318-ban Kalocsán a püspöki zsinat az egyházból kiátkozta. De ez Csák Mátét nemigen zavarta. Még dölyfösebb, gátlástalanabb lett az egyházzal és papjaival szemben, s élete végéig (1321. március 21.) uralta hatalmas birodalmát, a róla elnevezett Mátyusföldet.

Valószínű, hogy ezekben az elvadult időkben pusztult el Nagyker első, Szent Kelemenről elnevezett temploma is, vagy ha teljesen le se romlott, olyan állapotba került, hogy amikor Telegdy Csanád hercegprímás 1349-ben az egész falut az érsekség birtokává tette, felismerte és elrendelte, hogy Nagykeren új templomot kell építeni. Ha hiteles iratok nem is maradtak fenn, elfogadhatjuk hát a régészeknek és műépítészeknek azt a véleményét, hogy a mai templomot 1332 és 1371 között építették. Hogy időközben mi lett a régi templom sorsa, nem tudjuk. Meglehet, hogy mint temetői kápolna, egy ideig még fennállott, és csak később, a török időkben pusztult el a temetővel együtt. Az is lehet, hogy elbontották, s anyagát az új templomba beépítették. A vitát csakis egy alaposabb régészeti vizsgálat dönthetné el, mivel az írott emlékek a török háborúk idején sorra elpusztultak.

Egy bizonyos, a két falurész és birtokrész „*azonnal összeolvadt és egy plébániává lön, miután az apátság mindennemű jogáról lemondott, s azt az esztergomi érsekségre ruházta*” — írja Novak Lajos, a már idézett neves egyháztörténész.

Ezt a gyors változást mos már a megváltozott körülmények is támogatták. Az Árpád-házi királyaink kihalása, *III. András* halála (1301. január 14.) előtt és után beállott zűrzavar véget ért, s a magyar trónon olyan uralkodók követték egymást (Károly Róbert, Nagy Lajos, Zsigmond, Corvin Mátyás), akik az

ország felvirágoztatásán fáradozva tekintélyes európai hatalommá tették Magyarországot. A germánok és a szlávok egyaránt belenyugodtak, hogy a Kárpát-medence a magyarok végleges hazája. Nem kísérleteztek támadásaikkal, hódításaikkal, így a határőr szerepet betöltő Nyitra vármegyére is békésebb korszak következett.

Falunk élete is gyors gyarapodásnak indult. Ennek egyik fontos állomása lehetett az új, mindmáig tekintélyes épületnek számító templom felépítése, s ez arra figyelmeztet, hogy szerény krónikánkban néhány mondatot Telegdy Csanád prímás személyiségének is szenteljünk. *Telegdy Csanád* Nagy Lajos azon főpapjai közé tartozott, aki a zűrzavaros időköt követően igen sokat tett a magyar hitélet felújításáért, a papi, a szerzetesi fegyelem megeremtéséért. Nem csupán egyházmegyéje anyagi ügyeit rendezte, hanem új templomokat is építtetett, kolostorokat alapított. Odafigyelt a szerzetesrendek belső életére, és szerepet vállalt ezek szükségesnek mutakozó megreformálásában is. Így például a válságba jutott bencésrend reformját ő dolgozta ki 1343-ban *Siegfried* apáttal, s azt a pápával el is fogadtatta. Áldásos munkát végzett az 1343-as nagy pestisjárvány idején, amikor a zobori apátság zárdáját kórházzá alakítatta. Ő építtette újjá a tatárjárás óta romokban heverő esztergomi székesegyházat és várat. Korának egyik legműveltebb embere volt. Külföldi egyetemeken tanult és már fiatalon Károly Róbert gazdasági tanácsadója volt. 1330—1349-ig ült az érseki székben. Művét rokona, *Telegdy Tamás* folytatta, aki a világi politikától visszavonulva csakis a hitélet felújításán fáradozott. 1364—1374 között volt Esztergom érseke.

E két nagyszerű főpap nemcsak a máig álló kéri templom felépítésében működhetett együtt, hanem az 1341—1343-as nagy *pestisjárvány* következményeinek felszámolásában is. A pestis nem az ő idejünkben látogatta meg először Európát. A 12. század közepén földrészünk lakóinak elpusztította csaknem felét, s attól kezdve évszázadonként egyszer-kétszer visszatért. Nagy pusztítást végzett a már említett 1341—43-as, az 1610-es, az 1709-10-es járvány is. Nincsenek pontos adataink arról, hogy a pestis egy-egy átvonulása mekkora néppusztítást végzett Magyarországon, de egyes nyugati zárdákban ma is mutogatják a turistáknak azoknak a csonthalmazát, akiket elpusztított.

Már a járvány közeledésére is óriási rémület támadt. Megbomlott az álla-

mok rendje, a hadseregek szétfutottak, az emberek az erdőkbe menekültek, egész falvak, városok néptelenedtek el. Az orvosoknak fogalmuk se volt róla, hogy mi a betegség oka, miként terjed, miként lehet ellene védekezni. Fekete halálnak, dögvésznek, döghalálnak nevezték. Akkor a tudomány még nem ismerte a bacillusokat, kórokozókat. Nem tudták, hogy a pestis kórokozója ott van a beteg vérében, nyirokcsomóiban, tüdejében és köpetében. Hiába menekültek az erdőbe, hiszen a betegség az erdőségek rágeszálóinak útján is terjedt, átterjedt a patkányokra, egerekre, majd a bennük tenyésző bolhákról került az emberre, akit aztán elleptek a gennyes sebek, és vért hányva néhány nap alatt nagy szenvedések közben kimúlt.

Ez a melegebb égtájról Európába látogató betegség a 17. századig végzett hazánkban is nagy pusztításokat. Ma már antibiotikumokkal jól lehet ellene védekezni, de a világ elmaradt tájain most is gyakran pusztít.

Azokban az időkben minden ilyen nagy pusztítás után komoly gondot okozott a kihalt lakosság pótlása. Erről a földesurak maguk gondoskodta. Ők telepítették jobbágyaikat szükség szerint egyik faluból a másikba, hogy a háborúk és járványok okozta néphíányt, munkáskezet pótolják. Nem szabad tehát azt gondolnunk, hogy egy-egy falu lakossága önmagában gyarapodott, szaporodott, vagy fogyatkozott az évszázadok során. Az országban szinte szüntelenül folytak a különböző telepítések, és így egy-egy település lakói egyetlen évszázad alatt teljesen kicserélődhetnek. Már csak ezért se lehet (nemcsak az iratok hiánya miatt) pontosan megállapítani, hogy az egyes településeknek, falvaknak, városoknak mely családok az őslakói, mivel ilyenek a valóságban nem lehetnek. Esetleg legrégebbi családokról szólhatunk, de ezekről is óvatosan, mert a magyar vezeték- vagyis családi nevek gyakorta ismétlődnek. Ugyanaz a név teljesen más eredetű személyeket is takarhat.

Visszatérve Nagykér mohácsi csatát megelőző, háborúktól kevésbé zaklatott életéhez, láthatjuk, hogy az valójában sohasem lehetett teljesen békés, nyugodt. Ha nem a háborúk, pusztított a pestis, a kolera, az árvíz, a tűzvész, sáska és az aszály. Gondtalanul e földön soha sem lehetett élni. És aztán a középkor földesurai oda vitték a jobbágyaikat, ahová akarták. Nem törődtek vele, hogy milyen nyelven beszél, mely tájhoz vonzódik, hol is van a valódi hazája. Szekérre rakták őket, és átvitték a vármegye másik végébe,

esetleg más vármegyébe. Így alakultak ki Nyitra megye szlovákokkal, magyarokkal dúsan kevert tájai, vagyis lakosságú falvai, városai, ami abban az időben még semmiféle gondot nem okozott. A föld népe és a városok lakói szót értettek egymással, akkor is, ha odahaza más nyelven beszéltek, más dalokat kedveltek. Hiába jöttek a rokonnyelvű cseh hódítók, huszita tanok hirdetői, a Nyitra megye északi zugaiban élő szlovák őslakosságban soha támogatókra, pártütőkre nem leltek. Mindez csupán a múlt században lett gond, de ott még nem tartunk.

A török veszedelemre elsőnek *Nagy Lajos* uralkodónk lett figyelmes, de valódi veszedelemmé csupán a Hunyadiak korában nőtt. Akkor is a déli határon. Nyitra megyében még hosszú ideig *Zsigmond* és *Corvin Mátyás* cseh hódításai kötötték le a lakosság figyelmét. Azok se oly módon, mint régen, hogy félni lehetett volna az ellenség jöttétől. Egyedül 1471-ben láttak ellenséges hadakat Nyitra várának falai. A tudós és humanista gondolkodó *Vitéz János* esztergomi érsek akkor került szembe királyával, Mátyással, és *II. Kázmér* lengyel király fiát hívta meg a magyar trónra. Jött is a szelíd és vallásos fiatal herceg nagy pompával és húszezer harcossal Kassán, Egeren át Nyitrára. Sehol a magyarokkal hadakozásba nem keveredett, úgy érkezett Nyitra várába. Mátyás is nagy hadakkal érkezett Nyitra alá, de mivel időközben *Vitéz János*sal megbékélt, az ifjú herceget megvendégelték, és mehetett haza korona nélkül. A krónikások szerint Mátyás csupán ekkor tartózkodott Nyitrán, mindössze három napig, s bejárva a környéket „élte legszebb napjaiként” emlegette itt-tartózkodását.

Az 1514-es *parasztháború* se keltett Nyitra vidékén különösebb visszhangot. Ez annál is különösebb, hiszen *Dózsa György* a parasztseregeket úgy toborozta össze, hogy azok *Bakócz Tamás* esztergomi érsek vezetésével keresztes hadjáratként a Szentföld felszabadítására indulnak. Feltehető tehát, hogy Dózsa táborában ott voltak néhányan Bakócz Tamás kéri jobbágysai közül is. Ezek azonban a primás felszólítására még a lázadás kitörése előtt hazatérhettek, s ebben a zabori szerzeteseknek is szerepük lehetett, mivel nevüket hiába keressük azoknak a bencésrendi szerzeteseknek a hosszú névsorában, akik Dózsához csatlakoztak.

Az 1526. augusztus 29-én lezajlott *mohácsi csata* híre se csupán hírnökök

útján jutott el Kérre. *Szalkay László* esztergomi érsek seregében ott voltak azok a harcosok is, akik kéri birtokáról indultak az emberveszejtő csataterre. El is estek, érsekükkel az élen. Minderről az 1526-os őszi megyegyűlés emlékezett meg, amelyen *Podmaniczky István* püspökkel szemben *Török Bálintot* választották a megye főispánjává. Ez a döntés már Nyitrán is jele volt annak az országos romlásnak, amely Mátyás király uralma után elindult, s amely végül is a mohácsi csatavesztéshez vezetett. Mohácsnál ugyanis *II. Lajosnak* a főurak támogatása nélkül kellett szembenéznie a török seregekkel, akárcsak Mohinál *IV. Bélának* a tatár hadakkal. A leghatalmasabb főurak *Szapolyai, Werbőczy, Báthory* ugyanis távortartották magukat a csatától. A csata után Nyitrán gyülekező Szapolyai-hívek se mutattak különösebb bűnbánatot, és ezért a megye veszteségeit sem vették számba. Ők már vezérük, *Szapolyai János* királlyá koronázására gondoltak.

A mohácsi vésztől az 1848-as magyar szabadságharcig

A mohácsi csatavesztés után az ország leghatalmasabb urai úgy szerették volna folytatni az életüket, ahogy azelőtt. Csakis a maguk érdekeit tartották szem előtt. A csatamezőn elesett a király, s elpusztult a királyi hadsereg. Nem volt tehát senki, aki országos méretekben szervezte volna a törökök elleni háborút. Ez azonban nem tartott sokáig. A török szultán, aki maga se hitte, hogy a magyarokat máris megverte, Buda és Esztergom elfoglalása után ősszel seregével elhagyta az országot. Ez menten alkalmat teremtett arra, hogy a földes-urak még inkább egymásnak essenek. Október közepén a köznemesség tokaji gyűlésén még minden felelősséget az elesett királyra hárítottak. Ebben teljes volt az egyetértés. Novemberben a főurak nemzetibb érzésű csoportja Székes-fehérváron nagy gyorsan királlyá választotta Szapolyai Jánost, és az elesett érsek helyett Podmaniczky István nyitrai püspök meg is koronázta. A koronázás hírére *Habsburg Ferdinánd* az előző királyokkal kötött örökösödési

szerződéseire hivatkozva —, maga is igényt támasztott a trónra, s a nyugat-magyarországi birtokosok decemberben királlyá is választották.

Most már két királya volt az országnak, és ez nagyszerű alkalmat nyújtott a főuraknak arra, hogy szabadon pártoskodhassanak, és a saját érdekeiknek megfelelően hol az egyik, hol a másik királyhoz csatlakozzanak. Ezt tette Podmaniczky püspök is, gyorsan átpártolt Ferdinándhoz, és őt is királlyá koronázta. A Szapolyait támogató főurak azt hirdették, hogy csakis egy nemzeti érzelmű uralkodó mentheti meg az országot, Ferdinánd hívei pedig azt hangoztatták, hogy Magyarország egyedül nem képes szembeszállni a törökökkel, s ezért szüksége van a Habsburgok birodalmának támogatására.

Mindez azonban legfőképp szócсата volt, amiből Nagykéren annyit érzékeltek, hogy hol Ferdinánd, hol Szapolyai János emberei jelentek meg az adók behajtására. Nekik fizetniük kellett mindkét királyt, bár azok egyike sem gondolt komolyan a törökellenes háború megszervezésére, az egymás elleni csatározással voltak elfoglalva. Kér földesura, *Várday Pál*, az új érsek is ezt tette. Humanista műveltségű finom főúr volt, aki az elvadult viszonyok közt a politizálásban nem volt képes helyt állni. Szapolyai János tette 1526-ban primás-sá, de már 1527-ben átpártolt Ferdinándhoz, hogy a pápai megerősítést elnyerhesse. Két év múlva ismét Szapolyai oldalán találjuk. A főpapoknak ez a vándorlása egyik királytól a másikig még súlyosabbá tette a katolicizmus helyzetét, mert az akkor már előretörő reformáció prédikátorai még inkább rossz színben tüntették fel színváltozásaikat. Maga Várday is panaszkodik, hogy emiatt „*hazaárulás vádjával illetik őt*”, holott csupán azt nem tudta megítélni, melyik király képes az országot megmenteni. Helyzetét nehezítette, hogy most már Ferdinánd is, Szapolyai is egyezkedni kezdett a törökkel az ország rovására.

Nem részletezhetjük az ellenkirályoknak és főuraknak ezt a viszálykodását, amely közel egy évszázadik tartott, s lehetővé tette, hog a török egyre nagyobb területeket hódítson meg. Ez alatt az ország valójában három részre szakadt (királyi Magyarország, Erdély, török hódoltság területe), s Kérhez is mind közelebb kúszott a török veszedelem. Falunk azonban más szempontból is szorongatott helyzetbe került. 1528-ban elhunyt Podmaniczky István nyitrai püspök, s ettől kezdve harminc évig a püspöki szék betöltetlen maradt. A ja-

vadaimat a protestantizmus felé hajló Török Bálint foglalta el, aki török fog-ságba este előtt (1529) *Thurzó Eleknek* adta el a püspöki rangot, s ő úgy rendelkezett az egyház javaival, mintha az a magánbirtoka lenne. S minthogy a Thurzók a reformáció első és leghatalmasabb hívei voltak a Felvidéken, így a püspöki javadalom nemcsak az egyház kezéből esett ki, hanem egyenesen a hitújítás céljait szolgálták.

Mindez Kér sorsára se hatott kedvezően. Falunk továbbra is érseki birtok és katolikus maradt, s ily módon Nyitra szemében fekete bárány lett. A feszültség még inkább fokozódott, amikor a szomszédos Komját urai, a rabló szellemű *Forgách* grófok 1544-ben maguk is hátat fordítottak "a régi és egy igaz egyháznak", s velük Komját lakói is a reformáció hívei lettek.

Volt azonban Kér szorult helyzetének előnyös oldala is. Esztergom elestével a Nagyszombatba költözött érsekség nagyobb figyelmet fordított a falura, s egyre több kedvezményt nyújtott lakóinak. Mivel a zavaros idők az adóbe-

Szántás, vetés a 17. században

hajtásoknak se kedveztek, Kér lakói fokozatosan lazítottak jobbágyi kötelékeiken, szabadon gazdálkodó jobbágytelkes gazdák lettek, akik évente csupán egyszer adóztak, s a földjeikkel is szabadon rendelkeztek. Ez megnövelte az emberek szabadságérzetét, birtokosi biztonságérzetét. Saját szükségletükre, s piacra termeltek. Felesleges termékeiket, állataikat maguk értékesíthették. Ily módon pénzhez jutottak, s azt vagyonuk gyarapítására fordíthatták, földet is vásárolhattak, bérelhettek a parlagokból, s ezzel már szabadon rendelkeztek, szükség szerint el is adhatták. Ily módon az ügyesebbek nagyobb vagyonná tettek szert, mások viszont elszegényedtek, s a gazdagabbak napszamosai, zsellérei lettek.

Ebben az időben sok minden segítette a gyarapodást. Maga a háború is. A végvárok vidékén drágább volt az élelem, olcsóbb s több az elhagyott föld. Ezt a kériek mind kihasználták, sokan gyarapították vagyonukat. A Nagyszombatba szorult érseki széket 1573 és 1596 között nem töltötték be. A pápák ugyanis egyik királyt sem akarták maguktól elidegeníteni, ezért a jelöltjeiket nem fogadták el, mert ez veszedelmes következményekkel járhatott volna az egész magyar egyház számára. A kériek feltehetően ebből a gazdátlanságból is hasznot húztak, hiszen több mint két évtizedig nem volt földbirtokosuk.

Volt azonban más gondjuk: a közeledő török, s az ebből eredő terhek állandó növekedése. A délről védelmet nyújtó mocsarak a civilizációt hordozó ember jóvoltából mind átjárhatóbbá váltak, s az a fontos hadi út, amely a honfoglalás idején még Kéren át vezetett Pozsony, Bécs és Prága felé, mind délebbre tevődött, s most már Érsekújvárnál hajlott a Vág irányába. Ez Kér számára mindenképpen előnyt jelentett, hiszen a hadak egyre-másra elkerülték, bár azok a seregek, amelyek Nyitra felé indultak, most is rajta jártak keresztül. Érsekújvár azonban egyre fontosabb hadászati pont lett. Ezért Esztergom eleste után 1545-ben Várday Pál hercegprímás erődöt építtetett a Nyitra folyó bal partjára. Vele szemben, a folyó jobb partján építették fel 1573—1580 közt Érsekújvár új, hatalmas várát, amelynek fő feladata a Bécs felé törő török megállítása volt.

A hatalmas erőd építését *Oláh Miklós* érsek irányította, s abba Bécs, valamint a cseh, lengyel királyok is bekapcsolódtak, hiszen a török most már őket is veszélyeztette. Ez azonban mit sem könnyített azokon a terheken, amelyek

Kérre, mint primási falura, az építés során hárultak. Minden felnőttnek évente tizenkét napot kellett a vár építésénél ledolgoznia, természetesen ingyen. Ettől függetlenül persze bármikor odarendelhatték őket sürgős közmunkára, a vár őrzésére, aztán meg katonáskodniuk kellett a vár védőseregében. A falunak minden száz jobbágy után hat lovast kellett kiállítani, felfegyverezni. Ez bizony nem volt csekélység, ha figyelembe vesszük, hogy egy köből (48 liter) búza 1599-ben 5 forint 50 dénárba került, egy ló pedig 60—70 forintba. Még szerencse, hogy a háborús viszonyok miatt a végvárak környékén az élelmiszerek viszonylag drágák, az iparcikkek pedig olcsók voltak, s így egy pajzsot 70, egy kopját 16 dénárért, egy lószerszámot pedig 3 forintért meg lehetett vásárolni. Nem maradt fenn adat arról, hogy falunknak akkor hány jobbágya lehetett, de a hozzávetőleges számításaink szerint mintegy 30 lovast kellett kiállítania, s ez jelentős terhet jelentett számára.

A török először 1599-ben érkezett Érsekújvár falai alá. *Ibrahim pasa* vezérletével az egész környéket, köztük falunkat is feldúlták, de a várat nem foglalták el. A falvak lakói a várakba menekültek, a települések azonban hatalmas károkat szenvedtek, 98 falut semmisítettek meg Nyitra megyében.

Öt évvel később a töröktől támogatott *Bocskai István* hadai árasztották el Érsekújvár környékét. *Sinan pasa* most már meg akarta ostromolni a várat is, de azt a vár védői úgy játszották át Bocskai vezérének, *Homonnay Bálintnak* a kezére, hogy Újvárba egyetlen török se tehette be a lábát. 1607-ben a *Zsitvatoroki béke* értelmében Bocskai teljes épségben adta vissza a várat a császáriaknak. A vár tehát megmenekült, de a környék ismét megszenvedte a csatározást. Bocskai vad hajdúi zsoldot nem kaptak, s így parancsnokuk szabad rablást engedélyezett számukra, a lakosságon hajtották be zsoldjukat.

Bocskai hadainak jelenléte újabb lendületet adott a reformációs mozgalomnak. Ezt ellensúlyozva, távozásuk után *Pázmány Péter* erőteljes ellenreformációs mozgalmat indított. A hagyomány szerint ebben az időben Kérre is ellátogatott, melynek bizonyítására Novák Lajos egyháztörténész több érvet is felsorakoztatott. Idézzük hát az ő némiképp modernizált szavait: „*Kérem egy ízben a nagy nevű Pázmány Péter szabad ég alatt egy roppant hatású beszédet mondott, melynek folytán számos komjáti kálvinista, kiket a kíváncsiság hozott ez alkalommal Kérre, rögtön katolikussá lettek. Ezen érdekes eseményt*

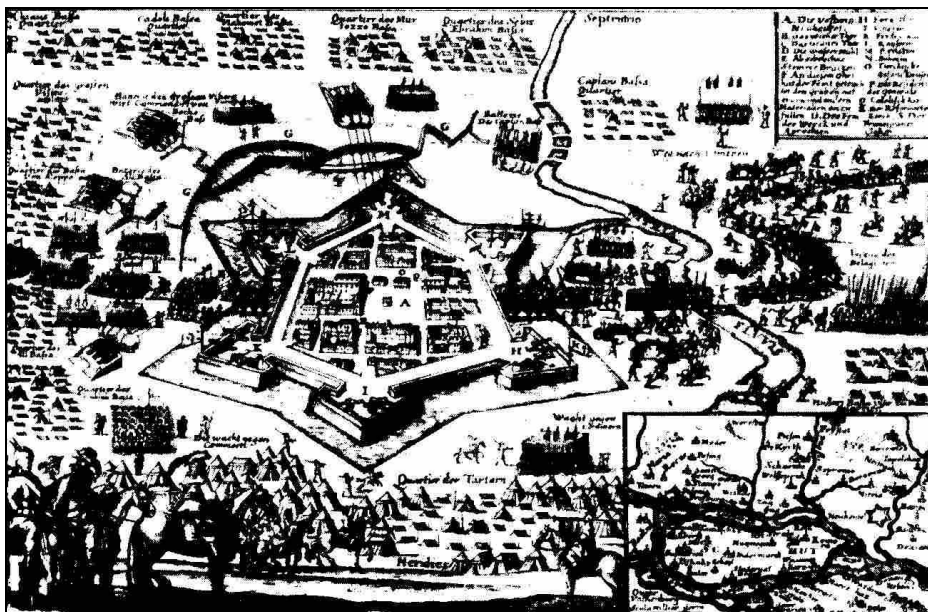
vázoló feljegyzés állítólag még e század elején (1800) megvolt a kéri plébánia levéltárában: de jelenleg már föl nem lelhető. E hagyomány különben sem hihető, miután a hajdani nagyszombati collégium egykori évkönyveiből, de más feljegyzésekből is tudjuk, hogy Pázmányt mint jezsuitát már 1601-ben Forgách Ferenc nyitrai püspökhöz küldték, hogy őt tanácsaival támogassa. A következő évben szintén Nyitrán találjuk őt, ahol nagy hatású szentbeszédet tartott mint hittérítő. Végül Veresmarthy Mihály pozsonyi kanonok is beszámol róla az életrajzában, hogy amikor ő kálvinista prédikátor volt Komjáton, Pázmány 1608—1609-ben hosszabb időt töltött Komjáton Forgách érsek társágában, aki birtokai látogatása végett szokott idelátogatni. Megfontolva tehát ezen körülményeket és Pázmány ritka buzgalmát, jeles szónoki tehetségét, figyelembe véve azt is, hogy Komját mint fiókegyház ebben az időben Kérhez tartozott, az említett hagyományt nagyon is elfogadhatónak tartom"

— írja Novak Lajos, és a feltételezéseihöz mi is bátran csatlakozhatunk.

A mindvéggi hithű katolikusnak megmaradt Nagyker azonban sok minden másban is sokat köszönhet Pázmány Péternek. A köznemesi származású, reformátusból áttért ifjú Bécsben és Rómában vált a jezsuita rend nagy reménységévé. Mint korának legműveltebb magyarja a bécsi udvarban forgolódva csakhamar felismerte, hogy a belső vallásháborúktól szétszabdalt Magyarországnak csakis Európára támaszkodva szabadulhat meg az egy évszázad óta tartó török uralomtól. Európa segítségét pedig csakis a katolikus Habsburgokon keresztül szerezheti meg. Nagyszerű képességeivel ingadozás nélkül állott tehát az ellenreformáció oldalára, s annak szellemi vezére lett. Ugyanazokat a fegyvereket fordította vissza a protestánsokkal szembe, amelyekkel azok a sikereiket aratták. Sorra nyerte meg a leghatalmasabb főurakat a katolicizmusnak, s azok egész népükkel, jobbágyaikkal tértek vissza az egyház kebelébe. Akárcsak a protestánsok, ő is felkarolta a nemzeti művelődés ügyét. A magyar nyelv legkiválóbb mestere lett, s a protestánsok közt nem akadt méltó ellenfele a hitvitákban. Ugyanakkor a nagy kiterjedésű egyházi birtokokon olyan szabadságokat biztosított jobbágyai számára, mint amilyeneket Bocskai István nyújtott a birtokaira letelepített hajdúknak. Kér jobbágyai így lettek szabad telkes gazdák, tulajdonosai földjüknek, amelyen szabadon gazdálkodhattak, földjüket nem csupán gyarapíthatták, de azt senki el nem sajtáthatta

tőlük, és végrendeletileg gyermekeikre hagyhatták. Pázmány javaslatára // *Mátyás* koronázásakor azt is törvénybe iktatták, hogy az ilyen parasztokat a földesurak javaslatára a vármegye bármikor nemesi rangra emelheti. Ezen nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi felemelkedés lehetősége is nyitottabbá vált falunk lakói számára.

De a reményteli béke nem sokáig tartott. A cseh rendek felkeltek Bécs uralma ellen, és *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem is elérkezettnek látta a leszámolást Béccsel. 1619-ben a magyar trón megszerzése érdekében hadjáratot indított a csehek megsegítésére, és Bécs hatalmának megtörésére. A felvidéki városok sorra hódoltak be neki, és Pozsony elfoglalása után Bécset is körülzárták. Közben persze Érsekújvár és Nyitra is megnyitotta előtte kapuit. Úgy tűnt, hogy a törökre támaszkodó Bethlen Gábort senki se állíthatja meg. Ettől azonban Európa is megriadt, és Bécs segítségére sietett. Valójában magának a töröknek sem volt ínyére egy erős Magyarország létrehozása, s így Bethlen

Érsekújvár török megszállása 1663-ban

csakhamar szorult helyzetbe került. 1620. november 8-án *Bajor Miksa* csapatai a fehérhegyi csatában megverték a cseheket, a lengyeleket pedig Eperjesen és Kassán át a Felvidékre törtek.

Bethlennek fel kellett adnia Bécs ostromát, s a felvidéki városok, valamint a magyar főurak ugyanolyan könnyen fordultak vele szembe, mint ahogyan a pártjára állottak. Hosszú alkudozás kezdődött a Pázmány vezette császári biztosok és Bethlen megbízottjai közt. Ennek során Nyitra és Érsekújvár is visszakerült a császáriak kezére. Érsekújvár hadászati fontosságát azonban Bethlen nagyon jól ismerte, s ezért *Horváth István* parancsnoklata alatt csapataival a várat körülzáratta. A bennrekedt *Bonquoi* császári parancsnok szorult helyzetbe került. Nem volt elég élelme. Ki-kitört, hogy szerezzen, s egy kitérés alkalmával őt is elfogták, s kivégezték. Végül is a parancsnok nélkül maradt császáriak Gúta irányába kimenekültek a várból.

Kér lakói e csatározások során sokat szenvedtek. Bethlen vad lovasai leginkább a falu körül tanyáztak, vezérük Horváth István pedig Komjáton székelt.

De ettől is megszabadultak. Az 1622-ben kötött Nikolsburg-i béke során Bethlen hét keleti vármegyével gyarapította Erdélyt, de le kellett mondania Érsekújvár és a nyugati vármegyék uralmáról. Kér számára több mint 40 békés év következett, melynek során lélekszámban és jólétben is akkori fejlődésük csúcára emelkedett. Surány és Komját mellett, melyek Érsekújvár és Nyitra kiegészítő katonai erősségeivé fejlődtek, Kér a paraszti mezővárosok irányába fejlődött. Nagy ösztönzést adott ebben az, hogy a reformáció során falunk töretlenül katolikus maradt, s így Pázmány Péter érseksége idején egyházi széké fejlődött, s egyike lett azoknak a helységeknek, ahol Magyarországon elsőként kezdték vezetni a születési, házassági és elhalálozási anyakönyveket. Ezek az első anyakönyvek sajnos a török háború idején megsemmisültek, s ez annál is sajnálatosabb, mert az egész környékről ide jártak a katolikus hívők bejegyeztetni születési, házassági, elhalálozási adataikat, s ily módon több falu fontos adatai váltak semmivé.

Kér ebben az időben élte régi életének virágkorát, s az érsektől nyert mezővárosi rangját későbbi dokumentumok is bizonyítják. Ezt a rangot a török megszállás sem volt képes teljesen megsemmisíteni.

De miből is állott Kérnek ez a városi feladata? A környék egyházi nyilván-

tartó ügyeit a pap mellett külön adminisztrátor intézte, s a 18 falu (Komját, Csomók, Ondrohó, Berencs, Nagyfalú, Lúki, Gergelyfalú, Újfalú, Árkos, Ürmény, Ivánka, Cétény, Nemespan, Szöllős, Surány, Födémes, Érsekújvár, Tardoskedd) ide járó emberei nem csak hivatalos ügyeiket intézték a falunkban, hanem itt is vásároltak, költötték pénzüket. Ebben az időben létesült a faluban az érseki fogadó és vendéglő, ekkor kaptak engedélyt megtelepedésre az első zsidó kereskedők, más vidéki iparosok is. Ezek nemcsak árusítottak, hanem szükség szerint vásároltak is. Nincs adatunk arról, hogy Kér külön vásártartási jogokat is kapott volna, de ez együtt járt a városi ranggal. Így feltételezhetjük, hogy a kéri búcsú napja egyúttal vásárnap is lehetett. A falu idősebb lakói még emlékezhetnek rá, hogy a harmincas években a búcsúhétfő még valódi vásártartó nap volt, melyen állatokat kivéve, mindent árusítottak. Ruhaneműt, iparcikkeket, háztartási kellékeket, mezőgazdasági szerszámokat stb. Tehát a búcsú napja lehetett egyben az őszi vásár időpontja. Ezt egészítette ki a tavaszi-nyári vásár, amelyet az érseki helységekben hagyományosan ugyancsak megtartottak, és "salátabúcsúnak" neveztek. A nyári vásár napja Kéren talán éppen Szent Anna napja lehetett. Erre utal falunkban Szent Anna nagy kultusza, és az 1831-es pusztító kolerajárvány megszűnése is úgy kapcsolódhat e jeles naphoz, hogy a járvány után ekkor jöhetett össze félelem nélkül először a megmaradt lakosság.

Nem fölösleges talán megemlítenünk, hogy lélekszámát tekintve Kér az akkor létező 800 mezőváros közt a közepes nagyságú 120 mezőváros közé tartozott, amelyek mindegyike egy-egy járásnyi terület helységeit vonzotta magához. Ilyen helység, a királyi városokat leszámítva az akkori Nyitra vármegyében mindössze három volt: Kér, Verebély és Izbég.

Kér mezővárosi rangja feltehetően a török megszállást követő évtizedekben szűnhetett meg, habár e rangról fennmaradt bizonyítékok éppen ebből az időszakból származnak (*Czedő Mihály* plébános anyakönyvei és az 1671-ből megmaradt réz pecsétnyomó). Kér városi szerepvétését feltehetően nem a török pusztítás okozta, hanem az a politikai átrendeződés, amely a török megszállást követte. A hadiszerepét veszített Érsekújvár természetszerűen vette át Nyitra vármegye déli területeinek vezetőszerpét, és háttérbe szorította a többi fontos helységet, köztük Kért is. De a folyamat elindítója mindenképpen az

ideérkező török volt, amely 1663. szeptember 25-én elfoglalta Érsekújvárt, pár nappal később pedig Nyitrát, amelyet 1665-ben *Thököly Imre* foglalt vissza.

A török tehát lényegében Nitráig jutott, ily módon Kér is a kezére került, és a kezén is maradt 1685-ig, Érsekújvár visszavételéig. Ezalatt a több mint húsz év alatt falunk a császáriak és a törökök csatározásainak zónájába tartozott. Mindkét hadsereg sarcolta, pusztította, mindkét hatalomnak adóztak. S meg kell mondani, hogy a császáriak nem mindig voltak különbek a töröknél. Erről tanúskodnak a korabeli beszámolók, amelyek Kért mint "elneptelenedett helységet" emlegetik. Ez persze rövidebb, hosszabb időre megváltozott. Erről anúskodik az 1664-ből származó török *adólista*, amelyet könyvünk mellékletében közlünk, s amely első hiteles névsora falunk lakóinak. Ebben az időben már a török sem volt a régi, nem mindig volt híve az esztelen pusztításoknak. Hatalmas hadserege fenntartásához szüksége volt adófizetőkre, s ezért a maga módján "védte" az uralma alá került falvak népét.

A pusztítás azonban így sem lehetett jelentéktelen. A lakosság nagy része elmenekült, s nem mindenki tért vissza. Szép számmal voltak olyanok, akik a harcok során elpusztultak, másokat a török rabszolgának hurcolt. Helyükre a hercegprímás más falvakból hozott jobbágyokat, köztük nagy számban szlovákokat, akik aztán nyelvükben is a falu őslakóihoz igazodtak, de sok szlovákos szokásukat, kifejezésüket megtartották, sőt az egész falunak átadták. Erről tanúskodnak a nagy számban létező szlovákos hangzású nevek, népszokások stb. Ez a kölcsönös egymásra hatás azonban soha konfliktushoz nem vezetett. Legalábbis erről írott emlék nem maradt, és az emberi emlékezet sem őrzött meg ilyen eseményt az I. világháború végéig. Persze a szlovákos hatások nemcsak abból származhatnak, hogy Kér lakói az idők során keveredtek a szlovákokkal, hanem abból is, hogy a reformáció és a nemzeti felvilágosodás hatására létrejött nemzeti kultúrák ezen a határterületen szüntelenül hatással voltak egymásra, és a népi érintkezésben az emberek kultúráját is cserélték.

Falunknak öt évvel a török elűzése után, 1690-ben már ismét 320 lakosa volt, ami abban az időben jelentős településnek számított.

A visszatérő lakosok is megjavították házaikat, pótolták a kipusztult, elarbolt marhaállományt. Az újjáépítés megkönnyítésére az érsek tíz évre elen-

gedte az egyházi tized fizetését, és a templom újjáépítéséhez is hozzájárult. Ezeknek a kedvezményeknek is köszönhető, hogy a "beállott béke — írja Novak Lajos — *Kérre nézve is csakhamar meghozta boldogító gyümölcseit. A község szorgalmas lakói megkettőzött iparkodással rövid idő alatt kipótolták óriási veszteségeiket, azonban városukat, a pusztulás előtti polcra többé föl nem emelhették, így csakhamar a büszke »város« címét, a szerényebb »falu« jelzővel cserélhették fel.*" Ennek azonban Novak véleményével ellentétben nem a sikertelenség volt a fő oka, hanem az, amiről már szóltunk.

Kér fejlődése más irányt vett. Erről tanuskodik az a főpapi vizitáció, amelyet 1690-ben *Pongrátz Imre* kanonok vezetett, s amely beszámol a háború alatt igen megrongálódott kéri templom sikeres újjáépítéséről. Ebből a vizitációból is megtudjuk, hogy más falvakkal ellentétben, Kérnek az egész török megszállás alatt volt papja, összesen kilencen szolgáltak hűségesen, s ez nem-csupán az ő áldozatosságukat dicséri, hanem a falu összefogását is papjai védelmében. Köztük volt a hihetetlenül szorgalmas *Czedő Mihály* is (1671—76), aki az elpusztult adatait a "hamvaikból" gyűjtötte össze. Ekkor szolgált Kéren a későbbi pozsonyi kanonok, *Hegy Miklós* és *Szili András*, Nagyszombat későbbi püspöke is. Kér mostani lakói, akik az elmúlt évtizedekben a török időkhöz hasonló időszakot éltek át, talán mindenkinél jobban tudják értékelni ezeknek a papoknak az áldozatos kitartását.

Igaz, hogy az akkori török már nem volt ugyanaz az esztelenül pusztító, mint Mohácsnál, de a pusztítás most sem volt csekély. 1663-ban elvitték a falu nagy harangját, lerombolták a templom tornyát, beszakajtották az oldalát és a zsindeles tetőzetét, szétszórták és megbecstelenítették belső berendezését. A tornyot egy fából készített haranglábbal pótolták, amelyen az egyik harang repedt volt.

Az újjáépítés hosszú és keserves folyamatát itt nem részletezzük, erről könyvünk egyik mellékletében szólunk adatszerűen. Csupán megemlíjtük, hogy a török megszállást követő újraéledés több mint húsz évig tartott, s ez a két évtized sem volt teljesen békés időszak. Falunk és vidéke csupán csak a pogány török veszedelmétől szabadult meg, a háborúktól nem. A török kiűzése az egész országból továbbfolytatódott. És itt említést kell tennünk arról, hogy a török ellenes harcok során a primás ezredeiben több kéri harcos tüntet-

te ki magát, vitt végbe vitézi cselekedetet. Erről tanúskodnak többek közt azok a nemesi oklevelek is, amelyek a jobbágyi sorból nemesi rangra emelték a *Kántor* családot, továbbá *Tóth János* és *Tóth Ferenc* családját. Mindkét család I. Lipóttól nyert nemeslevelét a nyitrai levéltárban őrzik. De mások is elnyerték nemesi adómentességüket, és nemesi kisbirtokosok lettek. Ez elsősorban az Apáti és Kiskér néhány családjára vonatkozott, akik ekkor indultak el a társadalmi felemelkedés útján.

Ily módon a török elleni háborúk a feudális kötelékeket is lazították, megszüntették annak szigorú zártságát. *I. Lipót* rendelkezése a nemesi címek adományozásáról mindenképpen ebbe az irányba mutat. Ezt a folyamatot szélesítették a kuruc háborúk és a Habsburg-ellenes mozgalmak is, amelyek közt *II. Rákóczi Ferenc* szabadságharca volt a legnagyobb hatással Érsekújvár vidékére.

II. Rákóczi Ferenc legendás hadvezére, *Bercsényi Miklós* 1704. augusztus 24-én foglalta el Nyitra várát, november 16-án pedig Érsekújvár is megnyitotta előtte kapuit. 1705. január 13-án Bercsényi Miklós csapatszemlét tartott a Nyitra és Surány közt táborozó csapatai felett. Rákóczi ekkor adta ki rendeletét a reguláris hadsereg szervezésére, amely rendelete alapján jobbágyok is beállhattak seregébe. Bercsényi e szemle során Kéren is megállott, és az érseki fogadóban találkozott a falu vezetőivel. A látogatás során, amely egyben toborzót is lehetett, több kéri fiatal állott Rákóczi seregébe.

Mindez a győzelmes nagyszombati csata után, a diadalmas dunántúli hadjárat előtt történt, amelynek során a kurucok Esztergomot is bevetették, és Győrnél döntő csapást mértek a császáriakra. A következő 1707-es évben Rákóczit fejedelemmé választották, és először mondták ki a Habsburgok trónfosztását.

Ekkor érkezett Rákóczi szabadságharca sikerei csúcsára. Bizonyos, hogy a diadalmas csatározásokban a kériek közül is szép számmal vettek részt. Nevüket azonban nem ismerjük. 1708-ban Surányon kívül Kéren és Komjáton is alakult a kurucoknak katonai tábora. Ebbe a táborba az akkor még hűséges *Ocskay László*, a kurucok "villáma", és *Vak Bottyán* is ellátogatott. Arról, hogy a hosszabb ideig Érsekújvárott tartózkodó Rákóczi Ferenc is megtekintette volna kéri hadait, nem maradt fenn írott adat.

Bizonyos, hogy a kuruc katonai tábornok fenntartása jelentős terhet jelentett a helyi lakosság számára. Ennek ellenére a köznép emlékezetében Rákóczi kurucjai szinte felmagasztalódtak. Bizonyos, hogy a köznéptől nem raboltak, nem fosztogattak, nem erőszakoskodtak velük. A parasztoktól vásárolt termékekért, jószágért arannyal, ezüsttel fizettek. Viszont az is bizonyos, hogy az elfoglalt városokat ők is megsarcolták. Így kerülhetett egy kehely a kéri parókia tulajdonába Esztergomból, amelyen *Telegdy János* látható, s amelyet *Setét Ferenc* nemes kuructiszt adott el a parókiának.

A kurucok jó hírneve nemcsak a magyar lakosság körében maradt fenn. Így emlékeznek rájuk a szlovákok is. Ennek legfőbb oka az lehet, hogy a kurucok válogatás nélkül mindenféle nemzetiségű jobbágyot, szolgát bevettek a seregükbe, s ott érdemeik szerint a legmagasabb rangot is elérhették. Így aztán sok szlovák is csatlakozott hozzájuk. Különösen híres volt a kurucok surányi tábora. Itt születtek azok a vegyes szlovák—magyar szövegű kuruc dalok, amelyeket egyaránt ismer a magyar és a szlovák irodalomtörténet, s amelyek a két nép akkori barátságát példázzák. E dalok nagy részét *Thaly Kálmán* mentette meg az utókor számára, becsempészte közéjük a maga hazafias dala-it is. Ő írta meg a legendás Ocskay László kurucvezér tragikus történetét is, aki elárulta a fejedelmet, elfogták, Kéren keresztül vitték Érsekújvárba, hogy kivégezzék. Az Ocskay tragikus történetéről készült Thaly-könyv még e sorok írójának gyermekkorában is közkezen forgott a kéri családokban. Rákóczi szabadságharca azonban más módon is mély nyomokat hagyott a kérték emlékezetében. A kuruc dalok hosszú ideig a falu legkedveltebb dalai voltak, rejtőzködve ma is élnek azok a mesés szép történetek, legendák, amelyek a kurucok harcairól szólnak. Ennek az oka az, hogy a nép sorsa a későbbi időkben nem úgy alakult, ahogy azt akkor a török veszedelemtől megszabadult nép Rákóczi szabadságharca idején remélte.

A kurucok küzdelme 1711-ben elbukott. Győztek a Habsburgok, mivel a bécsi udvarnak döntő szerepe volt a török kiűzésében, hatalmát minden vonalon erősíteni igyekezett az országban. Ebben a törekvésében nagy támasza lett a magyar főnemesség, amely a béke beköszöntével csakis a meggazdagodásra, jövedelmei növelésére és a semittevő fényes életmódra gondolt. Mivel újabb birtokok szerzésére már nem gondolhatott, mert a föld mind elfogyott,

egyedül jobbágyaik nagyobb kiszípolozása útján növelhették a fényes életmódhoz szükséges jövedelmeiket. Beköltöztek városi palotáikba, Pozsonyba, Budára és Bécsbe, s a jobbágyaikat többé nem látták, azok sorsával nem törődtek. Birtokaikat lelketlen gazdatisztekre, kegyetlen bérlőkre bízták, akikkel szemben a jobbágyok sehol védelemre nem leltek. Ily módon az ország falvaiban egyre nőtt a feszültség, elégedetlenség, ezt Bécs ügyesen a maga javára fordította, hogy az egész Magyarországot a jármába hajthassa.

A bécsi udvar rafinált módon védelmére kelt a kiszolgáltatott jobbágyoknak, s az urukat is rá akarta szorítani az ország terheinek arányos viselésére. Ezt Ausztriában és a cseh tartományokban minden zavar nélkül el is érte. Magyarországon azonban 65-re összehívta az országgyűlést, hogy az egész országban egységesítse a jobbágyterheket, s a jobbágyok ne legyenek a saját uruk kénye-kedvének kiszolgáltatva. Ugyanakkor *Kollár Ádám* felvidéki jogtudós előterjesztette javaslatát a nemesség megadóztatására, hiszen a török kiűzése után most már katonát se voltak kötelesek kiállítani, s így az ország védelméből is kivonták magukat. A javaslatot azonban az országgyűlés visszavonatta, a jobbágyok egységes adózását visszautasította. Helyette a magyar rendek 250 pontból álló sérelemlistát terjesztettek elő.

Mária Terézia a javaslataival tehát nem jutott semmire, most már nem is látta értelmét az országgyűlés összehívásának. Az alkotmányt félretolva negyedszázados rendeleti kormányzást vezetett be, s kerülőúton próbálta céljait elérni. *Batthány Lajos* halála után a nádori funkciót sem töltötte be, helyette Albert szász herceget nevezte ki Magyarország helytartójának (1765—80). Ugyanakkor megszervezte a magyar kancelláriát, amely közvetlenül az államtanács utasításai szerint működött. Ezt segítette a helytartótanács, amelyet Albert herceg irányított. Ezekhez kapcsolódtak a vidéki exponensek, a megyei főispánok, amelyek fokozatosan Bécs kinyújtott kezei lettek a helyi közigazgatás irányába.

Ily módon Bécsnek sikerült a magyar rendektől független országos hivatali apparátust létrehozni, amely egyre inkább a Bécsből érkező rendeletek útján igazgatta az országot. A magyar nemesek hadakozása megyei gyűlésezések síkjára szorult, s Béccsel szemben egyre inkább tehetetlenné vált.

Bécs hivatalnoki irányításának ereje abban volt, hogy a jobbágyrend gyöke-

Mi elátt irattak Nag: Kőr: Hehysguel Dica; ei Offhüya
 Nallyub, is imenjuh ee Lerevühneh readivel, bony Folyó
 1780 Offreadöben Jukaj Haminal 27th majjan, bonyauk
 jövea Güty v. Jolyabiro Darrakonis Jereus, Jhüat Waa
 mal Nag: Jazofat tadakotta tolvuh, ba mnycaoi vate
 omi panafuak Mtylos Wrasigunk ellen, de mivel miak
 es Selsige Kegyelny readelase jereus, is az Nag: Vige
 albat Har behyebre el mteretere mod jereus, Puröly Tabel.
 lauk te adattattak Mtylos Wrasigor Jolyallyub, Koverke.
 reado Kegyon taral: 1740th Jhüatvire Mtylos Wrasig ellen
 semminemi panafuak ninyen, Puröly Jogyuk maguabul
 aca hon sig Lerevühne. Foly Nag: Kőrca di 27th Joly
 1780

So Dico Darrayah Jorra
 Jörre Dico Jura Kifli
 Jhüat Jaurit Adia,
 Achik Wirta 22.

Cava au Joud Kip Jü Jü
 Pönygy

res átalakítására irányult, s ez a köznépben szimpátiát váltott ki. *Werbőczy* törvényei és a magyar uralkodóosztály felfogása szerint a jobbágy csakis a földesurától függött, ő volt a bírója, és szükség szerint az életével is rendelkezett. Ez természetesen ellenkezett az udvar érdekeivel, amelynek mint adófizetőkre szüksége volt az ország jobbágyaira. Így a két érdek összeütközött. Bécs mint legfőbb hatalom, a földesúr és a jobbágy közé kívánt iktatódni, s hogy ezt elérhesse, szükség szerint védelmébe vette a jobbágyok ügyét. Hiába tiltakoztak a magyar hatóságok, Mária Terézia 1767. január 23-án kibocsátotta *úrbéri rendeletét*, amely mindenütt egységes terheket rótt ki a jobbágyokra. A rendelet rögzítette a jobbágyok földesurakkal szembeni jogait is, és előírta, hogy pontosan papírra kell fektetni a jobbágyok telkeinek valódi nagyságát, valamint a bérelt, a vásárolt földek, a közösen használt községi földek nagyságát. E szerint szabták meg egy-egy jobbágycsalád terheit az állammal és a földesurával szemben.

A rendelkezések betartását a megyei szolgabírók és a falvakba kirendelt jegyzők szigorúan ellenőrizték. Ekkor kapott Kér először jegyzőt, s ettől kezdve szabadon választotta bíróját, törvénybíróját és községi eskütteit. Ezeknek a vezetőknek évente meg kellett jelenniük a megye szolgabírája előtt, s nyilatkozatot kellett tenniük, hogy a földesuruk nem sértette meg az úrbéri megállapodásokat.

Kér urbáriumi vagyonszeírásait az esztergomi prímási levéltárban őrzik, a falu vezetőinek a megyei szolgabíró előtt tett nyilatkozatai viszont a nyitrai megyei levéltár vágsellyei részlegében található. Az 1777-es év nyilatkozatát könyvünk szövegmellékletében közöljük. Az urbáriumi vagyonszeírás adatainak közlésére — azok hatalmas terjedelme miatt — publikációnkban nem vállalkozhatunk.

Ezek az adatok hüen tükrözik, hogy már abban az időben előrehaladt falunkban a vagyoni polarizáció. A jómódú telkesgazdák mellett széles kisparaszti réteg, zsellérség kezdett kialakulni. Rajtuk kívül volt a falunak egy szűk, nemesi rétege is, amely vagyoniilag nem sokban különbözött a jómódú jobbágytelkes gazdaktól, de érdekeikben elütöttek tőlük, mert adómentességet élveztek, és életmódjukban is a polgárosodás felé hajlottak, ők küldték elsőnek tanulni gyermekeiket, írni, olvasni is megtanultak stb. Kár, hogy ez a

mozgékonyabb kismemesi réteg túlságosan is szűk volt a falunkban, így az elkövetkező polgárosodás időszakában nem válhattak falunk fejlődésének valódi mozgatóivá.

Falunk állapota tehát a 17. század közepétől érezhetően megrekedt, s 1848-ig lényegében nem változott. Annak ellenére, hogy a nagy pusztító pestis és kolerajárványok községünk lakóit időről időre megtizedelték, falunk lélekszáma állandóan emelkedett. Az 1709-10 között pusztító pestis 1738—40-ben ismét jelentkezett, 1831-ben pedig a kolera végzett nagy pusztítást. A falu anyagi jóléte is emelkedést mutatott, ezt jelzi, hogy 1778-ban felépült falunkban a maga korában tekintélyesnek számító vízimalom. A földművelés és az istállózó állattenyésztés előretört, bár mindkettő fejlődését zavarták a gyakori árvizek, aszályok. A piacra termelés kedvezően ösztönözte a falu zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztését.

Az emberek mind gyakrabban fordultak meg a világban, sok hasznosat láttak, tapasztaltak, s azt idehaza hasznosították. Többen írni, olvasni is megtanultak, mindez kedvezően hatott a falu általános emelkedésére.

1848—1945

Azok a nagy társadalmi változások, amelyek a török kiűzése óta éltek Magyarországon, a magyar nemesi rendek, valamint Bécs politikai kötélhúzásában a reformországgyűlések során csak nehezen jutottak előre, 1848-ban egy csapásra révbe jutottak. Megszűnt a jobbágyrendszer, eltörölték a feudális előjogokat, megszüntették a nemesség adómentességét. *Kossuth* javaslatára az 1848-as országgyűlés kimondta, hogy az ország minden lakosa egyenlő, és "aránylagosan" tartozik viselni a közterheket.

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc idején Bécs már nem a feudális jogait védő magyar nemességgel, hanem a polgárosodást és függetlenséget követelő magyar állammal állott szemben. Az egész Európán végigsöprő forradalom a bécsi udvar számára is új helyzetet teremtett. Ha a birodal-

mat meg akarta menteni, nem fordulhatott szembe a polgári reformtörekvésekkel. Nem is fordult szembe, látszólag támogatta. A birodalom népeinek függetlenségi törekvéseit viszont egymással szembefordítva, igyekezett kijátszani. Bécs számára a fő ellenség a magyar függetlenségi mozgalom volt, éppen ezért bőkezű ígérgetésekkel már az első napoktól szembefordította vele az ország nemzetiségeit, köztük a szlovákokat.

A szlovákok vezetőinek egy része támogatta Kossuthot, többsége azonban Bécs szavára hajlott, külön követelésekkel léptek fel, és fegyveresen is szembefordultak Kossuthékkal. *Húrban* szabadcsapatai, cseh katonai tanácsadókkal már 1848 nyár elején katonai akcióba kezdtek Nyitra és Pozsony vármegye északi városkáinak meghódítására, pogromokat terveztek az ott élő magyar és zsidó lakosság ellen. Ily módon az akkor alakuló nyitrai 14. és 15. honvéd gyalogezredeknek, ahová a kériek többsége is bevonult, rögtön akadt teendője Húrban szabadcsapataival és a rendbontókkal szemben. Ezekbe a városkákba vezényelték őket rendfenntartóknak, s itt is maradtak a szabadságharc végéig anélkül, hogy nagyobb katonai harcokban részt vettek volna.

A magyar forradalom és szabadságharc elbukott, Bécs kemény diktatúrát vezetett be, s ennek során a szlovákság ügye se jutott előre. Vezetőiket félreállították, és hűségükért Bécstől ugyanazt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésből. Sajnos, a magyar uralkodóosztály se sokat okult a történelemből, s amikor 1867-ben külön *kiegyezést* kötött Béccsel, nem kötött megegyezést a nemzetiségekkel, fokozta elnyomásukat, s ily módon az egykor oly harmonikus magyar—szlovák viszony többé már nem állhatott helyre. A szlovákság vezetői más utakra kényszerültek, a cseheknél kerestek támogatást, s azok a maguk nemzeti érdekeinek megfelelően használták ki nemzeti törekvéseiket. Végül is az I. világháború után ez vezetett a *Csehszlovák Köztársaság* megalakulásához, és az egész magyarság számára oly tragikus *trianoni békeszerződéshez*.

E korszakos változás előtt azonban Kér életében alapvető változások állottak be. Kialakult a falunak az az arculata, amely kisebb-nagyobb módosulásokkal egészen a II. világháború végéig megmaradt, létrejöttek azok a modern településre jellemző létesítményei és intézményei, amelyek mindmáig megvannak. Ezek létrejöttéről, fejlődéséről könyvünk szövegmellékletében részle-

tesebben is beszámolunk. Ennek megfelelően könyvünknek ebben a részében csupán az általános fejlődés legfőbb vonásait vázoljuk fel.

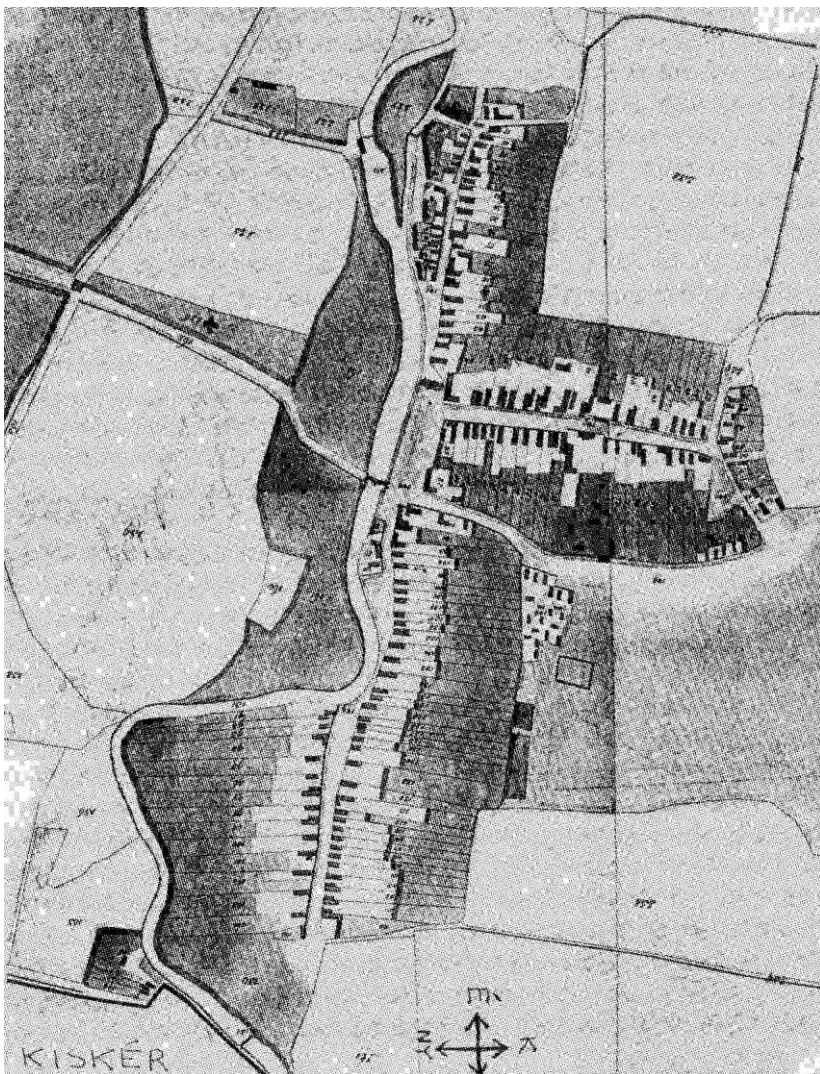
Könyvünk képmellékletében közöljük falunk 1850-ben készült térképét, s ebből leovashatjuk, hogy a falu települési arculata lényegében az I. világháborúig változatlan maradt, s azután is csupán a növekedés és gyarapodás folytán módosult, de alapvető szerkezeti változások nem következtek be. A szerkezeti módosulások a II. világháborút követő időszak eredményei, s erről könyvünk utolsó fejezetében számolunk be.

Amit a faluról elmondunk, lényegében a falu határáról is elmondhatjuk. Mária Terézia urbárium-összeírásai jelzik azt a zürzavart, amely Kér birtokviszonyaiban a feudális fejlődés utolsó szakasza során kialakult. Ennek a zürzavarnak (amelynek régi jegyeit a dűlőnevek továbbra is megőriztek) vetett véget az 1863-as tagosítás, amelynek során kialakították falunk határának azt a rendezett, kulturált arculatát, amely a II. világháborút követő szövetkezetesítésig fennmaradt. A vágsellyei megyei múzeumban őrzött tagosítási térkép mutatja, hogy ez a maga kiteljesedésében valóságos modern földmérnöki munka volt.

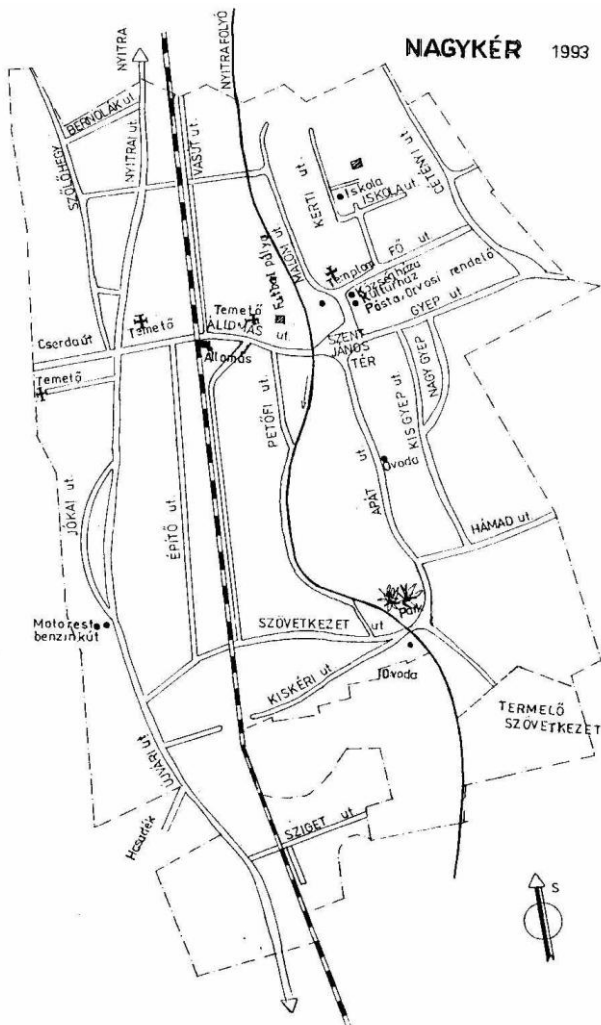
A tagosítás hűen tükrözi azokat az új birtokviszonyokat is, amelyek a jobbágyrendszer megszűnése során falunkban kialakultak. Az egykori jobbágyok földjeiket megváltva azok valódi tulajdonosává váltak, egyenrangúakká a régi kismemesekkel. Ugyanakkor a földtelenek és a tehetősebbek a szabadon maradt földesúri földekből új földterületeket is vásárolhattak. Az érseki földekből mindössze egy szerény uradalom maradt Kiskéren, amelyen a múlt század hatvanas éveitől különböző nevű földbérlők gazdálkodtak.

Kéren ettől az időtől csupán vásárlás útján juthattak földhöz a gazdálkodók. Újabb, nagyobb földvásárlási lehetőség csupán a csehszlovák állam megalakulását követően akkor támadt, amikor a földreformról szóló rendelkezés 300 hektárban szabta meg a földbirtokok maximális nagyságát. Ekkor vásárolt több gazda új földet Jatóban és a kiskéri határrészekben. Ezt követően a 30-as évek elején cserélt paraszti birtok gazdát, amikor a gazdasági válság idején többen eladósodtak, földjeiket a hitelnyújtó bankok és uzsorások elárverezték.

Időközben persze a gazdálkodás is előbbre lépett. Ekkor terjedt el a kukorica általános termesztése, jelent meg a dohány az uradalmakban, de a búza

Falunk térképe 1851-ből Kiskőrös nélkül

NAGYKÉR 1993

Falunk mai térképe

csak a század végére hódította meg a kéri határt, helyette az árpa és a rozs uralta a termőföldeket. A házkörüli kertekben viszonylag kevés volt a gyümölcsfa, annál több a szőlőhegyen, ahol viszont 1886—96 között a filoxéra végzett hatalmas pusztítást. A nemes szőlő szinte teljesen kipusztult, helyette ekkor telepítették az Amerikából behozott dierektermő fajtát (otelló, delevári stb.). Itt kell megemlítenünk a természeti csapások közt a kolerajárványt, amely 1866-ban pusztított utoljára falunkban. Ekkor is a Balkánon és Oroszországban keresztül érkezett hozzánk, de már nem végzett tömeges pusztítást, mert az orvostudomány eredményesebben védekezett ellene. De ha már a természeti csapásoknál tartunk, meg kell emlékeznünk az utolsó sáskajárásról is. A sáskák a 18. századtól évtizedenként legalább egyszer ellepték Európát és szörnyű pusztítást végeztek, gyakorlatilag minden növényt, de még a kamrákban levő szemestakarmányt is felfalták. Legnagyobb pusztítást 1748. augusztus 20-án végeztek Nyitra környékén, utoljára pedig 1876-ban és 77-ben jelelték meg vidékünkön.

A mezőgazdasági termelés lényegében az I. világháborúig régimódi maradt. Csupán a kicsi kézigépek jelentek meg falunkban. A cséplést még mindig nyomtatással és cséphadarókkal végezték. *Kántor Dénes* volt az első a falunkban, aki az I. világháború előtti gőzhajtású cséplőgépet vásárolt.

Községünkben az 1868-as kötelező iskolai oktatás bevezetése után vált általánossá az iskolabajárás, habár iskola már a század elejétől létezett, két osztállyal működött, ez azonban nem volt kötelező, csupán télen jártak bele a gyerekek.

A Nyitrát Érsekújvárral összekötő köves országút 1836-ra készült el, 1876-ban pedig felépült a falun átvezető vasút, de postai kirendeltség csupán 1883-ban létesült. Mindezekről adalékainkban még külön is szólnunk.

Falunk történetében az *I. világháború* s annak következményei mindig érezhető törést okoztak. Kéren 1914. augusztus elsején dobszóval riasztották az embereket, és 32 éves korig minden katonaköteles férfinak harcba kellett vonulnia. A négy évig tartó háború rengeteg szenvedést okozott a falunak, és óriási terheket rakott az itthon maradt öregekre, családjukat fenntartó anyákra. A férfierő hiánya reájuk róta a legnehezebb munkákat is. Falunkba csak 1916-ban érkeztek orosz hadifoglyok, hogy a földművelést segítsék. Általá-

nos volt az éhezés, s ezen a jegyrendszer se változtatott, az adókon túl a hadi-kölcsönök és az uzorás kereskedők is kihasználták, növelték az emberek terheit, sok volt a visszaélés a hadisegélyek körül, melyekből néhányan meggazdagodtak, mások viszont kárvollattjai lettek. 1918-ban a pusztító *spanyolnáthajjárvány* is fokozta a félelmet. E járvány során hunyt el falunk idős esperes plébánosa, *Vargha János*, aki a háború nehéz éveiben valódi támasza volt a falunak. Ő alakította az uzorás kereskedőkkel szemben 1909-ben a *Hangya* szövetkezeti üzleteit, s azt a háború végéig fenn is tartották. Falunk pap nélkül maradt, ez is növelte az emberek tanácstalanságát. Az általános zűrzavar, forradalmak, szabad rablások terhei neheztedek az emberekre.

A felbomlott frontokról még haza se tértek a katonák, Kérre újabb megpróbáltatás várt. 1919. január 14-én áthaladtak rajta az első cseh légiós katonák, akikhez azután komjáti önkéntesek is csatlakoztak. Márciusban Magyarországon Kun Béla vette át a hatalmat, akinek orosz mintára alakult vörös hadsereg, melyben a hazatérő kéri katonák közül többen is beálltak, harcba szálltak a cseh légiókkal, visszafoglalták a megszállt területek egy részét, s Kérig is eljutottak.

Mindez azonban már nem menthette meg a megbukott Monarchiát, és Magyarországot sem, *Kun Béla* seregeit a nemzetközi erők csakhamar visszarendelték a demarkációs vonalakra, s 1920. június 4-én Trianonban aláírták a békeszerződést, amelynek értelmében falunkat is Csehszlovákiához csatolták. A 95%-ban magyar lakosságú Kér számára ez a változás mindmáig érezhető következményekkel járt. Kisebbségi sors várt lakóira, annak minden hátrányával. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy a leszakított területek, s rajta Kér is új viszonyok közé került, s a demokratikusabb légkörben saját lábára kényszerült állni.

Falunk ebben az új helyzetben jóformán tisztán paraszti, földművelő társadalma miatt csak nehezebben ébredt magára. Jellemzően még a háború áldozatairól sem készült pontos kimutatás. Az elesettek emlékére a temetőben felállítottak egy keresztet, de azon a hősi halottak névsorát nem tüntették fel. Így ezek neve mindmáig ismeretlen. Csupán 1924-ben vásároltak három új harangot, hogy pótolják a háborúba elvitteket. Ez a harangavatás volt az első lökés az újraéledés irányába. Ezt követően *Nagy Lajos* plébánosnak és a falu áldo-

zatos tanítóinak köszönhetően megpezdült a falu kulturális élete is. Még ugyanabban az évben bemutatták az első színdarabot, azután pedig a tűzoltó szervezet közreműködésével évente legalább egyet. A faluban csakhamar dalárda is létesült. 1927-ben felépült az új emeletes iskola (ma községháza), az 1928-as nagy vízáradás után 1936-37-ben mutatósán megszabályozták a Nyitra folyót, 1938-ban a falu önerejéből kultúrházat épített, és ekkor kezdték el a falu villamosítását is. Ez alatt a húsz év alatt a sok tüzeset során jóformán eltűntek falunkból a szalma- és nádfedeles házak, pajták, sőt a szőlőhegy hajókainak nagy része is átépült.

A falu egész idő alatt megtartotta magyarságát, lakóinak többsége az akkor létező magyar demokratikus pártokat támogatta, de akadtak olyanok is, akik az úgynevezett aktivista pártok tagjai lettek. Mivel falunkban nagyszámú földnélküli zsellér és földmunkás élt, az Oroszországból hazatért hadifoglyok befolyására a húszas évektől jelentősen növelte népszerűségét a kommunista párt, amelynek radikális nemzetiségi programja is sok embert vonzott. Ők voltak azok, akik a II. világháború után fontos szerephez jutottak a falu életében.

1938 őszén a *bécsi döntés* alapján falunkat visszacsatolták Magyarországhoz. Az új országhatár Kér és Berencs között húzódott, s a falu földjeinek egy része (Jató, Tarány stb.) Szlovákiához tartozott, s azokat a falu lakói útlellyel jártak át a határon megművelni. Ebben az időben az 1911-ben épült kiskéri iskola volt a magyar határvadászok laktanyája. Az iskolát ebben az időben ki is bővítették, de tanítás nem folyt benne, mivel az egyosztályos szlovák iskola megszűnt.

Nyitra vidékével falunknak ebben az időben sem szűnt meg a kapcsolata. Sok családnak éltek Szlovákiában rokonai, akiket titokban rendszeresen látogattak, s ilyenkor mindig vittek a nyitrai piacra valamit eladni, mert Szlovákiában drágább volt az élelmiszer, és olcsóbb a ruhanemű és az iparcikk.

A falu társadalmi, kulturális élete is felpézsdült. A jobbmódú gazdák, iparosok most már tömegesen járatták gyermekeiket az érsekújvári középiskolákba, ahol azelőtt a harmincas évek végéig mindössze három kéri származású diák érettségizett. Az ipari szakmák iránt is megnövekedett az érdeklődés, többen vállalkoztak a kereskedői szakma kitanulására is. Az érsekújvári gyá-

rak is toboroztak embereket, ipari munkásokat, de sokan mentek a budapesti gyárakba is dolgozni. A háború előtti és a háború alatti években mind több munkáskézre volt szükség, ily módon a faluban a szociális feszültségek is csökkentek.

Falunk a II. világháború után

A *II. világháború* veszteségei és szenvedései sokszorosan felülmúlták az I. világháborúét. Főleg a civil lakosság megpróbáltatásai nőttek nagyra, mivel a szörnyű bombázások, légitámadások miatt jóformán megszűnt a frontok és a hátszág közti különbség, s maga a front is végigvonult jóformán egész Európán. De minderről a történelemkönyvben bőven olvashatunk.

Azoknak a kéri férfiaknak, akik az I. világháború végén születtek, lényegében már 1937, 1938-ban megkezdődött a háború, mert 1937 őszén berukkoltak tényleges katonai szolgálatuk letöltésére a csehszlovák hadseregbe, ahonnan 1938 őszén hazaengedték őket, mivel falunk a bécsi döntés alapján Magyarországhoz került. Alig voltak odahaza néhány hónapot, a magyar hadseregbe hívták be őket átképzésre és tényleges szolgálatra, aztán Kárpátalja, majd Erdély és Újvidék visszafoglalására. Mire mindezzel végeztek, kitört a II. világháború, s mehettek az orosz frontra, ahonnan ha szerencsés körülmények közt életben maradtak és fogságba estek, csupán 1947-ben szabadulhattak, s térhettek haza tíz év katonáskodás után.

Ha egyáltalán hazatértek, mert a fronton elesettek listáját vizsgálva éppen ezekből az évfolyamokból haltak meg a legtöbben a Don-kanyarban s a háború más csatáiban. És akik hazatértek, azok közt is hányan voltak a szörnyű orosz hadifogolytáborokban örökre megrokkantak!

Falunk lakóit az új háború első rémülete 1938 őszén, búcsú előtt érte, amikor *Hitler* támadása ellen hat korosztályt hívtak be katonai szolgálatra Csehszlovákiában. Ezek még maradéktalanul tértek haza, mert Csehszlovákia egyetlen puskalövés nélkül hullott szét, s Kért Magyarországhoz csatolták.

Kárpátalja, Erdély, Újvidék felszabadításában résztvevő kériek is maradéktalanul tértek vissza, mert az igazi háború az orosz fronton kezdődött, távol a falunktól. Ide 1941 nyarától újabb és újabb fiatalembereket hívtak be községünkben is.

A háború első szakaszában a német csapatok sikeresen vonultak előre, s eljutottak Leningrádig, Moszkváig. 1943 elején azonban megváltozott a helyzet, megkezdődött a visszavonulás, s falunkban is egyre növekedett a félelem, mi lesz, ha a front ideér?

A félelem indokolt volt. Ahogy a front közeledett, egyre növekedtek a nép terhei. 1944 nyarán deportálták falunk zsidó lakóit, akik közül a háború után egy se tért vissza községünkbe. Szörnyű tragédiájuk intő jel volt minden józanul gondolkodó ember számára. Ugyanakkor bevezették a jegyrendszert, élelmiszert, ruhaneműt, cipőt ezután csupán jegyre lehetett vásárolni. A cséplőgépeknél megjelentek az ellenőrök, a gabonafelesleget be kellett szolgáltatni. Hasonlóan a zsírból, sertéshúsból, marhahúsból is beszolgáltatási kontingenst írtak elő. Ezeket a kötelezettségeket csak nehezen lehetett teljesíteni, mert a férfiakat fokozatosan mind behívták katonának, kivitték a frontra.

1944 márciusában Magyarország megpróbált kilépni a háborúból, de nem sikerült, és a németek megszállták az országot, a velük szövetséges nyilaspárt jutott uralomra. Ezzel a legszörnyűbb terror köszöntött az országra.

A front most már rohamosan közeledett, s karácsonyra elérte a Garam folyó vonalát, ahonnan már falunkba is lehetett hallani az állandó ágyúszót. A nyilasok szüntelenül hajszolták a katonaszökevényeket, razziáztak azok után, akik a 18 és 55 éves férfiak közül nem voltak hajlandók bevonulni katonának. Ilyenek bizony a falunkban is szép számmal akadtak, mert már senki se bízott a háború győzelmében. Ezek különböző helyeken, a falu határában, szalmakazlakban, borospincékben stb. húzták meg magukat, nehogy elvigyék őket, vagy mint katonaszökevényeket agyonlőjék. Közben a faluban is állandóan időzött egy-egy német vagy magyar katonai alakulat, amely tankcsapdákat, bunkerokat ásott, ezeknek azonban később semmi hasznát se vették. 1945 márciusában az orosz csapatok átlépték a Garam vonalát, s ettől kezdve szinte a háború végéig megállás nélkül nyomultak előre.

A szüntelenül érkező rémítő hírek miatt falunk szörnyű rettegésben élt.

Március 27-én a nyilasok még megpróbálták az egész falut menekülésre kényszeríteni, de *Szabó Vendel* négy-öt fős nyilascapatának már senki se engedelmeskedett. Csupán néhány levente hagyta el a falut *Kianek József* oktató vezetésével, de ők is csak Virágoshalomig jutottak, ahol megbújtak a szalmakazlakban, s másnap, amikor az oroszok átvonultak a falunkon, maradéktalanul visszatértek.

A Nyitra folyón átvezető erős betonhidakat 27-én késő este robbantották fel teljesen feleslegesen. A falu közepén levő híd robbanása olyan pusztító erejű volt, hogy a közelében levő házak, köztük a kultúrház, szinte teljesen megsemmisült. Szerencsére emberéletben kár nem esett.

Az orosz csapatok Szőlős felől éjfél tájban érték el a falut, s az éj folyamán meg is szállták a Nyitra folyó bal partját. Ellenállásba nem ütköztek, mert a falut mindössze három-négy német katona védte gépfegyverrel, s azok a vasút vonalára, később pedig a szőlőhegyre húzódtak. Az éjszaka lövöldözés nélkül, csendben telt el, csupán a részeg oroszok ordítóása hallatszott, akik a mutatósbab fiatalasszonyokat és leányokat hajszolták a faluban. Szerencsére éjszaka lévén, az asszonyok többségének sikerült előlük elbújni.

Másnap kora hajnalban *Malinovszkij marsallnak* ez a leginkább bűnözőkből álló vad csapata továbbvonult, s helyüket reguláris csapatok foglalták el, akik a falu vezetőjével együttműködve már nagyobb rendet tartottak. Ők végezték ki a falu főterén az elfogott három német katona parancsnokát, aki ma is a kéri temetőben nyugszik. Egy elesett németet viszont a vasúti árokban hantolták el a falu lakói. Az oroszok veszteségei ennél jóval nagyobbak voltak, de az elesettek létszámát nem közölték a faluval.

Ezzel szemben nem ért véget községünk lakóinak háborús szenvedése. Március 29-én délután hét szovjet vadászgép jelent meg a falu felett, s teljesen eltájolódva, géppuskatűzet zúdítottak a falura és a faluban tartózkodó saját alakulataikra. A támadás során több légiaknát is ledobtak a falura, ez okozta a legnagyobb veszteségeket. A számos orosz áldozaton kívül falunk négy lakója is áldozata lett a támadásnak. Az Apáti utcában lakó idős *Hovancsek Mihály* vörös zászlóval próbálta jelezni a támadóknak, hogy "rossz helyen" járnak, s közben egy akna szilánkjára letépte az állát, s annyira megsérült, hogy orvos nem lévén, önmaga vetett véget életének. *Szmrecsek Mihály* 65 éves

munkást viszont az udvarára hullott akna légnyomása ölte meg. Legszörnyűbb tragédia azonban az Apáti utcában élő *Csebík Pál* gazdálkodó családját érte. Két fiatal lányát az oroszok erőszakoskodásai elől a trágyadombba épített rejtkehelybe bújtatta, s az odahullott légiakna mindkettőjüket megölte.

Az áldozatok közé tartozik *Veres Ferenc* is, aki a front átvonulásakor családjával a háza kertjében rejtőzött, s onnan véletlenül előbújva, az oroszok németnek vélték, s halálosan megsebesítették.

De voltak a háborúnak falunkban gyermekáldozatai is. *Száráz Józsefet* a Szőlőkben talált páncélöklő ölte meg. *Sztranyák János* két kisfiát, *Tibort* és *Bélat* a Keskeny utcai kertjükben repülőgépről ledobott robbanó játékszer ölte meg, s nemcsak bennük tett kárt, de az odasiető, segíteni akaró *Száráz Géza* fiatal feleségének is kiütötte a szemét egy szilánk. Voltak olyanok is, akik az ország más területén veszítették életüket, köztük többen az érsekújvári nagy bombázások során haltak meg.

A bevonuló orosz hadsereg parancsnokaival elsősorban a kommunista párt tagjai tudtak szót érteni, s erre az asszonyok védelme, a rablások megakadályozása érdekében szükség is volt. Az ő irányításukkal minden utca lakói megszervezték az éjszakai őrséget, melyek irányítói a megbízható és felfegyverzett kommunisták voltak orosz parancsnoklat alatt. Ők a bűnöző, csellengő orosz katonák ellen is felléphettek.

A falu civil vezetését ebben az időben *Kántor Róbert* komisszár látta el, aki Száráz Ferenc bírótól vette át az irányítást. Ez azonban nem sokáig tartott. Júliusban Nová Baňáról falunkba érkezett egy *Viglassky* nevű partizán, aki a magyar kommunista vezetőket leváltotta, s a milíciát is lefegyverezte. De *Viglašský* se sokáig maradt, visszarendelték, s ekkor a megsértődött kommunisták is félrehúzódtak, s *Boszorád Ferenc*, volt nyilas lett egy időre a falu komisszára, aki különböző szélhámosságokba és anyagi machinációkba keveredett, csakhamar leváltották és Magyarországra telepítették.

Május 9-én harangzúgással jelezték a háború végét. Mindenki örvendezett, és aggódva várta haza a frontról katona fiát, férjét, akik lerongyolódva, betegen csak lassan kezdtek hazaszállingózni szeretteikhez.

Június végén egy egész ezred csehszlovák tüzér telepedett meg a falunkban. Akkor még senki se sejtette, milyen széllal jöttek, hogy a falunkra és az egész

csehszlovákiai magyarságra milyen nehéz idők következnek. A *teljes jogfosztottság, kitelepítések, deportálások* hosszú időszaka. A csehszlovák ezred katonái ugyanis azért szállásolták el magukat falunkban, hogy az egész lakosságot Magyarországra telepíthessék. A lakosság első csoportját július 26-án indították útra. Hajnalban azzal verték fel a mit sem sejtő embereket, hogy csomagoljanak össze 30 kg élelmiszert, ruhaneműt, és hagyják el házukat. Minden kitelepítésre szánt családot fegyveres katonák kísérték Kiskérre, a gyűjtőhelyre. Azoknak viszont, akik nem szerepeltek a listán, nem volt szabad a házukból kilépni. A halálra rémült emberek szótlanul engedelmessé váltak a katonák brutalitásának. A Fő utcában lakó idős *Száraz Vendel* gazdálkodót például halálos ágyából cipelték ki, dunyhástul dobták szekérre, s vitték a kiskéri gyülekezőhelyre.

A kiskéri híd ugyanis csupán félig robbant fel, át lehetett rajta járni, így itt rakták katonai teherautókra az embereket. A teherautó-karaván Komáromba szállította a kitelepítetteket, itt akarták áthajtani őket a határon, de a magyar hatóságok nem fogadtak be egy személyt se, mivel a nemzetközi szervek nem egyeztek bele a csehszlovákiai magyarok kitelepítésébe. Ezután Komáromból Párkányba hajtott a karaván, de az itteni határátkelőn se voltak hajlandók a magyar szervek másképp cselekedni.

Ez mentette meg falunk lakóit a kitelepítéstől. A csehszlovák szervek végül is az érsekújvári kaszárnyába szállították a szerencsétlen embereket, ahol már több magyar falu lakói zsúfolódtak össze. Néhány napi kegyetlen éheztetés után végül is innen engedték haza a kálváriát megjárt embereket.

Időközben odahaza sem volt nyugalom. A magára hagyott jószágról az otthon maradt szomszédok gondoskodtak, ők őrizték a kitelepítettek szerény vagyontöredékét, mert a környező szlovák falvak lakói és a katonák hozzátartozói öblös bőröndökkel járták a falut, s megpróbálták kirabolni az árván maradt házakat. Sok mindent el is vittek, de a többségük üres kofferral távozott, mert az otthon maradtak szidalmi és átkai elől menekülniük kellett.

Ez volt az első kísérlet falunk őslakóinak kitelepítésére. Szerencsére nem járt sikerrel, mert az első csoportot minden bizonnyal továbbiak követték volna. A csehszlovák szervek azonban nem mondtak le szándékukról, új módszerekhez folyamodtak. Akire a legcsekélyebb háborús vétket vagy szlovákelle-

nességet tudtak koholni, azokat kegyetlenül elűzték Magyarországra. Ilyen azonban Kéren alig akadt. Mindössze 15 személyt tudtak átdobni a határon, azok is oly módon váltak "vétkessé", hogy néhány hold földet kaptak azoknak a csehszlovák légiósoknak a birtokaiból, akik 1918 után szereztek Surány körül vagyont a magyar földesurak birtokaiból, s 1938-ban a magyar bevonulás elől elmenekültek. Az ő helyükre települtek ezek az úgynevezett "magyar vi-tézek", akiket most mindenüktől megfosztva Magyarországra űztek.

Amikor a magyar lakosság tömegeitől így sem tudtak megszabadulni, mert Magyarország nem fogadta be a kitelepítendőket és a nagyhatalmak sem tá-mogatták a kitelepítést, BeneSék úgy döntöttek, hogy a Dél-Szlovákiában egy tömbben élő magyarokat szétszórják, nagyrészüket a Csehországból kitelepí-tett szudéta németek helyére internálják, és üresen maradt házaikba szlováko-kat telepítenek.

1946 januárjában a legkeményebb fagyos télben a komjáti állomáson már ott állottak az üres marhavagonok Kér lakói számára, hogy Csehországba szállítsák őket. Ekkorra azonban a falu lakói megtalálták már a menekülés görbe útjait, a régi kommunisták és az új vezetők közt is akadtak olyanok, akik összefogtak a falu népének megmentése érdekében. Küldöttséget menesztettek Pozsonyba, s azok azzal tértek vissza, hogy mindazok, akik szlo-váknak jelentkeznek, megmenekülnek a deportálástól.

Így kezdődött el 1946 tavaszán az az embert megalázó reszlovakizáló folya-mat, amelynek során falunk lakói közül tömegesen jelentkeztek olyan embe-rek szlováknak, akik egy árva szót se tudtak ezen a nyelven.

De a falu lakói ismét lélegzethez jutottak. Mindössze 18 személyt hurcoltak el csehországi robotra. Igaz ugyan, hogy mindezért szörnyű árat kellett fizet-ni, az embereknek önmagukat kellett megtagadniuk, megszűnt a faluban a magyar iskola, harc kezdődött a magyar istentiszteletek eltörléséért és a ma-gyar szó végleges elhallgattatásáért is.

A falut fentről kirendelt komisszárok irányították. 1947. január 17-én járási vendégek jelenlétében *Adamec Alexander* jegyző, *Švec Viliam* komisszár, *Hlatky Jozef* kiskéri tanító ünnepélyes keretek közt osztotta ki a kultúrházban a reszlovakizációs dekrétumokat, melynek során mindenkinek ünnepélyesen fogadalmat kellett tennie, hogy jó szlovák lesz.

Ezután még néhány kemény magyarellenes év következett, amelyen a kommunisták 1948 februári hatalomra jutása sokat változtatott. Kér ezalatt a három év alatt teljesen idegen vezetők uralma alatt sýnylódott, s ezek saját érdekeik szerint csupán a maguk vagyónkáját gyarapították, s nem sokat törődtek a falu érdekeivel. Azok a magyar kommunisták, akiknek most már módjuk-ban állott a falu ügyeiben szót emelni, többségükben félrehúzódtak, mert az elmúlt évek során számtalanszor meggyőződhetek róla, hogy *Gottwald* internacionalistának mondott pártja ugyanolyan magyarellenes és nacionalista volt, mint a többi nemzetinek titulált szlovák és cseh párt, s mit sem tartott meg azokból az ígéretekbl, amelyeket az első köztársaság idején mint nemzetiségi jogokat a csehszlovákiai magyarságnak ígért.

Ezért az egész csehszlovákiai magyarság bekapcsolódása az ún. *szocialista építómunkába* csak igen nehezen indult, mivel a kommunisták elképzelésein kívül másféle elképzelések a jövőről nem létezhetek. Ily módon a magyar—szlovák ellentétek súlyos teherként nehezettek a társadalomra, s ezek most a Moszkvából irányított két szocialista ország, Magyarország és Csehszlovákia megbékélését, együttműködését is akadályozták, veszélyeztetve az akkor kialakuló hidegháborús helyzetben a szocialista tábor védelmét. Így aztán nem csoda, hogy sztálini utasításra a két ország gyorsan megbékélt, s bizonyos belső utasításokkal lépéseket tettek a nemzetiségi kisebbségek jogainak rendezésére. Ennek során Kéren is megindult a magyar iskolai oktatás, s megalakult a Csemadok, melynek a nemzetiségi kultúra ápolása mellett egyik fő feladata a magyarok bekapcsolása a közügyek intézésébe és az ország építésébe.

Mindez persze nem ment zavartalanul, máról holnapra. A nyíltan nacionalista szlovák törekvéseket ugyan gátolták, de a hivatalok magyarellenes szellemisége megmaradt. Ennek egyik jele volt, hogy falunk ősi nevét, melynek szlovák változatát már a környező falvak szlovákjai is megszokták (Velky Kýr), 1948. június 11-én *Milanovcére* változtatták. Az új név valódi értelmét az akkori faluban jóformán senki se értette.

Ezzel szemben kedvező reményeket ébresztett falunkban, hogy 1949 tavaszán megalakult a *Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének* helyi szervezete. A szövetség felsőbb vezetőségének politikai magatartása később sok embert elidegenített a szervezettől, ennek ellenére falunkban a

Csemadok minden helyzetben meglegte a maga hasznos teendőit. Sokkal ve-
gyesebb érzelmeket váltott ki községünkben az ugyanazon évben megalakított
egységes földműves-szövetkezet, melynek tevékenységével a Csemadokkal
együtt az Adalékok és dokumentumok c. fejezetben részletesebben is foglal-
kozzunk.

1953-ban a *pénzbeváltás* zavarta meg az emberek nyugalját, mert erre fa-
lunkban is sokan ráfizettek. Kéren mintegy 16 millió koronát váltottak be
1:50-hez számítva.

Kérről ebben az időben már viszonylag sokan dolgoztak idegenben, a távoli
Csehország városaiban, az ország nagy építkezésein, de Nyitra és Érsekújvár
üzemeiben is, ahol a mezőgazdasággal ellentétben viszonylag szépen keres-
tek. Ennek eredménye az egész falun meglátszott, ekkor kezdték lebontani tö-
megesen a régi paraszti típusú házakat, helyette az akkor divatos sátoztetős
téglaépületeket emeltek, gazdasági mellékhelyiségek nélkül, mert hisz a jó-
szág és a földek nagy része az egységes földműves-szövetkezet kezére került.

Ezekben az években kezdődött Nagyker paraszti arculatának és egész tele-
pülésszerkezetének radikális megváltoztatása. Aki egymás mellé helyezi a fa-
lu 1852-ből származó térképét a mostanival, az csak nehezen fedezi fel, hogy
azonos településről van szó. A község arculata ugyanis az elmúlt 140 év alatt a
felismerhetetlenségig megváltozott.

Persze ez a változás nem csupán az ún. szocialista időszak terméke, jóval
előbb megkezdődött. Ha hézagosan is, rögtön az I. világháború után bővülni
kezdett a falu, hozzátapadtak Gyep, Keskeny, Szoros, Túllát, Országút,
Szőlőhegy, Csárda, Kiskér szétszórt házai. Ekkor még egész dülönnyi
mezőgazdasági területek tátongtak e kialakulatlan utcák egyes házai és ház-
csoportjai közt. Később kedvezően módosított a falu arculatán az 1936/37-ben
megszabályozott Nyitra folyó, melynek betonlapokkal kirakott medre,
töltésének gesztenye és hársfa sorai, betonhídjai valóságos modern településsé
avatták a falut. Mindezt jól kiegészítette a község akkori vezetőinek azon tö-
rekvése, hogy kialakítsa a falu rendezett főterét, melynek mutató tartozékává
vált az új kerítés, az iskolák és az üzletek arculatának modernizálása.

Ezt követte a II. világháború utáni fejlődés, amely szinte teljesen eltüntette
a falu régi paraszti arculatát, új házsorokat emelt, utcákat épített és meg-

szüntette a község belterületén tátongó beépítetlen hézagokat, aszfaltozta az utakat, járdákat épített, új középületeket emelt. Ha átgondolt koncepció nélkül is, megkezdődött tehát Kér egyfajta városiasodása, amit az új mutatók középületek és az emeletes lakóházak jeleznek leginkább.

Nem árt ebből a szempontból idézni a legutóbbi népszámlálások néhány adatát a falu lakás- és épületállományáról. Az 1980-as népszámlálás adatai szerint a falu 994 lakóházának építési kora így oszlik meg:

45 ház	1889 előtt épült
60 ház	1900—1919 között
153 ház	1920—1945 között
322 ház	1946—1960 között
203 ház	1961—1970 között
81 ház	1971—1975 között
105 ház	1976—1980 között

Ebben az időben 533 házban volt fürdőszoba, 585-ben vízvezeték, 292-ben központi fűtés. Ugyanakkor 717 háztartás rendelkezett hűtőszekrényvel, 38 automata mosógéppel, 30 színes televízióval, 785 fekete-fehér televízióval, 3 család hétvégi házzal, 107 motorkerékpárral, és 216 személyautóval.

Ezek a szám adatok meglehetősen plasztikusan szemléltetik azokat a változásokat, amelyen a falu az előző évtizedekben keresztülment. Főleg az új lakóházak gyarapodása és a régiek eltűnése beszédes.

Ez a változás a legutolsó népszámlálásig folytatódott, és a falu anyagi gyarapodása töretlenül mutatkozik. Az 1991-es népszámlálás adatai szerint Kéren már 985 lakóház volt, de ebből mindössze 56 épült 1919 előtt, 630 1920—1970 között, 321 pedig 1971—1991 között. Ugyanakkor 117 család rendelkezett hétvégi házzal.

Ami a lakáskultúra adatait illeti, itt is fejlődés mutatkozik. Növekedett a személyautók száma is.

Az anyagi jólétnek ez a töretlenül tűnő emelkedése azonban a szocialista rend egyik alapvető gyöngéjére is figyelmeztet. Nevezetesen arra, hogy ezekben az évtizedekben az emberek szorgalmuk jóvedelmét csakis házépítésre,

lakáskultúrájuk emelésére fordíthatták, és semmiféle hasznos vállalkozásba nem kezdhettek, földet és ingatlant nem vásárolhattak. Ez a kényszerállapot legfőképp a szorgalmas embereket szorította, s ezek közül Kéren szép számmal akad.

A falu hagyományos szorgalma ebben a szorult helyzetben se ismert megálást. Az 50-es évek elejétől a falu lakóinak százai rajzottak szét az országba, a legjobb keresetű munkahelyekre. Míg a régi világban csupán a saját földjeiken és a környező uradalmakban szorgoskodtak, 1938 után e határ miatt ezek az uradalmak többségükben elzárultak előlük. Ekkor fedezték fel tucatjával a vasutat mint munkahelyet, és Budapest távoli üzemeit, az érsekújvári Ciktát stb. A háború után, amikor a szövetkezesítés megindult, a mezőgazdaság amúgy sem volt képes minden munkáskezet foglalkoztatni, naponta 300—400 ember ült vonatra, kelt útra a közeli és távoli munkahelyekre. Voltak akik csak hetente, havonta látogattak haza családjukhoz a távoli Csehországból, s ez bizony nem egy család széthullásához, emberi tragédiák tucatjához vezetett.

Odahaza jóformán csak az öregek és az asszonyok maradtak. Ők dolgoztak az akkor még döcögő egységes földműves-szövetkezetben, s keresték meg a család élelmét, hogy a távolban küszködő férfiak bérét maradéktalanul megtakaríthassák, s az épülő új házra fordíthassák. A 60-as évek elejétől azonban a szövetkezetben szorgoskodó munkájának is mutatkozni kezdtek az eredményei. A gépesítés folytán itt is megjelentek a tanult, hozzáértő fiatal szakemberek, s más szövetkezetekkel ellentétben a kéri efsz. sikeresen gazdálkodott, növelte jövedelmét, tagjainak jólétét.

Ugyanakkor a falu vezetésében is megjelentek a tanult fiatalok, akik a rendszer politikai szólamai, fellengzős célkitűzései helyett értelmes és hasznos célokat tűztek a falu elé, s ezeket együtt a faluval, az erősödő szövetkezettel sorra meg is valósították.

Felépültek a falu első modern üzletei, az orvosi rendelő (1958), a községi hangszóró (1960), portalanították, aszfaltozták a legfőbb utcákat, járdákat építettek és önkiszolgáló boltot nyitottak (1962), megkezdődött az új iskola építése (1964), a szövetkezet öntözőcsatornája (1965), tatarozták és bővítették a templomot, valamint a temetői kápolnát, új óvodát emeltek, a szövetkezetben állatorvost alkalmaztak, felavatták az új iskolát, az orvosi rendelőben fogásza-

tot nyitottak (1965), megkezdték az új sportpálya építését (1966), cipőbolt és textilüzlet nyílt, megkezdődött a Cétényke szabályozása (1967), a szövetségben mélyfúratú kút készült, mivel a Nyitra vize teljesen szennyeződött. Be-fejeződött a templom renoválása és festése (1968), hosszú idő után ismét bér-málást tartottak (1969), megkezdődött a falu mellett vezető villamos távveze-ték építése, megnyitottak az Országút mellett a Motorest vendéglőt és benzin-kutat (1970), parkosították a Fő utcát (1972), megkezdték az új kultúrház épí-tését (1973), az Elektrosvit fiók üzemszleget nyitott a faluban (1976), to-vábbi utcákat portalanítottak (1978), modernizálták a tejüzletet, húsüzletet, textilüzletet (1979), elkészült az új kultúrház (1981), elkészült az új temető és halottasház (1983), megnyílnak az első magánüzletek és műhelyek (1989—).

E felsorolásból is látható, hogy a falu fejlődése ezekben az évtizedekben szinte szüntelen folyamat. Ugyanakkor a község lakói mozgalmas társadalmi életet éltek, bekapcsolódtak az 1968/69-es reformok előmozdításába, ami elsősorban a község aktív társadalmi szervezeteinek és a falu vezetőinek kö-zönhető.

Pezsgő a falu kulturális élete, melynek legfőbb bázisa a Csemadok.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ezekben az évtizedekben a falu fiataljainak százai tanultak szakmát, ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, egészségügyi, vendéglátóipari stb. szakképesítést szereztek. Míg a két világ-háború között mindössze hárman érettségiztek a falunkból és csupán azok szereztek magasabb képsítést, akik papi pályára léptek, addig az elmúlt évti-zedekben a fiatalok százai tettek érettségi vizsgát. Legfőképp az ipariskolák és szakközépiskolák a kedveltek. Többen végeztek főiskolát, egyetemet is, köztük legnépesebb a pedagógusi pályán működők csoportja, mások a mezőgazdasági és műszaki mérnöki pályát választották. Az orvosi, művészi, és szabad értelmiségi szakma még mindig nem eléggé vonzó, aminek legfőbb oka talán az, hogy Kér társadalmában még nem alakult ki az ún. tradíciósan értelmiségi foglalkozású család.

A fiatalok töretlen tanulási kedve, szorgalma is Kér városiasodásának jele, és ez a falu anyagi fejlődésével együtt előbb vagy utóbb megnyitja szülőfa-lunk előtt a várossá fejlődés minden feltételét.

III.

Adalékok és dokumentumok Nagykér történetéhez

Könyvünknek ebben a részében adatokat, dokumentumokat közlünk a falu történetének egy-egy időszakáról, fontosabb eseményeiről.

Falunk lakóinak első névsora

A török háborúk idején, Esztergom elfoglalásakor a primási levéltár megsemmisült, s elégték azok a dézsmaösszeírások, kimutatások, amelyek falunk adózásáról, jobbágyszeréről készültek. Így aztán az első összeírást, amely ránk maradt falunk lakóiról, 1664-ben a törökök készítették, mint adóösszeírást. Érdekes megfigyelni, hogy a névsorban csupán kevés olyan név akad, amely ma is létezik falunkban, oly nagy mértékű volt az azóta eltelt időkből a lakosság kicserélődése. Ezt a cserélődést a háborúkon kívül a gyakori pusztító járványok is okozhatták. 1806-ban a kolerajárvány idején naponta 10—12 ember halt meg falunkban, s az egész Nyitra vidéke olyannyira elnéptelenedett, hogy Székelyföldről telepítettek ide embereket a lakosság pótlására.

Az alábbi névsort falunk adózó lakosairól *Ahmed pasa nagyvezír* készítette, amikor is Kér a nyitrai török náhijhoz tartozott:

Dancsói (Dancsóvi) Ferenc, Lőrinc szolga legény, Palotaji István, Tót István, Szántó Balás, Kovács Balás, Csolka János, Tót Andris legény, Pajkos Lukács, Kovács János, Bőtözs Miklós, Hojnal Mihál, Vajda György, fia Andris legény, Vajda István, Hamar István, Sági Mihál, Sági János, fia Jancsi legény, Koca Mihál, fia Miska, Pap István, Istók szolga legény, Palotaji János, Koca János, fia Istók legény, Bódogi Miklós, fia Istók legény, Fodor Mihál, fia Istók legény, Rác Máttyás, fia Jancsi legény, Varga György, Bala András, Kovács János, Sági István, fia Palkó legény, Tót István, fia Andris legény, Benedik János, fia Jancsi legény, Göbös (Gyöpös) Mihál, Mónár Mihál, Vajda

János, Ivanis András, Tót István, Tót Márton, Filárik István, Varga György, Vajda Istók, Lóránd Márton, Mészáros István, Kántor Miska legény, Ivanis Pál, Varga János, fia Istók legény, Varga István, Farkas Jancsi, fia Ferkó legény, Csíki István, Idős János, Bodor István, Bögi Pál, Szórád Gergő, Bodza Mátyás, Ujvári János, Harvát János, Váradi Mihál, Mészáros István, Mónár János, Veres Máté, Tar István, Sági Tomás, Ivanics János legény, Palkó János legény, Szegi Gadzsi legény, Mónár György, Ferkó szolga legény, Major István, Bajcsi István, Mód Mihál legény, Verős Pál legény, Palatos (Palotás) János legény, Tót Jancsi.

84 fejadófizető személy.

Bevétel a tizedekből és adókból:

60 háztartás, egyenként 50, összege.	3000
búza tized, 234 kila, összeg.	4580
Kétszeres tized, 60 kila, összege.	600
köles tized, 6 kila, összege.	60
árpa tized 13 kila, összege.	130
lencse és borsó tized, 2 kila összege.	40
must tized, 400 pint, összege.	2000
len és kender tized, összege.	25
fa- és szénaadó, összege.	1200
méhkas tized, összege.	750
csőszdíj és legeltetési adó, összege.	600
malom, kétkerekű, használhatatlan állapotban sertésadó, összege.	440
összesen.	13525

Nagy-Kér

ezen Falu N: Nyitra Vármegyében, Nyitra vize partyán Nap-kelet felül, Verébáihez Nap-nyogot felé jó 1 mérföldnyire fekszik, mellnek Temploma kerit-

tését a Nyitra-vize gyakran mossa. A Méltóságos Uraság vendég-fogadojja éppen az Ország uttya mellett a Hid előtt Dombos helen fekszik. A Szőleje a Nyitra-Vizén innend Dombos parton egy kevésé homokos de jó bor termő, mell ugyan Czétényihez nem hasonlíthatik: a Szántóföldek mellek Czétény és Nyitra vizei között fekszenek gyakran az áradástul kárt vallanak: Halá-szottyá fehér-halbul álló aprólék. Erdeje éppen semi nintsen. Határso Nap-ke-let felül Czétény és Szőlőssel; Dél-felül Kis-Kéri és Lüdi Pusztákkal, nem-kü-lömben Komeátival-is: Nap-nyugot felül Keszi és tarányi Pusztákkal; Étzak felül penig Berencsel és uj-falusi Pusztával.

(Kovács János érseki térképész jelentése falunkról 1736-ban)

Nagykér 1863-ban egy országos adatgyűjtés tükrében

Az alábbiakban változtatás nélkül közöljük azt az országos adatgyűjtő kérdőívet, amelyre községünk vezetői 1863. december 29-én válaszoltak. Az érdekes dokumentum sok alapvető adatot szolgáltat falunk állapotáról és múltjáról, s ezért közlését forrásértékűnek tartjuk. A dokumentum első része azokat a kérdéseket tartalmazza, amelyet községünkbe kiküldtek, a másik rész a falu vezetőinek válaszát tartalmazza.

A kérdőív kérdései

Helynevek

Nagy—Kér községből, Nyitra vármegyéből

Az adatgyűjtés következő kérdőpontokra terjed ki:

1. A megyének, kerületnek, járásnak, széknek neve, hová a helység tartozik. A terület ezen politikai felosztásán kívül némelykor vidék, környék, táj is bír külön elnevezéssel, vagy több falvak csoportozata közös név alatt ismertetik.

A hol ilyesmi előfordul, az összeírásban figyelembe veendő, és ha lehet magyarázandó.

2. A k ö z s é g n e k, városnak hányféle neve él most, melyik neve bír csak helybeli elterjedéssel, melyik ismeretes országszerte. — Sajátos jelenség, hogy a magyar és román falvak a körülvevő szász falvak által Erdélyben német elnevezést nyernek, mely elnevezésről az illető magyar és román falvak lakosainak sejtelmük sincs, és mely név különben is csak kis elterjedéssel bír, miről az illető szász és román falvakban tudomásuk nincs. Ily viszonyok az ország minden részemen foroghatnak fenn, hol több ajkú a lakosság, azért fel-
említendő.

3. Volt-e h a j d a n a községnek más elnevezése? Vagy tán csak különfélekép íratott a mostani helynév?

4. A község mikor említetik legkorábban?

5. Honnan népesítettet?

6. Mit lehet tudni köztudomású, hagyományból, írott vagy nyomtatott emlékekből a n é v e r e d e t é r ő l, értelméről, mindegyik nyelvű helynévre nézve?

7. A község határában előforduló többi topográfiai nevek, például: mező, dűlő, szántó, forduló, legelő, kaszáló, puszta, sivatag, liget, berek, erdő, rengeteg, zug, határ, tanya, csárda, major, szállás, kert, szőlős, árok, rom, irtvány, tisztás, hát, halom, domb, csúcs, orom, magaslat, fensík, hegy, hegygerinc, hegylánc, szikla, bérc, bánya, barlang, örvény, szoros, zuhatag, forrás, kút, ér, tó, folyó, patak (megkülönböztetvén minden nevet, melyet ilyen fő- és mellékpatak eredetéről egészen kifolyásáig más folyóba nyert), mocsár, posvány, lép, ingovány, nádas, kompállás, rév, gázló, sziget, fok stb. Lényeges feladata az összeírásnak, hogy az itt említett tárgyak tulajdonnevei minél kiméribbten és minél pontosabban följegyeztessenek. A hol lehet, itt is a 6-ik pont alatti kérdés figyelembe veendő. Ide tartozik sokszor a külvárosok, városrészek, utak, terek és utcák nevének felemlegetése, ha ezen nevekben valami eredetiség lappang, vagy ha nemzeti emlékekkel összekapcsolják, és így róluk történetileg vagy nyelvészetileg valami felderítés várható. Mezők, dűlők, szántók, legelők, puszták, rétek, fordulók, és hasonló tárgyak neveinél célszerű volna az illető tárgy természeti tulajdonságáról

rövid megjegyzést tenni, minthogy abból sokszor felvilágosítást vehetni a név értelmére. Például: Gányér, Gyűrűzug, egy zug, mely körül a Berettyó félkört képez. Ondód, sík fekete föld, néhol szikes Debrecennél. Szódob, egy völgy, mely jól visszhangzik Biharban. Tőtevény, feltöltött és árkolt szántóföld Kocsordon. Üllő, állóvíz, mely kiszáradni nem szokott, Karcagon. Petrisán, nagy őserdő, melyben őzek is vannak, Békésben. Vica, vízér, melyben sok apró hal van, Békésben. Siskadűlő, szántóföld, melyen sok siska terem, Szabolcsban. Megyer, hajdan falu Baranyában, most csak malom. Adacs, pusztá a kecskeméti határban, hajdan falu. Ders, egy tiszta s talán irtott hely az erdőben, biharmegyei Siteren. Bágy, rétes víz, mely igen lassan foly, H. Nánáson. Bakróc, kút cserés, bokros helyen, Margitán. Világos, hogy hol a 2—6. pontban kért közleményeknek helye nem lehetne, ott a helynévhez legalább ily, a természeti tulajdonságot illető megjegyzéseket mindig csatolni.

Vége a 7-ik pont alatti helynevek érdekében van, hogy az illető megnevezett tárgynak fekvése is emlegettessék, tehát így neveztesse a határos, szomszéd területek.

Válaszok a kérdőív pontjaira Nagykérrre vonatkozóan

1-ő kérdő pontra

Nagy—Kér helység (:falu:) fekszik Nyitra megyében, a nyitrai alsó-járásban, mellynek székhelye Érsekújvár. - (: Az 1850—1860-i évi korszak alatt: Alsó—Nyitra megye, érsekújvári szolgabírói járásban :). - Ezen tisztán magyar-ajkú, és r.katolicus lakosokkal bíró helység a megye legalsó részén az úgynevezett "Nyitra völgyében" a Nyitra folyó bal partján (: a Nyitra és Czettény folyó közt s az Érsekújvár — Nyitrai országút mentében:) fekszik. - Ezen helység mint jobbágy község az 1848-as év előtti időszakban az Esztergomi Érsekség tulajdonához tartozott, s annak földesúri hatósága alatt volt, — s a nagyczettényi illetőleg verebélyi uradalomhoz tartozott. —

2-ra

A községnek jelenlegi úgy helybeli mint országszerte ismeretes neve: *Nagy—Kér*, s ezenkívül más elnevezéssel nem bír. -

3-ra

Magának a községnek hajdanta sem volt más elnevezése; csakhogy külön-félekép íratott; u. i. A legrégebb korszakban *Keer* név alatt fordul elő. - (: Ekkor hihetőleg a mostani Kiskér szomszéd helység még vele egy községet képezett.) A 17-i században azonban már, -a mint t. i. a azon időbeli anyakönyvek mutatják, *Nagy—Keér* nevezet alatt fordul elő. - *Itt azonban megemlíttendő:* miszerint maga *Nagykér* községnek (: a *Kiskér* felé fekvő :) *alsó része* (: jelenleg a 120-i számú háztól kezdve, egész a 148-i sz. házig bezárólag :) *Apáthi—Kér* nevet viselt egész a legújabb időkig, melly utóbbi — miként az alábbjegyzett dülők jegyzéke mutatja, — a határban külön földekkel, s illetőleg dülőkkel birt s az 1848-i év előtti korszakban a jobbágyi adózások fejében 9-edet nem, hanem csak 10-edet fizetett az Esztergomi Érsekség mint Uraságnak; még a község többi részéből álló — szoros értelmű — *Nagykér* mind a kétféle adózásban részesült. - A községnek ezen része *honnan és mikor* nyerte ezen elnevezést, azon senki sem emlékszik, s a legvénebb emberek is csak mintegy hagyománykép emlegetik, hogy a helység azon része egykor valamely *Apáté* lehetett, kinek állítólag (: v. talán valami szerzetnek :) az úgynevezett *Kövecses* dülőben egykor háza (v. zárdája :) volt, hol még most is sok épület anyag (: kő és téglá darabok :) és pinczeféle lyukak találhatók. - Annyi jelenleg is áll: hogy úgy az 1856-i évi Július 16-án kötött tagosítási egyezségben, -valamint az Esztergomi Érsekség mint volt földes uraság és a nagykéri volt jobbágy község közt a maradék földek megváltása tárgyában 1856-i évi November 11-én kötött egyezségben *Nagykér* úgy említetik mint *Nagy* és *Apáthi—Kér*. - Nevezetesen az utóbbi egyezség 3-ik pontja így szól:

"Miatán a Nagykeri határban kétféle mértékű telkek léteznének, úgy, hogy a számszerint 54-re terjedő Nagykeri egész telek összesen 36(683/1000) holdat és a szám szerint 9-re terjedő *Apáthi—Kéri* egész telek összesen 46(624/1000) holdat adnak, e különböző két illetményből a 24 hold törvényes mértékű, és a magas kormány által intézett földtehermentesítés alá tarto-

I. kérdő pontok.

Nagy-Kér helység (falu:) fekszik Nyitra megyében, a nyitrai alsó-járásban, melynek székhelye Csícsujvár. - 1. sz. 1850-1860-ig Kőszár alatt: Alsó-Nyitra megye, érdekvári polgári járásban). - Ezen vidék magyar-ajkú, és itt akkoriban lakoztak bár helység a megye legelső részén az igazságszolgáltatás nyitrai jogkörében a Nyitra folyó bal partján (a Nyitra és Csáky folyók között és az Érdekvári-nyitrai országhatár mentén) fekszik. - Ezen helység mint jobbágyság község az 1848-ig előtti időkhöz az Eperjesi bíráskodás helytartóhoz tartozott, és annak földesúri hatálya alatt volt, - és a megyei törvényi illetőség szerény tulajdonosok tartoztak.

Az 1863-as évi adatgyűjtő kérdőívre adott válasz első sorai

zó telket levonva, *Nagykér*en megváltandó maradék földként egy egész telekre 12(683/1000), nem különben *Apáthi—Kér*en egy egész telekre 22(624/1000) hold esik." - (: a kipontozott helyeken a szántó földek, rétek, erdő, — valamint tovább a telkek kisebb részletei u. m. 3/4 2/4 1/4 stb említettek: Szluha jégző.)

Ebből látható: miszerint a jelenlegi *Nagy—Kér* (: s a régebbi *Keer*, és *Nagy—Keér* :) mint *jobbágyság* község kétféle község volt mind határa mind a jobbágyság telkek mértéke tekintetében. - Politikailag ezen elnevezés azonban sem a községnél levő, s 1671-i évről szóló régebbi iratokban elő nem fordul, sem az újabb időben(: és jelenleg :) nem használtatik, - s csak mint pusztán *Nagykér* ismeretes. -Annyi azonban bizonyos, hogy *Nagykér* helységnek *Apáthi-Kér* nevezetű részében a telkek az 1848-i év előtti állapotban éppen úgy, mint jelenleg a tagosított állapotban, nagyobbak voltak a többi tulajdonképpen *Nagykéri* telkekénl.-

4-re

Legrégibb okmánya ezen községnek: az 1671-ik évben Czedő Mihály plébános által létesített *anyakönyv*, - valamint a községnek ugyanazon évről fennlevő, s *alább lenyomatban látható* rézből készített pecsétje.

Mind a nevezett *anyakönyv* felirata "*Matricula Ecclesie oppidi Nagy-Keér*" mind pedig a községi pecsét felirata (: mellyet hihetőleg valami tudatlan oláh vulgo vándor-czigány véshetett ki,) "*sigillum oppidi Magik Eriensis*" (: Nagy-Kériensis :) azt mutatják be, hogy a jelenlegi falu Nagykér 1671-i évben mezőváros volt; - s mint ilyen még az 1727-i évi *anyakönyv*ben is említetik. -

A későbbi (: 1749-i évi :) *anyakönyv* már nem említi mint oppidiumot, (: mezővárost:) s így hihetőleg a 18-i század első felében szűnt meg mezőváros lenni.

Hogy egyébiránt a jelenlegi *Nagykér* már a 11-i században mint Keer létezett, mutatják a *Knaut Nándor* által kiadott "*Magyar-Sion*" havi folyóiratban az "*Esztergomi Érsekség okmányai*" közt kimutatott okmányok; — nevezetesen egy határjárási okirat *Kálmán király idejéből 1113-i* évből, mellyben nemcsak a jelenlegi Nagykér (villa de Keer :) hanem a szomszédos határok és u.m. felső-Szöllös (: Zenlensz :) jelenleg falu, Tarány, és Mezőkeszi (: jelenleg puszták :) megemlíttetnek; - továbbá 2 - Az ugyanazon folyóirat XII. füzetében a 927-i lapon idézett s 1300-i évben kelt *eladási okmány*, mellyben a mostani *Nagykér* (: villa Keér :) a szomszédos Berencs (: Berench :) falu, s szinte szomszédos Tarány (: Tharan :) jelenleg pusztá említetik. -

A fent említett *anyakönyv* (: Tomus I. exanns 1671 :) oldalán ememlíttetik egyébiránt, hogy *Nagykér* már 1500-i évben parochia (: plébánia :) volt, s az azon évtől egész 1671-i évig volt 20 plébános neve ott feljegyezve találtatik. -

Az ugyanezen *anyakönyv*ben található ezen felírta: "Anno 1685 et 1686 nullus habitavit in oppido propter bella illnis temporis", — mutatja, hogy *Nagykér* az akkori mezőváros lakatlan volt. -

Az 1699-i évben tartott canonica visitatio szerint akkor *Nagykér* mezőváros csak 320 catholicus lelket számlált, s mint filialisok hozzá tartoztak: 1/ Berencs, 2/ Nagyfalu. 3/ Árkos (: most nem létező), 4/ Gergelyfalu, 5/ Lüki, 6/ Ujfalu (: most nem létező), 7/ Kiskér. —

Egyébiránt az akkor időbeli anyakönyvek szerint még Ürmény, Komjánh, Surány, Tardoskedd, Szöllös, Mártonfalu, sőt Tardoskedd is ide tartoztak részint mint filialisok, részint mint "*deserta parochia*".-

A községnek legrégebb írott okmánya egy "*protokollum poszeszionis Nagy-kar ex Anno 1785*", melly szerint *Nagykér* már akkor falu volt-

Mindezen okmányokból egyébiránt az tűnik ki, hogy Nagy-kér mindig magyar ajku lakosokkal birt. - (: És mégis feltűnő, hogy minden szokásaik tóto-sak, közünnepélyeiket mint p. o. keresztelő, bucsu, menyegző, aratás, egészen tót modorban tartják, azokon a legszokásosabb dalokat tót nyelven éneklük, sőt magukat az ünnepélyeket is tót nyelven nevezik, p.o. keresztelő, (pocsita, kúta), bucsu, (: hodi) s.t.b.

5-re

Honnan népesítettett e község, — arról biztos tudomás nincs, s ezt csak is a lakosok neveiből lehetne következtetni. - Ezek szerint pedig az eredetileg itt telepített családok magyarok voltak, mint ez úgy a már kihalt Erdődy, Nádasdy, valamint még meglévő Száraz, Veres, Keresztes, Révaji, Kántor, Bogyó, Botlik, Bálint, Szabó, s.t.b. családok neveiből látható.-

Hogy később tótok által is népesítettett, mutatja nemcsak sokban tót szokásuk, és sok tárgynak általuk használt tót nyelvű elnevezése, hanem több családnak tót neve is, mint p. o. Csebik, Valaska, Banyár, Krizsan, Mali, Dojtsán, Szkladetsek; valamint az is igaz, hogy — habár a bevándorlottak az itt letelepedve levőket egészen el nem tótosíthatták is, de mégis igen sok tót szokást beléjük oltottak; így p. o. itt nem nevezik a férfiakat János, József, Mihály-nak s.t.b. Hanem Jano, Jozso, Miso-nak; — a nőket nem hívják, Kati, Anna, Teréz, Julcsa, Borcsa v. Fáninak hanem: Kacsá, Ancsa, Terena, Jula, Bora, v. Francának.

A mi egyébiránt e tekintetben legnevezetesebb, az a ... körülmény; hogy még a fennevezett magyar- családnévű lakosok v. nem erük a tót nyelvet, v. ha értik is, azt csak kényszerből beszélük, - addig a tót családnévvel bírók rendszeren mind tudnak tótul beszélni. S azt alkalmilag szeretik is produkálni. (: különösen ha pinczékben az újbor íze fejüket egy kissé átjárta, s nehézkes nyelvüket megoldotta :) Egyébiránt az is meglehet, hogy az itt egyháznemesi

telkekkel bíró ugynevezett "urak" (: érseki nemesek :) és azok nagyobb részben tót cselédek is, kik ezen nyelven szoktak a régebbi időkből egymás közt társalogni (?) a többi lakosra befolyásai lehettek. -

A mi egyébíránt megfordítva is állhat, miután a tótnyelvnek azon szurok természete van, hogy nagyon szeret ragadni, - a magyar embernek pedig, hogy nagyon szeret ragadtatni! -

6-ra

Nagy-Kér (: v. a régi Keer :) eredete, és értelméről nem találtatik semmi feljegyezve, sem hagyománykép róla a nép nyelvén nem forog. - Azt legfeljebb is magából a névből s azon körülményből lehetne kimagyarázni, hogy az Esztergomi-Érsekség járadalmaihoz tartozott-

7-re

Előrebocsájtván azon körülményt, hogy Nagykér helység határa 1858-i év óta már tagosítva van, s ez által úgy az addig az úgynevezett "Apáthi-Kér" falu rész kizárólagos tulajdonába tartozott quazi külön határ az összes *Nagy-Kéri* határba olvasztatott, valamint a régi düllő elnevezések is a tagosítási időmíttattak, - az alábbjegyzett "düllő" nevek már most csak is a régiség becsével bírnak, s azok annyiban jegyeztetnek ide, a mennyiben az egykori elnevezésekre némi világosságot derítenek. -

1. düllő: Keskeny Szántó föld
2. düllő: Sziget " és rét
3. düllő: Hosszúk - - "
4. düllő: Ujfali (: hihetőleg az egykori filialis Ujfalu helye :)
5. düllő: Rövidke
6. düllő: Godolaszer (: sexta est supernus villám, prope guam separat una azbor piri, que dicitur *Godola* Magyar-Sion XII. füzet 929 lap.)
7. düllő: Vócztelek (: A hatálban keresztül vonul eg viz folyás, /: természetes csatorna:/ mellyet az itteni lakosok "vócz"nek neveznek. - Ez a Nyitra és Czétény folyók áradásai folytán keletkezhettek.)

8. düllő: Sándorszeg — Szántóföldek
9. düllő: Körtvélyes - - legelő (: valamikor sok vad körtefa helye lehetett:)
10. Felső — nyilasok
11. Alsó — nyilasok
12. Öreg rétek
13. Töviskes erdőhely (Egykor "tövis" termő:)
14. Lavicska rét
15. Marhajárás legelő
16. Homok
17. Ápáthi rétek } Kizárólagosan az apáthi-kéri falu
18. Halmad } rész földbirtokos tulajdonához
19. Sári } tartozott düllők
20. Apáthi füzes
21. Túllát
22. Krumpli föld
23. Szőlők aljai
24. Kis szeket
25. Hidelőtt földek a Nyitra folyón levő híd közelében
26. Túllát
27. Kápolnánál földek a kápolna körül
28. Gátszeg földek a Nyitra vizén levő malom gát mentében
29. Határszegleti füzes
30. Rövid szőlők } Szőlők, melyek a Nyitra folyó jobb partján
31. Újhegy kisútnál } az Érsekújvári Nyitrai országút mentében
32. Felsőhegy } fekszenek, s a vidék szépségét emelik.
33. Alsóhegy
34. Kővecses földek (: Az állítólagos egykori zárda v. Apátlak helye az országút mentében :)
35. Hasadék (: hegyrész, mely az "alsóhegyi" v. is két hegy közti mély út által van elválasztva; valamikor szőlők lehettek, mert (: valamikor az aljában sok pincze hely van.):) valamikor "hegy"-nek nevezték, mi arra mutat, hogy régente szőlő hegy volt; s ezt tanúsítja az is: miszerint a jobbágyok az ezen düllőbeli termésből 5-öt fizettek.): sz. földek
36. Peres

37. Két düllő } Az apáthi-kéri falu rész földbirtokosainak
38. Harmadik düllő } kizárólagos földjei voltak.
39. Alsó-széket }
40. Virágos halomň }
41. Jattó legelő volt (: talán "Jató"?):
42. Gyepszegés
43. Hasadéki útnál marhacsapás (: Marhajárás volt.):
44. Nagy - osztály }
45. Alsó - keskeny } "Apáthi - Kéri" birtokosoké volt
46. Felső -keskeny }
47. Juhászhegy
48. Felső két düllő "Apáthi - Kéri birtokosoké volt.
v. öreghold (: talán Convent?)
49. Kis — konvent
50. Gyepi földek
51. düllő: Alsó-ballát
52. düllő: Kis - újföld
53. düllő :Nagy - Konvent (: talán Convent?)
54. düllő: Felső - Sziket
55. düllő: Cagányka
56. düllő: Nagy újföld
57. düllő: Felső – ballát

mellyek a megnevezett rétek és legelőkön kívül mind szántóföldek voltak. –

Megjegyzendő, hogy a "Nagy-Kér" falu részbeli birtokosok düllőin az apáthi-éricknek is voltak földjeik; még ellenkezőleg ez utóbbiak düllőin az előbbieknem birtak földeket.

Az 1858-i évben eszközölt tagosítás után a határ így rendeztetett:

1. Urasági birtok. - Egy tagban van a határ délkeleti részén kihalítan. -
2. Egyházi nemesek birtoka. - Egy tagban van a határ keleti oldalán
3. Szabadosok birtoka: Az országút mentében, az előbbi "gátszegi" és határszegleti füzes düllők. -
4. Úrbéri birtok. - A határ többi része, és pedig a/ Első vető, - b/ Második vető, c/ harmadik vető, d/ "Legelő rész. - /: Mind szántóföldek:) e/ Rétek, f/ Erdő, melly szinte kaszállónak használtatik, g/ Zsellérföldek. –

A községben van:

13 egyház nemesi (: curialis :) telek, 63 jobbágy telek, (és pedig 54 Nagy-Kéren, 9 Apáthi Kéren :) 60 úrbéri zsellértelek.

Szomszéd helységek és határok:

1. Éjszokról: Berencs, Nagy-Czétény,-
2. Keletről: Felső Szöllős, Kiskér
3. Délről: Komjáthi határ, és Dögös puszta
4. Nyugatról: Mező-Keszi és Alsó Tarány puszták.-

Kelt Nagykéren 1863-i évi December 29-én

Jegyzetté:

Szluha László
jegyző

Szládecsek József bíró
Krizsan József tör. bíró
Száraz István Esküt
Veres Albert Esküt
Valaska István Esküt
Énekes György Esküt

Válaszok a kérdőív pontjaira Kiskérre vonatkozóan

1-ő kérdőpontra

Kis-Kér helység: (: nemes falu :) fekszik Nyitra Megyében a nyitrai alsó-járásban, mellynek székhelye Érsekújvár.- (: Az 1850—1860-i évek alatti korszakban. Alsó-Nyitra megyében, érsekújvári szolgabíró járásban :).-

Ezen helység mint filialis a Nagykéri Plébániához tartozik.- Nagykér helységtől a Nyitra folyó választja el; minélfogva *Kiskér* Nyitra-Megye alsó részében az úgy nevezett Nyitra völgyében fekszik a Nyitra folyó jobb partján, s az Érsekújvár-Nyitrai országút mentében, v. is ezen országút és a Nyitra folyó közt.-

2-ra

A községnek jelenlegi úgy helybeli mint országszerte ismeretes neve: *Kis-Kér*, s ezen kívül más elnevezést nem bír.-

3-ra

Magának a községnek hajdanta sem volt más neve, mert a legrégibb, s az Esztergomi Érsekség levéltárában levő okmányok a 12-i és 10-i századból még csak egy *Keért* említtenek, melly az időben a mostam *Nagy* és *Kiskér* helységekből állhatott. -

A községi okmányok szerint, mellyek közé az 1671-i évi nagykéri anyakönyv számláltatik, Kis-Kér mint külön község és Nagyker filialisa említettik.-

4-re

Legrégibb irott okmány az 1671-i évről nagykéri anyakönyv, mellyben *Kis-Kér* már mint filialis említettik.-

5-re

Honnan népesítettet ez a község, az biztosan nem tudhatik.- Mivel azonban az egész kiskéri határ tisztán egyháznemesi (: prel. dialis :) birtokból áll, v. lakosai mind nemes birtokosok; igen valószínű, hogy határuk a nagykéri határból szakasztatott ki, s adományoztatott az Esztergomi-Érsek által több nemes családnak, mellyek ott megtelepedtek.-

Lakosai, t. i. földbirtokos lakosai mind magyar-ajku nemesek v. a r. kath hitet vallják.- Ezen község mint egyháznemesi közbirtokosság a verebélyi érsekiszék hatósága alá tartozott.-

Az itt lakó, s régi idők óta telepedve levő nemes családok neve is mutatja, hogy mindig magyarok voltak, mert még most is jó vérű és még jobb érzésű lelkes magyarok.- Régibb családok nevei: Belezney, Bittó, Veres s.t.b. kik már elenyésztek; a jelenlegi családoké, kik azonban szinte régen megvannak telepedve, Boocz, Bogyó, Botlik, Zórád, Mészáros, Kántor s.t.b.-

6-ra

Kis-Kér (: v. a régi *Keér* egy része :) eredete és értelméről mi sem tudatik; v. ezt per analogiam lehetne *Nagy-Kénél* egy értelemben venni.-

7-re

Kiskér község határa 1853-ik évben tagosittatván, a régi dűllők nevei u. m: felsősziget, kis sziget, alsó-sziget, czin legelő, szigeti földek, fecske farkú földek, és rétek, felalá járó földek, sebesek, kerekto, ürögök, kalaprét, nagy-homokok, hét rendes, közös, elenyésztek, s a birtok részek új elnevezéseket nyertek, v. részben tartották meg csak neveiket, u. m: czinlegelő, sebes, kerekto, alsó és felső sziget.-

A község régibb időben úgy nevezett községi pecséttel nem birt; az alább látható pecsét 1856-i évben készült a község számára.-

Kelt Kiskéren 1860-évi December 29-én

Jegyzetté:	Kis-Kér	Zórád István bíró
Szluha László	község	Bocz Sándor T bíró
jegyző	körpecsétje	Botlik Mihály Esküt

N. Császi Ildikó

Nyittrakér helynevei

A címben azért választottam a hivatalostól eltérő (Nagykér, Velky Kyr) helységnevet, mert gyűjteményemben mind a nagykéri, mind a kiskéri adatok is szerepelnek.

A földrajzi nevek tulajdonneveink legbeszédesebb emlékei. A természeti és mesterséges földfelszíni alakulatok (hegyek, erdők, utak stb.) neve szinte egész történelmet tükröz. Épp oly beszédes emlékei történelmünknek, mint az egykori használati tárgyak vagy az írott források. A földrajzi neveket az ember a víz, a föld és a rajta levő alakulatok (erdők, építmények stb.) megnevezésére használja. A helynevek közös vonása a megnevezésen kívül, hogy az ember térbeli tájékozódását segítsék. A helyi népi, szóbeli közlésben használt nevek összegyűjtése nyelvtudományunk egyik fontos feladata, hiszen kihalásuk pótolhatatlan veszteséget jelent. A nagyüzemi szocialista mezőgazdaság kialakulása következtében a keskeny parcellákat nagy táblákba szántották, ezért a tájékozódásra szolgáló dűlőnevek a feledés veszélyének vannak kitéve. A mezőgazdaság átalakításával, az életforma változásával leszűkül a nevek száma, egyre több lesz a ritkán használt név. Különösen a közterületeknél figyelhető meg ez a folyamat.

Munkámban nemcsak az élőnyelvi anyagot, hanem a régi, írásos adatokat is igyekeztem felkutatni. A helyszíni gyűjtésen kívül felhasználtam a vágsellyei

levéltárban levő 1860-ból származó első kataszteri térkép adatait, bővítve az 1863-as kiskéri és az 1863-as nagykéri Pesty Frigyes gyűjtésével. Pesty Frigyes a múlt században élt 1823—1889-ig, s a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Az ő kezdeményezésére adott utasítást a Helytartótanács az 1860-as évek elején az akkori Magyarország összes helységének, hogy gyűjtsék össze a határukban ismert földrajzi neveket és a hozzájuk fűződő hagyományokat. A hatalmas anyagnak csak egy része jelenhetett meg a tudós halála miatt. A beérkezett anyagokat a megyék szerint kötetekbe kötve az Országos Széchényi Könyvtárban helyezték el, és ott található a mai napig. Pesty az általa összeállított szempontok szerint nyomtatott kérdőívet készített, s ezt megküldte minden községnek. Nagykérről és Kiskérről igen részletes, gondos, szép anyag érkezett be, amely az akkori előjárók lelkiismeretes, körültekintő munkáját dicséri. Pesty Frigyes felismerte a helynévanyag történeti és nyelvészeti forrásértékét, sőt azt is, hogy ez csak lejegyzés útján menthető meg az utókor számára. Ennek jegyében végeztem el én is munkámat 1992-ben, bízva abban, hogy Nyitrakér helységnevkincsét megőrizhetjük unokáink számára is.

KISS LAJOS Földrajzi nevek etimológiai szótára szerint "*Nyitrakér* Nyitrikiskér (Malý Kýr) és Nyitrnagykér (Velký Kýr) 1942. évi egyesítéséből létrejött község Szlovákiában Nyitrától dél-délkeletre; a *Kér* helynév az ómagyar *Kér* törzsnévből keletkezett. *Kér* törzsbeliek települését jelöli. A megkülönböztető szerepű *Nyitra*- előtag a Nyitra folyó mellékével kapcsolatos." KISS L.:FNESz. 260.1./

A honfoglaláskori magyar törzsneveket a "bíborban született" KONSTANTINOS bizánci császár *A birodalom kormányzásáról* c. művéből ismerjük. Ebben 7 magyar törzsnevet említ: *Nyék, Megyer, Kürt, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér* és *Keszi*. Az államosítás során Szent István király a törzseket főként királyi birtokaira telepítette át. Számos település és pusztája neve őrzi ezt az emléket. Fényes Elek múlt századi szótárában 17 *Kis-* és *Nagykér*, valamint *Kér-Mácsa, Kér-Nemes, Kér-Semlyén* településeket, pusztákat említ. (vö. FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. Pesten 1851.)

"*Kis-* és *Nagy-Kér*, Nyitra m. két egymás mellett levő magyar helység, a Nyitra bal partján, Nyitrától délre 3 órányira.

Az első számlál 354 kath., a második 1158 zsidó lak. Van kath. paroch. templom. Határuk első osztálybeli, bővelkedik sikéres búzával, kölessel kukoriczával sat.; rétjei kétszer kaszáihatók, s nagy kiterjedésűek; szarvasmarhát sokat tartanak. F. u. az esztergomi érsek." (FÉNYES E.: M.o. geogr. sz. I. köt. 200. 1.)

Még ma is találunk *Kér* elő- vagy utótagú helységneveket: *Abaujkér, Alkér, Bedegkér, Hajmáskér, Hontkiskér, Kérsemyén, Nemeskér, Ókér, Újkér, Szamoskér, Szentgálókér.*

Az első írásos feljegyzés Kérről 113-ból való. Kálmán király oklevelében *Kért* a zabori apátság tulajdonaként jegyzik. A tatárjárás után 1246-ban IV. Béla király oklevele már *Felső* és *Alsó Kért* említ. 1349-ben *Kér* egy Boldog Kelemen pápa tiszteletére emelt kőtemplommal együtt hála fejében Csanád esztergomi érsek tulajdonába kerül. Ennek emlékét őrzi a *Kelemenke*, illetve Pesty Frigyes gyűjteményében található *Apáti-Kér* helynév is. Az 1863-ban készült írás szerint már a XVII. sz.-i anyakönyvek megemlítik, hogy *Nagykér* község *Kiskér* felé eső alsó része, az akkori 120-i számú háztól a 148. sz. házig bezárólag *Apáthi-Kér* nevet viselte egészen az akkori (1850-es) időkig. A falu két részben különböző nagyságú egész telkek voltak, s míg *Nagykér* 1848 előtt kilencedet és tizedet is fizetett, *Apáthi-Kér* csak tizedet. Az akkori szájhagyomány szerint feljegyezték, hogy ez a terület egykor valamely apáté lehetett, akinek állítólag a *Kövecses-dűlőben* háza (zárdája) volt. Itt még 1863-ban is több kő- és tégladarabot, illetőleg pinceféle lyukat találtak. Sem a község legrégibb, Czedő Mihály által vezetett 1671-es anyakönyve, sem az akkori, 1860-as okmányok nem említik hivatalosan *Apáthi-Kért* külön településként. Egyedül az 1856-ból származó tagosítási egyezségben jegyzik *Apáthi-Kért* a kétféle mértékű telkek miatt.

Nagykér községben az 1856-os tagosítás után 13 egyháznemesi telek, 63 jobbágytelek (ebből 54 *Nagykér*en 684 hold kiterjedésben, és 9 *Apáthi-Kér*en 203 hold kiterjedésben), valamint 60 úrbéri zsellértelek volt. A határ négy nagy birtokra oszlott (ezt igazolja az 1860-as kataszteri térkép), miszerint:

1. Urasági birtok
2. Egyháznemesek birtoka

3. Szabadosok birtoka

4. Úrbéri birtok a/ Első vető

b/ második vető

c/ harmadik vető

d/ legelőrész (mind szántóföldek)

e/ Rétek

f/ Erdő (melly szinte kaszálónak használtatik)

g/ Zsellérföldek

Míg az 1860-as térképen csak 13 helynév található, a Pesty-féle gyűjtésben már 57 dűlőnevet sorolnak fel. Ezt egészítettem ki a helyszíni gyűjtésben Szabó Dénes, Száraz Ferenc, Dojcsán János és Bátora Béla beszélgetőpartnereimmel. Segítségükkel bővítettem a már meglévő történelmi anyagot, s dolgoztam fel a közel 170 nevet, névváltozatot.

A falu helyneveinek többsége közszoói eredetű. Legrégibb közszavak: szőlők, sziget, gyepek, rét, legelő, utca, major, föld, földek, kis, nagy, rövid, felső, alsó.

I. A természeti környezet leírását adják a következő nevek:

1. A föld minőségére utalnak: *Sziket, Nagysziket, Kissziket*, "szikes talajáról"; *Kopasz, Kopaszok* "műveletlen terület volt"; *Kövecses, Kövecses-part* "kő- és tégladarabokról"; *Homok, Homokok* "hajdani kiszáradt tó melletti rész".

2. A felszín kiemelkedését, mélyedését jelölik: *Sziget, Kisziget, Felsősziget, Alsósziget, Gátsziget* "a Nyitra folyó melletti kiemelkedések"; *Szőlőhegy, Alsóhegy, Felsőhegy, Újhegy, Érsek-domb, Magosír* "magasan fekvő sírhegyek"; *Hasadék, Mély út* "a hegyekből kivájt részek utak lehettek".

3. Különböző talajnevekre utalnak: *Jattó-pusztá, Újföld, Peres-földek, Erdők, Rétek, Legelő, Legelő illetőség, Gyeppek, Gyepi-tag*.

4. Helyzetviszonyító szerepűek: *Kápolnánál, Híd előtt, Kertek alja, Túllát, Túllátok, Alsó-Ballát, Alsógyep, Alsóhegy, Alsósziget, Alsószőlők, Felső-Ballát, Felsőgyep, Felsőhegy, Felsősziget, Felsőszőlők, Középső-Ballát, Belső-határ, Külső-határ*.

5. Alakmeghatározó szerepűek: *Kerektó, Hosszú, Keskeny, Rövidke, Szoros, Rövidszőlők, Rövidperesek, Hosszúperesek.*

6. Nagyságot jelölő helynevek: *Nagyszíket, Nagyosztály, Kisszíket, Kissziget, Kisvíz, Kisút.*

7. Növényvilágra utaló helynevek: *Körtvélyes "vadkörtefákról", Tövishes "tövishes rész", Apáthi füzes, Határszegleti füzes, Virágos-halom, Rózsamajor.*

8. Birtoklástörténeti helynevek: *Tarányok* (valamikor Taránypusztához tartozott), *Szabadosok, Nemesi birtok, Zsellérség, Zsellér-földek, Község, Konventek, Kiskonvent, Nagykonvent.*

9. Eseményt megőrkítő: *Nyilasok, Felső- és Alsónyilasok* (nyílhúzással kisorsolt földterület), *Peres, Peresek* (két nemesember egykori pereskedéséről), *Rövidperesek, Hosszúperesek.*

II. A műveltségi neveknél az emberi kultúra, a természetben végzett emberi munka válik a névadás alapjává. Az ember a természetben főleg halászáttal, vadászattal, állattartással és földműveléssel foglalkozik, s e foglalkozási ágak nyelvéből számos földrajzi név keletkezik.

1. Gazdálkodástörténeti nevek: *Első vető, Második vető, Harmadik vető, Nagyosztály.*

2. Állattartásra utaló nevek: *Legelő, Nagylegelő, Csapás, Csapások, Bikarét, Mózes-legelő, Cínes, Cínlegelő* (libalegelő volt), *Marhajárás, Cserda út* (csorda út).

3. Földművelésre utaló nevek: *Krumpliföld, Krumpliskert, Keresztszőlők, Kisüti szőlők, Rövidszőlők, Szőlőhegy, Rizsaföldek, Dézsmakert.*

4. A létesítménynevek az emberi alkotások megnevezésére szolgálnak. Ide tartoznak:

a/ az utak nevei: — fekvésre utaló nevek: *Állomás u., Cétényi u., Malom u., Nyitrai u., Újvári u., Szőlőhegy u.* (amely felé vezetnek); *Félszer, Hamad, Kisgyep, Kiskéri u., Nagygyep, Sziget u.* (egykori falurészek neveiből).

— alakot, nagyságot jelölők: *Főutca, Keskeny u.* (a Cétényi u. egy része), *Szoros* (a Hamad egy része).

— emlékeztető szándékú: *Bernolák u., Jókai u., Cigánygyep.*

b/ épületek, építmények nevei: — közhasználatú építmények: *Iskola, Iskola-rész, Iskola környéke, Kultúrház, Községháza.*

— kegyhelyek: *Templom, Templom környéke, Szent János, Máriácska, Szent Vendel, Szent Anna, Urbánka, Szent Orbán-szobor, Kereszt, Keresztfa, Keresztkút.*

— egyéb építmények: volt *Malom, Öregmajor, Újmajor, Lavicska* (padoska, ezen jutottak keresztül a vízfolyáson), *Töltés, Kiskéri híd, Fatrics hídja, Jókeli-major, Kón-major* (egykori bérlőikről).

— nevezetes házak, kocsmák: *Bunga-féle ház, Érseki kocsmá, Cseri kocsmá, Szedres-féle kocsmá vagy Engel kocsmá, Grenyó-féle kocsmá vagy Kate-rinka, Simsi-major vagy Simsi kocsmá, Bálint-féle kocsmá* (emiékezetető szándékúak, egykori tulajdonosaikról neveztek el), *Beállítás csárda, Betekincs csárda* (tréfás elnevezés).

5. Az asszociációs nevek az embereknek a megnevezendő tárgyról, területről alkotott véleményét, szabad képzettársítását sűríti a névbe: *Budoványtelszka, Kanyogyija* (labirintus).

III. ismeretlen és bizonytalan eredetű nevek: *Jató* (szájhagyomány szerint az egykori mocsaras, ingoványos terület Jajtó lehetett, jaj volt annak, aki oda merészkedett), *Hamad, Sebes, Mórincsa, Szuglak, Ogyer, Ballát* (talán Túllát ellentéte), *Godolaszer* (esetleg Godola nevű emberre emlékeztet).

Néhány kihalt nevet is érdemes megemlíteni, melyek az írásos anyagokban még szerepelnek, de ma már nem ismerik ezeket, nem tudnak róluk: a nagy-kéri határból: *Körtvélyes, Töviskes, Hidelőtt, Kápolnánál, Öreghold, Czagányka. Határszegleti füzes;* apáti.-kéri birtok volt: *Sári, Apáthi füzes, Két-düllő. Harmadik düllő, Nagyosztály, Felső két düllő;* a kiskéri határból: *Fecskefarkú földek és rétek, Ürögök, Kalaprét.*

Munkámmal azt a célt szeretném elérni, hogy az utókor számára megmentjük ezeket a helyenként már ritkán használt neveket. Az idősebbek ne vigyék magukkal a sírba szellemi kincset, hanem írott formában megörökítve akár száz év múlva is olvasható, megismerhető legyen, hisz árulkodni fog kultúránkról, névadási szokásainkról.

Nagykér plébánosainak névsora 1332—1993 között

Series Parochiarum et Parochorum, Archi-Diecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usqua ad annum MDCCCXCIV(1894)

Ludovicus Némethy: Strigonii

180 old.

1332. inter et 1337. occ	Stephanus de Quer
1500. occ.	Lucas
XVI. saec. occ.	Stephanus
Item	Christophorus
1560. occ.	Joannes VADnus
XVI. saec. occ.	Bolerázy Stephanus
Item	Nagy Georgius
Item	Lázár Stephanus
1626 1630. occ.	Thami Valentinus
1630. occ.	Frucus Andreas
Item	Thami Valentinus secundo
1634. occ. 1642.	Rezönyi vei Rozeny Georgius
1647. occ.	Tétényi Stephanus
XVII. saec.	Demetrius
Item	Cyriacus ab Hortis Georgius
Item	Szakály Franciscus
Item	Zele Stephanus
Item 1650	Szili Andreas
1650 1652	Hegy Nicolaus
Item	Szakály Andreas, Franciscus
Item	Csorba Stephanus
Item	Dobis Stephanus
1669. Mai.02 - 1671	Ballady Andreas
1671. Jun.11 - 1676 Jun. 25	Czedó Michael
1676. Jun.25 - 1684 Apr. 14	Orbán Valentinus
1686. Oct.14 - 1692 Jul.	Franyó Michael
1692. Aug.05 - 1700 Mai. 02	Tresztyanszky Joannes

1700. Apr.28 - 1706 Oct. 31	Jókay Stephanus
1706. Nov.16 - 1718 Mai.	Bokor Ladislaus
1718. Mai.31 - 1729 Mai. 12	Haczkó Georgius
1729. Mai.30 - 1748 Dec. 20	Lukács Laurentius Josephus
1748. Dec.28 - 1751 Jun.	Kereskényi Franciscus
1751. Jul.06 - 1778 Apr. 10	Antal Ladislaus
1778. Apr.- 1778 Mai	Juszkó Andreas administr.
1778. Mai.- 1809 Nov. 14	Kováts Joseph
1810. Jan.02 - 1812	Neumann Joseph
1812. Aug.- 1815 Sep. 20	Kőváry Georgius administr.
1815. Nov.26 - 1833 Jan. 30	Lokcsánszky Paulus VADnus
1833. Feb.13 - 158. Oct.	Soóky Ignatius
1858. Oct.- 1870 Jun. 28	Hedermann Ludovicus
1870. Jun.28 - 1870 Sep. 14	Horváth Emánuel, int. adm.
1870. Sep.14 - 1871 Oct.	Pongrácz Comes de Szentmiklós ét Adolphus
1871. Oct.- 1872 Apr. 04	Horváth Emánuel, int. secun.
1872. Feb.- 1872 Mar.	Lovák Mauritius
1872. Mar.08 - 1892	Szilágyi de Székelyföldvár et Szentmihályfalva, Eugenius
1892. Sep.14 - 1919 Dec. 29	Vargha Joannes
1919. Apr.11 - 1950 Jan. 29	Nagy Ludovicus
1950. Jan.30 - 1960 Nov. 20	Dján Dionysius
1960. Nov.27 - 1967 Feb. 15	Bende Tivadar
1967. Febr.16	Elek Lajos esp. pléb.

Nb.: Lokcsánszky Pálig a plébánosok névsorát közli Nóvák Lajos is.

1815 — 1892-ig a névsort közli Szilágyi Jenő, aki kéziratos krónikát vezetett eddig az évig. Távozása után senki nem írt egyházi krónikát, csupán Elek Lajos 1967-től máig.

1892-től a plébánosok névsorát a meglévő anyakönyvek alapján egészítettem ki.

A kereszttel (t) jelzett plébánosok Nagykéren haltak meg. Közülük Antal László és Vargha János (ennek ismeretes a sírja is) itt vannak eltemetve.

Kisegítő papok (káplánok)

1. Szilágyi Jenő, 1872. IV. 4. — 1892. Dí. 14.
(saját kezű krónikáirása szerint)

Horváth Emánuel káplán - 1872. X. 1.
Lőrincz János újmisés, 1872. XI. 21. - 1879. IX. 1.
P. Nagy Quide (OSF) ferences kisegített
Báthy László újmisés, 1884. II. 28. - 1885. II. 27.
Ravasz Petrik nyitrai ferences kisegített
Gonda Béla, 1885. III. 30. - 1885. VI. 29.
Lovász Kálmán, 1885. IX. 3. - 1888. IX. 16.
Kendlhoffer Fejérvári Kálmán, 1889. VIII. 21.- 1889. X. 16.
Hojszík Imre újmisés, 1892-ben volt itt.

2. Vargha János esperes plébános, 1892. IX. 14.- 1919. XII. 29. (27 év, 3 hónap, 15 nap)

Lőrinczi Lajos, 1913. II. 1. - 1916. II. 1.
Utána „belépő” kisegítők voltak:
Drexler Ignác berencsi plébános, 1914
Ripper István káplán, 1916.III.
Kulcsár Imre bajcsi plébános
Ripper István, 1917. II. - 1917. VIII. 20.
Holczinger Ignác naszvadi káplán, 1918. IX. 17. körül
Skrypec József gimnáziumi hittanár adminisztrált 1919. XII 29-ig.
(Vargha János haláláig.) Maradt 1920.- IV. 1-ig.

3. Nagy Lajos esperes plébános, 1919. IV. 10. - 1950. II. 5.
1930-ig csak átmeneti, rövid ideig tartó helyettesek voltak.
Utána egyre sűrűbbek az idegen kisegítők.
Zalka János komjáti káplán, 1932.1. 10. - 1932. VII. 16.
Kardos Károly nyűg. plébános - 1933. IX. 12.
Zsák Lajos és Benyuska Antal kisegített - 1935-ben
Szócs Béla káplán, 1937. VIII. 10. - 1939.1. 6.
Guba József káplán, 1939. III. 1. - 1940. III. 1.
Mezősi Imre káplán, 1940. IV 20. - 1940. XI. 17.
Lehman Imre káplán, 1941.1.1. - 1942. III. 31.
Szövő László káplán, 1941. IX. 1. - 1942.III. 15.
Ezek után Nagykéren mindmáig nincsenek káplánok.

Falunk papjainak munkássága századunk elejétől

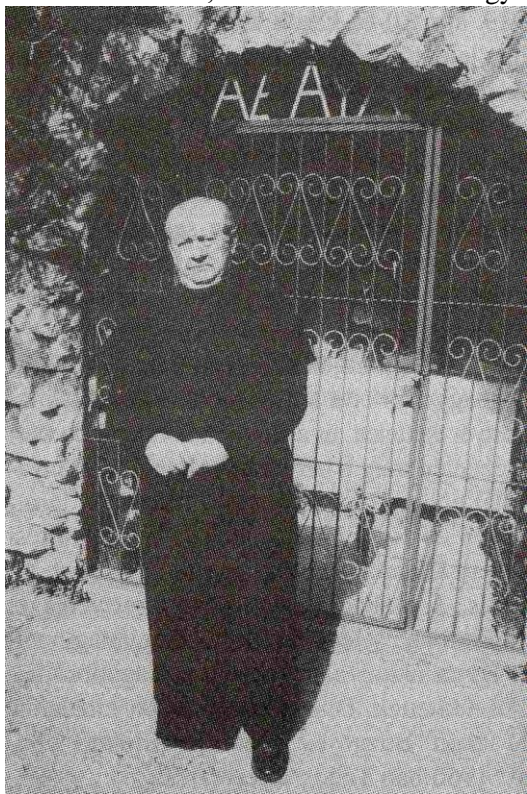
Vargha János Szilágyi Jenő után 1892-ben jött Nagykerre, s 27 évig volt a falu plébánosa. A Schematizmus adatai szerint 1915-ben 2574 katolikus és 91 zsidó élt a falunkban. 1918-ban 2677 lakosa volt Kérnek. Vargha János itt hunyt el, itt is van eltemetve falunkban.

Nagy Lajos esperes plébános 1919. ápr. 10-én került Kérre. Magyarsága és az egyházi iskolák ügyének védelme jelentős programja volt életének. Három papot nevelt az egyháznak, Száraz Józsefet, aki Magyarországon élt és ott is halt meg. Zórád Elek hittanárt, aki Kálnán mint plébános ma is él. Dojcsán Ernőt, aki szintén Magyarországon él, Vácott a Hétkápolna búcsújáróhely plébánosa. Az első Csehszlovák Köztársaság húszas éveiben Nagy Lajosnak lelkes katolikus tanítói voltak, akik a plébánosnak mindenben segítettek. Több káplánja is volt, akiknek névsorát külön ismertetjük. Nagy Lajos itt halt meg 1950. febr. 5-én szívinfarktusban. Szülőfalujában Eperjesen (a Csallóközben) temették el az édesanyja mellé.

Dián Dénes Surányban volt káplán, s Nagy Lajos halála után tíz évig ő adminisztrálta az itteni plébániát. Megnagyobbította a templomot két mellékhajóval, a kórust is átalakította, új sekrestyét építtetett, és a templomkertben Lourdesi barlangot hozott létre. Működése kezdetén még a parókián voltak a régi anya-könyvek, amelyeket az állami hivatal elvitt. Nem lehet tudni, hogy hol tárolják őket, mert Bajmócon, Vágsellyén és Nyitrán is hoztak létre begyűjtési központokat. Az ő itt-tartózkodása alatt államosították az egyházi földeket, állami kezelésbe vették a temetőket is. A plébános istállóit is a szövetkezet használta. Ebben az időben a szérűskertben cselédlakás volt, és egy nagy pajta, amit fokozatosan leromboltak. Ugyanakkor a Szőlőhegyen nagyobb hajlokakás is létezett, amit teljesen leszűkítettek. Dian Dénesnek sok küzdelme volt a sovinizmussal, védte a falu lakóit. Buzgó és igazán jó indulatú lelki-pásztor volt a híveinek. "Jutalmul" 1960-ban Tallóásra helyezték.

Bende Tivadar sok helyen fordult meg papsága idején, de mindenhol kevés ideig maradhatott, mert szüntelenül épített és szepített, ahol volt. Kéren kivé-

telesen jól érezte magát, és hét és fél évig tartózkodott a parókián. 1964-ben látott hozzá a plébánia és a templom renoválásához. A templom a régi és rozoga oltárt félreállította, a csillárokat lecserélte, a torony tetejét bádoggal fedette be. A temetőben is sok módosítást hajtott végre, amiért sok kellemetlen támadás érte. 1964-ben kétszer is betörték a templomba, de semmit se vittek el. Bende Tivadar sok jót tett, de köszönetet ő sem kapott. Gyakran zaklatták a hivatalos szervek, és ezért 1967-ben elhagyta a falut.

***Elek Lajos esperes plébános a
Templomkert lourdes-i barlangja előtt***

Elek Lajos esperes plébános 1967. febr. 16-án foglalta el helyét a plébánián. Sokat fáradozott a templom és a parókia rendbehozásán. A templom és a plébánia körül új kerítést csináltatott. 1969. ápr. 20-án hosszú idő után és sok tilalom ellenére ő tartotta az első bér-málást, amelyen 520-an vettek részt. Azóta további öt bér-málást tartott. 1970-ben új nagyharangot vásároltak a toronyba, amelynek összsúlya 12,5 mázsa. Jelenleg a templom tornyában három villany-meghajtású harang van, egy a temető kápolnájában és egy új a nemrég létesített temető szép haranglábjában. A templomot az utóbbi években négyszer kellett újrafesteni, hogy a festés tartós maradjon. Az utolsó festést 1986-ban végezték.

Amikor ezeket a sorokat írom, 1993. ápr. 8-át írjuk, Nagypéntek van.

*Elek Lajos
esperes plébános*

Adalékok az iskola és az oktatás történetéhez

Magyarországon az 1868. évi 38. törvénycikk alapján vezették be a kötelező iskolai oktatást. Könyvünkben már írtunk róla, hogy Kéren az első templom felépítésétől a parókián mindig folyt a gyermeknek egyfajta képzése, nevelése, s ezt a mindenkori pap végezte. Az ilyen oktatást azonban inkább nevezhetnénk egyfajta vallásos népművelésnek, mint mai értelemben vett iskolai oktatásnak.

Előrelépés az 1812-es évtől történt, amikor is állandó iskolai oktatás indult falunkban egyetlen tanteremben. Ezt a kántortanító végezte, aki egyben a templom orgonistája is volt. Az oktatás nem volt kötelező, s leginkább télen folyt. Itt már írni, olvasni is tanították a gyermekeket.

A kötelező iskolai oktatás bevezetése után az első iratok 1877-ből maradtak meg. Ezek szerint Nagykéren római katolikus felekezeti iskola létezett, amelyet az iskolaszék irányított. Az 1877. szeptember 6-i feljegyzés szerint az iskola-széknek 6 nagykeri és 2 kiskéri tagja volt. Elnök hivatalból a mindenkori plébános, alelnök világi ember, de legtöbbször a falu jegyzője, jegyzőkönyvvezetője a kántortanító, aki az iskolaigaz-

***Szibilla Magdaléna az iskola
Igazgatónöje***

gató tisztéget is viselte, főgondnokot és algondnokot a falu lakói közül választották. A gondnok feladata volt az iskola és a tanítói lakás karbantartása, és az ezekre szükséges pénz, anyag, munkaerő biztosítása.

Az akkori iskolaszék összetétele: *Szilágyi Jenő*, plébános, elnök; *Polyák Miklós* alelnök, jegyző; *Zórád Ferenc* kántortanító, jegyzőkönyvezető; *Kántor Lajos* főgondnok; *Gajdosik Lajos* algondnok. Tagok: *Polyák Pál*, ifj. *Kántor Lajos*, özv. *Csebík István*, *Száraz Ferenc*, *Száraz József*, *Kántor József*, *Zórád András*.

Az iskola épülete és a kántortanító lakása egy helyen, egyházi telken állott. A zsúpfedeles iskolának két tágas terme volt. Ez az épület 1980-ig állott a mai kultúrház helyén. Az iskolának volt egy "tornatere" és egy faiskolája is. A tanév október elsején kezdődött, nyolc hónapig tartott, az iskolának 208 tanulója volt, de munkák idején 30-40 gyerek is hiányzott, mert a gyermekek kiskoruktól részt vettek a mezőgazdasági munkákban. Tantárgyak közt szerepelt: írás, olvasás, számolás, hitoktatás, rajz, kertészet, női háztartástan. Az oktatást a kántortanító és egy segédtanító végezte.

Csehszlovákia megalakulása után 1919. november 5-én heti 6 órában bevették a szlovák nyelv kötelező oktatását, betiltották a nemzeti zászló, címer, falitérkép használatát, az iskola feliratát átfestették. Ez ellen az iskolaszék tiltakozott. 1921-ben az iskolának 484 tanulója volt, két tanteremmel bővült. 1927-ben további két tanterem épült Kiskéren, s ennek egyik tantermében megkezdődött a szlovák nyelvű oktatás, amelybe az ottani uradalom idegenből hozott cselédjeinek gyermekei jártak elsősorban.

1932-ben megnyílt az iskola 8. osztálya is. Ekkor 462 tanulója volt és felépült az emeletes épülete is. 1939-ben megváltozott a falu neve, s ennek megfelelően az iskola: Nyitra-nagykéri Római Katolikus Népiskola lett.

1945-46-ban a háborús események és a magyarüldözés miatt a faluban oktatás nem folyt, a magyar pedagógusok szétszéledtek. 1947-ben az emeletes iskola leégett, és a faluban csakis szlovák nyelvű oktatás folyt, az iskolának 269 tanulója volt. Az 1948-as kommunista hatalomátvétel után 1950-ben megnyílt az iskola magyar tagozata.

A falu leglelkesebb pedagógusai az iskolai oktatáson túl mindig szívügyüknek tartották az általános népművelést, szervezték a falu társadalmi, kulturális

életét. 1936-ban kezdeményezték a kultúrház felépítését, élenjártak a község messze környékén híres műkedvelő színjátszásának, kórusmozgalmának, 1949 után pedig a Csevadok tevékenységében jeleskedtek. E pedagógusok nem minden esetben nyerték el méltó elismerésüket, üldözték őket, éppen ezért mindenképpen, megérdemlik, hogy nevüket könyvünkben külön is megemlítsük: *Zorád Ferenc, Fray Béla, Estéli András, Major István, Dejcző Teréz, Bellus István, Oberth Kálmán, Pan Béla, Ernszt Sándor, Kopasz Elemér, Kovácsik Béla, Szibilla Magdaléna.*

A tanítók névsora

1877—1918

Zorád Ferenc (kántortanító)	1872 - 1906
Karácsony Rudics Béla (oki. segédtan.)	1883 -
Schrank Lajos	1900 -
Kocsis Emília	1900 -
Ribarik Gábor (másodtanító)	1902 -
Schalda Rózsa	1902 -
Matejovics Ferenc	1902 -
Névery Ilona (Fray Béláné)	1903 - 1909
Fray Béla (2. sz. tan.)	1905 - 1945
Estéli András (kántortanító)	1906 - 1914
Major István (4. tanítói állás)	1908 - 1910
Zsinkovszky Mária (Fray Béláné)	1909 - 1933
Dejcző Teréz	1910 - 1942
Bellus István (kántortanító)	1914 - 1931
Szenes Kornélné	1917 -
Klucsovsky Aranka	1917 -

1918—1938

(Csehszlovákia megalakulásakor átvett tanítók)

Németh Magda	1918 -
Csiffári Jenő	1918 -

Martinkovics Margit (helyettes)	1927 -
Antal József	1928 -
Oberth Kálmán	1928 - 1939
Oberthné, Bihari Jolán (kisegítő)	1928 -
Pan Béla	1930 -
Veres János (helyettesítő)	1930 -
Molnár János (helyettesítő)	1930 -
Beregszegi Mária	1930 -
Hodinka Ernőné (ideiglenes tanító)	1930 -
Scherk Kálmánné (ideiglenes tanító)	1930 -
Ernszt Sándor (igazgató, kántortanító)	1931 - 1946
Petrovszky Eleonóra	- 1932
Kopasz Elemér	1933 - 1940
Száraz Katalin	1936 -

1938—1945

Góg Katalin (kisegítő)	1940 -
Ernszt Mária (segédtanító)	1941 - 1944
Bottlik Irén	1943 -
Takács Júlia	1945 -

1945—1948

Lukács Ambrus (igazgatónő)	1946 -
Andrási László (kántortanító)	1946 - 1948
Babják József (igazgatónő)	1947 -

Az iskolaigazgatók névsora 1948-tól

Bebiak Jozef	1945 - 1949
Trelaj Géza	1950 - 1956
Száraz Béla	1956 - 1964

Kovácsik Béla
Peternai István
Szibilla Magdaléna

1965 - 1966
1967 - 1991
1991 - 1999

A II. világháborúban elesett katonák névsora

1. Ballai József	1917	26. Kazán Mihály	1921
2. Banyár Elek	1917	27. Kanász Emil	1918
3. Banyár István	1909	28. Kántor Ferenc	1914
4. Banyár József	1900	29. Kántor József	1909
5. Banyár József	1906	30. Kreits István	1919
6. Banyár József	1920	31. Krizsan István	1922
7. Banyár Rezső	1914	32. Kisuckí Pál	1905
8. Barta Pál	1915	33. Kónya András	1910
9. Bálint Kálmán	1920	34. Lábai János	1915
10. Bálint Pál	1909	35. Mali Ferenc	1910
11. Bodor István	1905	36. Pan János	1916
12. Brezík Ferenc	1911	37. Sebík József	1911
13. Csambal János	1922	38. Szabó István	1922
14. Csebík Ferenc	1911	39. Száraz András	1904
15. Csebík István	1919	40. Száraz Kálmán	1918
16. Csebík István	1920	41. Száraz Pál	1914
17. Cseri József	1918	42. Száraz Pál	1919
18. Cseri Mátyás	1920	43. Szibilla Lajos	1910
19. Dojcsán Mihály	1919	44. Szibilla Vilmos	1914
20. Fülöp Vilmos	1910	45. Szládicsék István	1920
21. Hovancsek Béla	1916	46. Szmrecsek Elek	1914
22. Hovancsek Orbán	1911	47. Sztranyák Miklós	1919
23. Janyík András	1907	48. Valaska József	1919
24. Javoresík József	1922	49. Veres Ferenc	1911
25. Kazán László	1915	50. Veres Mihály	1915

Kitelepítésre szántak névsora, akiket a magyar állam 1945 augusztusában nem fogadott be. A kitelepítetteket több napon át tartották a magyar határon, majd az érsekújvári internáló táborban, amikor a magukkal vitt 30 kilós, megengedett élelmiszercsomagjuk elfogyott, Érsekújvárból hazaengedték őket.

1. Bálint Mihály	21. Száraz Ferenc (Bruncko)
2. Banyár Antal (Stonko)	22. Száraz Ferenc (Skop)
3. Banyár Miklós	23. Száraz Ferencné, Cseri Emerencia
4. Banyár Vilmos (Tinó)	24. Száraz István (Szungyi)
5. Batyka János	25. Száraz János (Sztukaj)
6. Bójtös István	26. Száraz Kálmán (Bíró)
7. Csebík János (Cimbár)	27. Száraz László (Spiro)
8. Csebík Pál	28. Száraz Mátyás (Torkos)
9. Dobrotka István	29. Száraz Mihály (Zajic)
10. Dobrotka János	30. Száraz Orbán (Zajic)
11. Gróf István	31. Száraz Pál (Szarka)
12. Gróf Mihály	32. Száraz Pál (Zajic)
13. Gróf Pál (Pocik)	33. Száraz Vendel (Bugli)
14. Kazán József	34. Száraz Vilmos (Kosík)
15. Kianck József	35. Szládicssek Pál (Piszkor)
16. Palatyka Ferenc	36. Szőke László
17. Palatyka Miklós	37. Valaska János (Belo)
18. Száraz Béla (Bíró)	38. Valaska Vendel (Pincsi)
19. Száraz Elek (Bíró)	39. Valaska Viktor (Rajcsák)
20. Száraz Ferenc (Begyese)	40. Veres János (Bajci)

A csehországi robotra kitelepítettek névsora

1. Bottlik László (Kandi)	10. Mali József (Krumpli)
2. Csebík Lajos (Komini)	11. Száraz Ferenc (Begyese)
3. Fehér Mihály	12. Száraz Tibor (Kostár)
4. Gróf József (Pocik)	13. Száraz Vendel (Matyo)
5. Kisuckí István (Bodor)	14. Szládicssek Béla (Geríny)
6. Krizsan István (Huszi)	15. Sztranyák Pál (Dúdom)
7. Krizsan Pál (Dodek)	16. Takács Milan
8. Kovács Pál (Csonyi)	17. Vas János
9. Labai Béla (Lúci)	18. Veres Béla (Bajci)

Az 1947—48 között Magyarországra áttelepítettek névsora

1. Boszorád Ferenc	9. Palatyka Ferenc
2. Cseri Pál	10. Szabó Vendel (Szuszo)
3. Cseri Orbán	11. Szládicsok Vince
4. Dojcsán Pál	12. id. Sztranyák Ferenc (Ördög)
5. Fehér András	13. ifj. Sztranyák Ferenc
6. Krizsan István	14. Sztranyák Vendel
7. Krizsan Pál	15. Zsemle Pál
8. Mrázik Ádám	

A község vezetői

Községi bírák 1914—1945

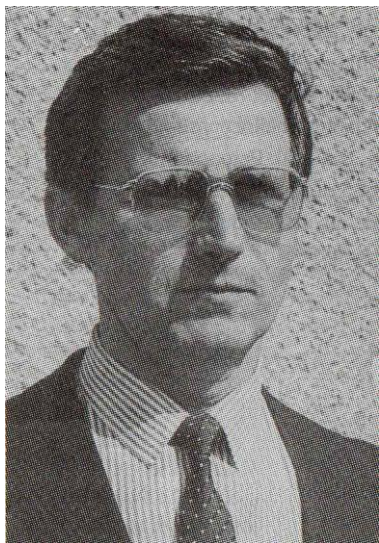
Száráz Antal, Labai Lajos, Gáhy Antal, Bátor József és Száráz Ferenc.

A községi bírák és képviselőtestület választott emberek voltak. Az ő munkájukat egészítették ki és segítették a jegyzők és községi írnokok, akik állami alkalmazotként dolgoztak és gyakran váltakoztak.

Mindez a II. világháború után megváltozott. Amikor falunk lakóitól mint magyaroktól megvontak minden politikai jogot, 1945—1948 között a falut államilag kirendelt teljhatalmú komisszárok (népbiztosok) irányították. 1948 után a magyar falvakban, így Kéren is megalakult a helyi nemzeti bizottság, melynek élén az elnökök és titkárok állottak. Az elnököt választották, a titkárt államilag kirendelték és a falu vezetőivel hagyatták jóvá.

1945—1948

Komisszárok: *Kantor Róbert, Viglassky, Boszorád Ferenc, Bukva, Adamec Jozef, Švec Viliam.*

Bátora Béla polgármester

1949—1990

Elnökök: *Szládecsek József, Ballai István, Dojcsán Miklós, Kántor Lajos, Szládecsek Mihály, Fray József, Kovács Béla, Bátora Béla, Dojcsán Elek mérnök, Uhrík Margit, Bátora Béla.*

Titkárok: *Hubina Jozef, Máté Lajos, Szőke Ferenc, Uhrík Margit, Kianek József, Bálint Margit.*

1990—

Bátora Béla polgármester, Bálint Mária helyettes polgármester.

A falu egységes földműves-szövetkezete

A falu földműves-szövetkezetét 1949-ben azok a volt uradalmi cselédek alapították, akik a II. világháború után felosztották maguk közt azokat az uradalmi földeket, amelyeken azelőtt cselédként dolgoztak, de a földekkel állatok és szerszámok híján nem tudtak mit kezdeni. A kezükre került *Naubauer* család 360 holdja, *Polakovics* család 160 holdja és *Fratrīts* család 150 holdja jelentős birtokot képezett. Mindhárom uradalom az I. világháború és az azt követő zavaros időkben jött létre, jelentősen túlszárnyalva az akkori falu paraszti és kismemesi birtokainak területét. Földejeiket a háború alatt tönkrement kisparasztok földjeiből és a hercegprímási, azaz hitbizományi földekből vásárolták össze, amelyeket a megalakult Csehszlovák Köztársaság 1920 után

elsőként osztott szét, mivel a szlovák főpapság jelentős része szembefordult Csehszlovákia megalakításával, s az új állam így húzta ki ellenfelei alól a talajt, fosztotta meg őket anyagi bázisuktól a magyar földbirtokosok földjeivel együtt. Ezekből a földekből akkor a tehetősebb földművesek is vásárolhattak, döntő többségüket azonban azoknak a cseh, morva, szlovák kolonistáknak juttatták, akik környékünkön azokban az években építették fel telepés falvaikat és udvarházas tanyáikat.

A Kéren 1949-ben megalakított szövetkezet azonban egymagában állami támogatással se volt képes talpon maradni, ezért óriási nyomást gyakoroltak a gazdálkodáshoz értő, állatokkal és szerszámokkal rendelkező magángazdákra, hogy ők is lépjenek be a szövetkezetbe. Több mint egy évtizedig keserves és kegyetlen küzdelem folyt a falu parasztjai és az államilag támogatott szövetkezet között. Végül is az egyenlőtlen harc során fokozatosan felmorzsolták az egyéni gazdálkodók ellenállását, sokukat megalázták, meghurcolták, börtönbe zárták, hogy megvalósulhasson a nagy ábránd: a szocialista mezőgazdaság.

És a kéri nép hihetetlen szorgalma — akarata ellenére — valóban csodát művelt. Létrehozott egy olyan modern mezőgazdasági nagyüzemet, amely az akkori körülmények közt életképesnek bizonyult, de az 1989-es változások nyomán a jövője nagyon is kétségessé vált. Vajon a változásra ismét az egyszerű emberek fognak ráfizetni?

Mint ahogy helyszüke miatt a szövetkezet történetét, fejlődését sem ismer-tethetjük, nem térhetünk ki a jövő kilátásainak felvázolására sem. Egyben biz-hatunk: falunk népének élni akarásában.

A szövetkezet eddigi elnökei: *Szmatana József, Batora József, Dojcsán Miklós, Szládecsek Béla. Jelenleg: Balogh József mérnök.*

Az önkéntes tűzoltószervezet

A régi szalmatetős faluban gyakran pusztított a tűzvész. Volt úgy, hogy a fél falu leégett. Ezért a középkorban vasárnap a szentmise alatt is odahaza kellett maradnia valakinek a tüzet őrizni. Ebben az időben ez volt az egyetlen

tűzvédelmi mód. Később, a 18. században a nagyobb városokban önkéntes tűzoltócsapatok alakultak, amelyek már szakszerűbb védelmet nyújtottak. Az ő példájukat követték később a falvakban is.

Kéren *Hoderman Lajos* plébános feljegyzése szerint 1869. szilveszter estéjén leégett a plébánia szőlőhajioka. 1872-ben nagy tűzvész pusztított az Apáti utcában. 1873. szept. 27-én este leégett a falu primási fogadója, és a község középső része. 1880. augusztus elsején éjjel villám csapott a plébánia tőszomszédságában lakó özvegy Vörös Mátyásné istállójába, s ekkor a Fő utca egyik oldalán 6, a másikon 7 ház égett le. 1883. augusztus 30-án ismét hatalmas tűzvész pusztított az Apáti utcában. Sok ház, pajta, gabonaasztag égett le. "*Az én kizárólagos érdemem volt, hogy a tűz torkában álló és már égni kezdő szalmafedelű 154. sz. Kántor Lajos háza meg lett mentve*" — írja *Hoderman Lajos* plébános. Ekkor *Kapisztori Ferenc* országgyűlési képviselő gyűjtést szervezett, és 100 forintot osztott szét 54 kárvallott család közt.

Ezek voltak azok az előzmények, amelyek hatására 1883-ban az akkori Magyarország falusi települései közt elsőként alakult meg Kéren az *Önkéntes Tűzoltó Egyesület*, amely 1883—1885 között több tüzeset során sikeresen szerepelt a Fő és Malom utcában, Kiskéren, Virághalmon, Szőlőhegyen.

Hoderman Lajos után ismertebb tűzoltó parancsnokok voltak: *Száraz Antal*, *Oncsák Lajos jegyző*, *Pan Béla*, *Száraz Kálmán*, *Obert Kálmán*, *Bocz István*, *Csebik Viktor*. Jelenleg *Kovács Lajos* a parancsnok.

A tűzoltók tevékenységének emlékezetes eseménye volt, hogy amikor 1945 Virágvasárnapján légítámadás érte a falut, a tűzoltók a szentmisén levő embe-
reket nem engedték ki a templomból, s így emberéletben nem esett kár. Ugyanakkor a szomszédos Komjáton a templomból kimenekülő emberek közül többet legéppuskáztak.

A tüzeket kezdetben lajtokkal odahordott vízzel, vödörből oltották. A szervezet 1928-ban szerezte az első lóvontatású kézfecskendőt, amely ma muzeális érték. 1951-ben motorhajtású fecskendőt kapott a falu, melyet 1975-ben modern ciszternás autófecskendő váltott fel.

A falu tűzoltószervezete megalakulásától a kulturális élet egyik fontos bázisa lett. A tanítók támogatásával ők indították útjára a később oly híressé vált amatőr színjátszásunkat, és a falu első dalárdáját. A szervezet zenekara 1975-ben alakult.

A Csemadok helyi szervezetének krónikájából

A Csemadokot 1949. március 5-én alakították Pozsonyban.

A nagykeri helyi szervezet néhány héttel később, április 10-én alakult. Az előkészítő bizottság tagja volt: *Szládicsek Miklós, Valaska Viktor, Csepedi István, Kazán József, Kianek József, Csebík Pál* és *Dojcsán József*. A szervezet első elnökévé *Dojcsán Józsefet* választották. Az alapszervezetnek 400 tagja volt.

Később, amikor felsőbb utasításra a Csemadok a mezőgazdaság kollektivizálásába erőteljesen bekapcsolódott, a szervezet népszerűsége csökkent, s a tagok egy része elmaradt. 1949 őszén a szervezet fontos szerepet játszott az iskola magyar tagozatának létrehozásában, melynek *Trelaj Géza* volt az igazgatója. Az iskola felső tagozatát helyiségek híján *Kucko Gyula* vezetésével Komjáton hozták létre.

1951-ben mutatta be a szervezet *színjátszócsoportja* az első színművet, a Lúdas Matyit, *Szládicsek Miklóssal* a címszerepben. Döbrögit *Dobrotka László* alakította. Ezzel felújult a falunkban a nagy múltú műkedvelő színjátszás, és az elkövetkezendő húsz évben több mint húsz darabot mutattak be. A színjátszócsoport leglelkesebb tagjai közé tartozott: *Szládicsek Miklós, Szládicsek Miklósné, Dobrotka László, Hladky Tihamér, Száraz Valéria, Száraz Mária, Dobrotka Anasztázia, Száraz Elek, Dojcsán János, Dojcsán Ilona, Száraz Tibor, Banyár Vilmos, Javorcsik István, Szlovák Pál, Dojcsán Otília, Kianek József, Labai Elek, Dojcsán Gabriella, Trelaj Gézáné, Kianek Erzsébet, Banyár Imre, Szabó Dénes, Mali Mihály, Mali Béla, Száraz Béla, Száraz Ferenc, Tóth Géza, Cseri Ilona, Kisucky Vendel, Kazán József Rácz Béla, Szőke Lídia, Száraz István, Bombic Mária, Janyik Piroska, Veres Ilona, Kónya István, Száraz Mihály, Dojcsán Endre, Veres Ilona, Bálint Pál, Kazán László, Szatyko Ilona, Száraz Piroska, Szibilla Lenke, Palatyka Lenke, Kisucky Ilona, Gubó Ernő, Mali Mária, Gróf György, Gróf Györgyné, Brezik Béla, Bocz István, Cserman Mária, Szabó Otília, Csepedi Éva, Kovács Pál, Szabó József, Száraz Nándor, Sztranyák Otília, Szládicsek Emerencia, Száraz Rozália, Száraz Sándor, Mali Katalin, Machata Margit, Mali Zoltán, Máté József, Mali Erzsébet.*

A színjátszócsoporthoz az idők során többször átalakult, felújult, vezetői változtak, több szemlén értek el sikereket, és szívesen látott vendégei voltak más községeknek is.

Hasonlóan sikeres és gazdag tevékenységről számolhatunk be a *táncmozgalom* területéről is. Az első vegyes néptáncscsoport 12 taggal 1952 őszén *Szlovák Pál* vezetésével alakult. Nyilvános bemutatkozásukra 1953-ban került sor. 1956-ban *Hemerka Olga* vezetésével 12 tagú leánytáncscsoport alakult, amely még ugyanabban az évben szép sikert ért el a lévai szemlén. A két táncscsoport 1957-ben együtt lépett fel a zselizi országos fesztiválon, és a legjobb koreográfia díjat nyerte el. Ettől kezdve gyakran léptek fel Csemadok-ünnepélyeken, szemléken, s éneklő karral bővülve, nagy sikereket értek el. Ilyen fellépésük volt többek közt 1963-ban és 64-ben Nyitrán a Csemadok farsangi báljain, 1968-ban a Kéren rendezett Csemadok-napon, 1970-ben Szímőn, 1973-ban Tardoskedden, a járási dal- és táncünnepélyen. 1973-ban falunk táncscsoportja

képviselte a magyar folklórművészetet a presovi táncfesztiválon. 1980-ban *Szibilla Lászlóné* vezetésével a *Szivárvány táncscsoport* ért el sikereket. 1982-ben fiatalabb korosztály vette kezébe a táncmozgalom ügyét, akiknek a figyelme most már a modern táncok felé te-relődött.

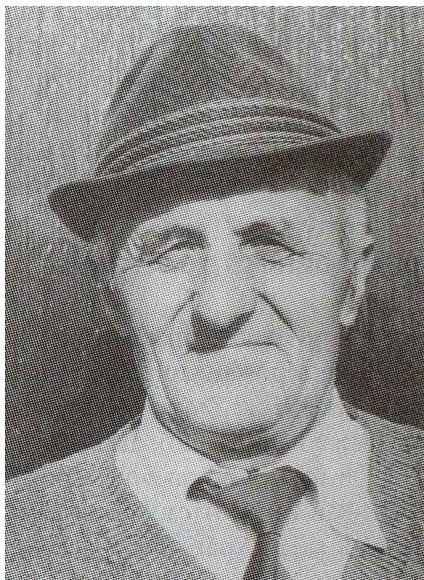
Helyi szervezetünk talán az éneklés, a zenemozgalom terén érte el a legnagyobbsikereket. *A férfi énekkar* 1966-ban alakult *Simek Viktor* vezetésével, és még ugyanabban az évben fellépett Kéménden. Ebben az időben falunk énekkara volt az egyetlen a járásban.

1968-ban a Csemadok támogatásával alakult a falu *tánczenekara*, s a járásifestiválon népdal kategóriában *Gróf*

György, táncdal kategóriában *Kántor Béla* képviselte a falut. 1970-ben a *Tavaszi szél... népdalversenyen* Gróf György és *Csepedi Éva* szerepelt, s Zsérén egész délutánt betöltő" esztrádműsort adtak. 1971-ben Csepedi Éva és Gróf György mellett *Kazán László* is ott volt a népdalversenyen. 1972-ben a táncdalfesztiválon *Gróf Mária* és *Sztranyák Jolán* vett részt. Ugyanabban az évben alakult falunk citerazenekara, melynek *Mali Béla*, *Kazán József*, *Szárász Pál* és *Sztranyák Rudolf* volt a tagja. 1973-ban Kéren rendezték a járási dal-és táncünnepélyt, amelyen 150 vendégszereplő vett részt. 1980-ban a falu menyecskekórusa Szalkán, Léván, Érsekújvárott ért el sikert néphagyományaink felelevenítésével. 1982-ben az éneklőcsoport Nyéken II. helyezést ért el a kerületi versenyen. Ugyanebben az évben alakult 12 taggal a férfiak éneklőcsoportja: *Szlovák Pál*, *Szárász Ferenc*, *Szabó Dénes*, *Mali Mihály*, *Kazán József*, *Valaska Benedek*, *Szárász István*, *Bocz István*, *Gróf György*, *Kovács Pál* és *Szárász Szilveszter* részvételével. 1983-ban a Melódián falunk Omikron tánczenekara szerepelt sikerrel.

Falunk menyecskekórusa és férfi éneklőcsoportja azóta is sikeresen működik. 1985-ben *menyecskekórusunk* ott volt Pozsonyban az országos fesztiválon és IV. helyezést ért el. 1986-ban a Zenei Világnap alkalmából Esztergom városa Kér éneklő csoportjait hívta meg vendégszereplésre. A pozsonyi siker 1987-ben megismétlődött, a Melódia '86 táncdalversenyt pedig falunk új kultúrházában rendezték meg.

A nemzetiségi kultúraápolása mellett a Csemadok helyi vezetői a népművelést is fontos munkafeladatnak tartották. Több író-olvasó találkozót, tudományos előadást *Ki mit tud?* versenyt rendeztek. 1967-ben *Béres Erzsébet* vezetésével megalakult az ifjúsági klub.

Szabó Dénes tiszteletbeli elnök

1966-ban a szervezet tagjai segítettek felépíteni a szabadtéri színpadot, amely azóta is kedvelt helye a Csemadok-ünnepélyeknek, budapesti művészek vendégszereplésének. Hogy csupán egyetlen példát említsünk, 1988-ban 300 szereplő lépett fel ezen a színpadon a Csemadok dal- és táncünnepélyén.

Szót kell ejteni a gazdag tevékenységet folytató Csemadok-szervezet áldozatos vezetőiről is. Néhányukat a tevékenység ismertetése során már említettük. A szervezet megalakulása után, 1951-ben *Lábai Elek* lett a szervezet elnöke, 1956-ban *Szabó Dénest* bízták meg ezzel a tisztséggel, aki azóta is fáradhatatlanul mozgatja a szervezet tevékenységét. 1965-ben Szabó Dénes mellett fiatalabb nemzedék vette át a vezetés posztját: *Szibilla László*, *Szibilla Lászlóné*, *Bocz István*, *Gróf György*, *Szárász István*, *Szárász Elek*, *Mali Árpád*, *Kazán László*, *Kazán József Kisucky Mihály*, *Kisucky Vendel*, *Szárász Béla*, *Krizsan Pál*, *Szlovák Pál*, *Mali Béla*, *Mali Mihály*, *Dojcsán István*. Azóta ez a vezetés több ponton változott. 1977-ben *Kovács Pál* és *Fiala Dénes* került a vezetésbe. 1981-ben, amikor a falu új művelődési központja felépült, az alapszervezetnek 300 tagja volt, a vezetőségbe az elhunyt *Bocz István*, és az elköltözött *Ficza István* helyébe *Gróf Tibor* és *Szárász Mária* került. Később *Kovácsik Ottília*, *Valaska Benedek*, *Szárász Ferenc*, *Szőke Júlia*, *Gróf Tibor*, *Szárász Szilveszter*, *Csepedi Elemér*, *Szárász Dénes*.

A szervezet elnöke 1993-ban *Szibilla László*.

A község postája

Szilágyi Jenő plébános feljegyzései szerint Nagykéren 1883 január elején jött létre a postai szolgálat. Az első postások: *Tocsik Szaniszlóné*, *Chudy Jánosné* és *Prindl Zsófia* helybéli kisbirtokosné. Őket követte *Zórád Ferenc* kéri születésű kántortanító, aki 1887-ben vette át a posta irányítását.

1908-ig Komjáton volt a postahivatal, Kéren csak kézbesítők működtek. 1908-ban *Polakovics Ferenc* jegyző érdeméből falunkban is alakult postahivatal a saját Apáti utcai házában, s ő volt a vezetője. A következő évtől, 1909—1914 között Polakovics fiai, *Viktor* és *Mihály* vezették a postát, de ez már a Malom utcai lakásukon működött. 1914—1918 között e két fiú hadba

vonulása miatt *Mali Borbála* és lánya látta el a postai szolgálatot.

1818—1930 között *Pan Ferenc* vezette a postát Fő utcai lakásán. 1930—1938 között a nyugdíjas *Chudo Pavol* volt a postás, s az a Fő utcai lakásán működött. 1938-ban, a magyarok bejövetele után a posta rendes hivatal lett, és *Mester Andorka Ilona* vezette. Ekkor vezették be a faluba a telefont és a villanyvilágítást is. 1948-ban *Pokryvka Milán*, 1950—56 között *Zverka Magdolna*, 1956—57-ben *Hubinsky Emil*, 1957—79 között *Rajcsák Pál* volt a postás. Azóta *Szárazáé Presinszky Margit* a postamester, és naponta Érsekújvárból autón hordják a postát. A postahivatal a kultúrházban működik.

Vasút

1876. szeptember elsején nyílt meg a Surány és Nyitraivánka közt 1875/76-ban épült vasúti szárnyvonal, mely Surányból Tótmegyerre vezetett,

Vasútállomás a község 1948 utáni nevével

s így kapcsolódott a fővonalra. *Szilágyi János* feljegyzése szerint a vasút kettészelte a temetőt, s ezért a plébánia 438 forint hetvenkét krajcár kártérítést kapott. Hasonló kártérítésben részesítették a többi gazdákat is. A vasútvonal később Nyitrabányára vezetett, de az első években Kéren nem volt állomása. Komját volt az állomás, később pedig Berencessel együtt a gátszegi őrház. A falu önálló állomását 1910-ben nyitották meg.

A falu műemlékei

A templom

Nagykér mai kőtemploma egybevágó vélemények szerint 1371-ből való, a plébánia pedig 1332-től áll fenn. Az 1690-es egyházlátogatás (visitation) beszámolója szerint a templom régi kövekből épült, s a török pusztítást számba véve megállapítja, hogy a templom eleje bedőlt, toronynélküli, de van harangja külön faharanglábon, az egyik harang repedt. A templomban akkor két oltár volt egyszerű kórossal. A templomot 1691-ben felújították. 1692-ben zsindeles tetőt kapott, melynek költségeihez *Széchenyi György* esztergomi prímás 100 forinttal járult hozzá. 1700-ban *Molnár György* költségén felépült a templom új tornya két felszentelt haranggal. 1776-ban ledöntötték a templom kőkerítést, amelynek egy darabkája ma is áll. *Hoderman Lajos* idejében 1865. március 27-én *Scitovsky János* esztergomi hercegprímás kardinális új márvány keresztutat ajándékozott a templomnak, amely ugyanabból a vörösmárványból készült, amelyből az esztergomi bazilikában is bőven akad. A hercegprímás "Nagykéri" előnevet használt és szeretettel vonzódott a falunkhoz, bár az ő családja a szepességi Nagykérrel származott. A keresztút ma is megvan. Ugyanebben az évben szűnt meg a templom körüli temető, és 15 ezer zsindegyel felújították a templom tetejét. 1885-ben renoválták a templom tornyát, a padlózatot pedig keltheimi kőlapokkal rakták ki, melyet *Fáber /ozse/kőfaragó* végzett.

Harangok

A középkor kezdetén a templomokban még nem voltak harangok. Magyarországon az első harangok a tatárjárás után jelentek meg, s feltehetően Kéren is csak az új templomba vásároltak harangokat. Az első feljegyzés szerint 1663-

ban a törökök elhurcolták Kérről a nagyharangot, s azt a Szolnok melletti Abonyban búzáéit eladták. A harang visszaszerzése ügyében a falu öregei levelet írtak az abonyiaknak, de az soha se került vissza. Mint említettük, 1690-ben két harangja volt a falunak, az egyik megrepedt. 1697-ben "*kisebb harangot vásároltak*". Ezt *Walser Ferenc* budapesti harangöntő készítette, és 156 font volt a súlya. 1885-ben a tornyot újra javították, s ekkor már a toronyban új nagyharang volt, melyet az I. világháború idején elvittek és a szájhagyomány szerint Berencsre került. Feltehetően ez a harang az, amelyet a húszas évek legelején *Nagy Lajos* plébános Nagyszombatban öntetett, de az ára körüli vita miatt Berencsre került, ahol ma is megvan. Ily módon Kér csupán 1924-ben vásárolt új nagyharangot, amelynek súlya 3 és fél mázsa. 1971-ben a falu újabb haranggal gazdagodott, amelynek búrásúlya 775 kg, teljes súlya fejjel és nyelvvel együtt 13 mázsa. Ostraván *F. Sveda* mester közreműködésével öntötték. Ettől kezdve a templom harangjai villanymeghajtásúak. Ugyanekkor a legkisebb harang a temető kápolnájába került. 1992-ben az új temetőben művészi haranglábot ácsoltak, amelybe 50 kg-os harang került. Ezt 1991-ben Moravyban, *Dittrichová* műhelyében öntötték.

A templom orgonája

Szilágyi Jenő plébános feljegyzése szerint elődje, *Pongrácz Adolf* 1871-ben *Mooser Lajos* egri orgonakészítőnél rendelt orgonát 600 forintért, amely összegből 50 forintot leszámítva, át kellett volna vennie a régi orgonát. Ezek szerint a templomnak már volt orgonája, de annak eredetéről semmit sem tudunk. Az orgona, melyet *Mooser Lajos* állított fel, igen költséges volt, csupán 1879-ben fizették ki, és már 1887 őszén elromlott, nem szólott. Éppen ezért 1888-ban *Mozsni Vince* pozsonyi orgonaművész 185 forintért megjavította, és nyolcregiszteresre alakította át. Ezt az orgonát 1912-ben a budapesti *Rieger-ge*'g lecserélte, új orgonát épített, amely a mai napig is működik.

A templom képei, szobrai

A templom Szent Anna oltárának képét *Pesky József* festette 1866-ban. Ezt a művészettörténet is számon tartja. A kép Szent Joachimot, Szent Annát és a

kicsi Szűz Máriát ábrázolja. A főoltár első nagyképe sajnos nem maradt meg. Ezt még *Hoderman Lajos* festette, és *Scitovsky János* érsek engedélyével 1866. június 7-én a helyi plébános áldotta meg. A mostani *Szent Kereszt Felmagasztalása* képet 1928-ban a nyitrai Kálvária szerzetesei készítették. Ugyancsak ők festették a *Fájdalmas Szűz Mária* képet is. A templomot *Hoderman Lajos* jóvoltából 1866-ban 150 forint költségen *Böhmán Ferenc* érsekújvári festőművész festette ki.

A templom szobrai közül legértékesebb az a *korpusz*, amelyre a múlt században népi faragású feszület készült. Ugyanebből a korból való a keresztút felett látható kicsi szobor, amelyen *Szent János megkereszteli Jézust*. A harmadik kicsi, fafaragású *Feltámadt Krisztus-szobor* az előzőekkel egykorú.

A templom gyönyörű fafaragású *Betlehemét* a Rajecké Teplicén élő *Pekara Jozef* fafaragó készítette 1970—80 között.

A templom kriptája

A templom kriptája 1734-ben létesült, de *Novák Lajos* tanulmánya szerint a víz betörése miatt már 1786-ban betemették és befalazták. *Elek Lajos* esperes plébános vallomása szerint ez *"nem állja meg az igazság mértékét, mivel mindmáig a kriptá bejárata megvan a templom közepén, faragott kőfedőlapja van és a kriptába be lehet menni. Már csak a csontvázak maradtak meg, a korporsók elporladtak. A befalazás a szentély táján történt, ezt tapasztalatból állítom, mivel többed magammal benn jártunk a kriptában. A Novák Lajos által állított temetkezési tilalom azonban megfelel a valóságnak. A kriptában papok nincsenek eltemetve, civil személyek nyugszanak benne"*.

A temetői kápolna

A kápolna 1793-ban épült *Szentillonay* érseki helynök engedélyével a nemesi *Kántor család* temetkezése helyéül. Építtette *Kántor Ferenc*, és csupán később vált temetői kápolnává. Szilágyi Jenő plébános idején, 1885-ben már egyházi pénzen festették ki. Azóta többször javították, s ma már cseréptető fedí. A régi oltára téglából épült, és *Szent Kelemen ereklyéit* őrizte. Ma már szembennéző oltára is van. Szentháromságot ábrázoló képe ismeretlen művész alkotása.

A község temetői

Ásatások bizonyítják, hogy községünk első temetője a római erőd és a folyó közti térségen létesült. Római harcosokat temettek bele fegyverestül, de női és gyermek csontvázakat is leltek benne, ami azt jelenti, hogy a rómaiak családosan éltek az erődben.

A második temetőt a Szent Kelemenről elnevezett templom romjai körül találták, s 1371-ig létezhetett. Közeliében avar és honfoglaláskori magyar sírokat is feltártak.

A harmadik temető a mai templom körül volt, és a török időkön kívül 1867. augusztus 16-ig temetettek bele. Ekkor már létezett az új temető is, amelyet később az épülő vasút kettészelt. Ennek a falu felé eső részében a Kántor család temetkezési helye alakult kápolnává. A temető díszes kapuját Nagy Lajos plébános *Fellner Mihály* érsekújvári kőfaragóval készítette. A kapu két aijgala és a Feltámadunk-felirat időközben megsemmisült. Megvan viszont a kereszt, amelyet az I. világháború hőseinek állítottak, s ugyancsak *Fellner* műve. A temető vasút mögötti részében áll *Csebik István* vörösmárvány fogadalmi keresztje, melyet 1883. március 17-én avattak fel.

1950-ben a temetőket államosították. 1983. március 16-án kezdtek temetni a Szőlőhegyen létesített új temetőbe, amelyben halottasházon kívül haranglábat is emeltek. *Bátora László* volt az első, akit 1983. március 16-án örök nyugalomra helyeztek benne.

Itt állították fel a // *világháború áldozatainak emlékművét* is, ami még nem készült el teljesen.

A falu fogadalmi keresztjei és szobrai

A faluban a temetők három keresztjén kívül további három fogadalmi kereszt és öt szent szobor található. A templom előtti térről a templomkertbe áthelyezett vörösmárvány fogadalmi keresztet 1898-ban *Veres András* és *Szőke Mihály* állította. A kiskéri vörösmárvány fogadalmi keresztet 1903-ban a kiskéri hívők állították. Homokkőből faragott *Krisztus-kereszt* áll a Motorest közelében, a szőlők alatt, melyet 1838-ban *Száraz Mihály* apáti gazda és felesé-

ge, *Csibula Katalin* állíttatott. A Fő téren álló *Nepomuki Szent János* szobra 1889-ben *Csuvala András* alapítványa alapján készült. A Szőlőhegy alatt álló *Szent Vendel* és *Szent Orbán* szobrok községi alapítványok költségén készültek, és az 1800-as években állították fel. *Szent Anna* szobrát *Skultéty Pál* és *Tarkó Anna* nagykéri hívők állíttatták 1802-ben. Ehhez a szoborhoz minden év július 26-án fogadalmi körmenetet vezetnek a kéri hívők az 1831-es kolerajárvány megszűnésének emlékére. *Énekes Julianna* kegyes alapítványából készült 1896-ban a *Szmrcek Mihály* telkén álló *Magyarok Nagyasszonya* szobor, melyet a milleneumi ünnepek alkalmából emeltek, és amelyhez a község hívői minden augusztus 15-én körmenetet vezetnek.

1960—1967 között államilag tiltották a Kéren szokásos körmenetek megtartását.

A malom

A nagykéri malom az esztergomi érsek létesítménye és tulajdona volt. Keletkezési idejét a falán feltüntetett 1778-as évszám árulta el. Égetett téglából épült, és vízajtású mű volt, ezért állott a Nyitra folyó mellett. Külön vízcsatornája és zsiliprendszere volt, amelyet szükség szerint áradáskor és tisztítás-kor lezártak. Méreteit a megmaradt romok alapján 15 x 25 méterre becsülik. Emeletes, építészeti szempontból is szép megjelenésű épület volt, kár, hogy megsemmisült.

A malmot az esztergomi érsek a virághalmi intézősége útján irányította 1848 után is. A környező falvakból, Cétényből, Tarányból is ide jártak őrölni. 1880 körül *Gajdosik Lajos* bérelte ki a malmot. Őt 1907-ben *Hajas István* követte. A malom 1911-ben leégett és *Kirs Ágoston* vette át, aki gyorsan újra üzembehelyezte. 1914-ben *Simkó Alajos* bérelte ki a malmot, amely 1935-ig maradt az esztergomi érsek tulajdonában.

1935-ben *Simkó Alajos* özvegye vásárolta meg 120 ezer koronáért a hozzátartozó hat hold földdel. Ekkor a malom hajtóerejét Diesel-motorral egészítették ki, majd a Nyitra folyó megszabályozása után villamosították. Az utolsó molnár *Simkó Alajosné* veje, *Hayden János* volt 1951-ig.

1951-ben államilag leállították a malom üzemeltetését, és 1962-ben *Kántor Lajos* hnb-elnök engedélyével lebontották. Tégláját házak építésére használták fel, Diesel-motorjár ismeretlen helyre szállították. A falu egy műemlékkel szegényebb lett, s a malom emlékét ma már csak egy utca neve őrzi.

A község neves szülöttei

Nagykér nem bővelkedik híres szülöttekben. Ennek egyik legfőbb oka minden bizonnyal az, hogy a helység városiasodása a 17. század első felében megrekedt, társadalmá paraszt, földműves társadalom maradt, melyben a jobbagság megszűnése után se alakult ki a tanulás, az értelmiségi pálya vonzó hatása. A falu társadalmá szinte egységesen földművelő társadalom maradt, s csupán a II. világháború után kezdtek tömegesen tanulni, s akkorra már a nemzetiségi lét értelmiségre hátrányos gátjai is megjelentek. Ily módon a tehetségek sorra elkallódtak, s legfeljebb önjelölt próbáltak hátrányos helyzetükből kitörni, mint ahogy *Titka János* bácsi, a híres dudás, dudakészítő és fafaragó tette, akinek nevét néhány néprajzi kiadvány őrzi. De ilyen lehetett volna *Kántor Dénes* is, aki minden energiáját az örökmozgó feltalálására és versfaragásra fordította.

A falu neves szülöttjei közt kell megemlítenünk az 1444-ben született *Unger Antal* humanistát, aki elsőként írt falunkról. Vele egy időben élt *Kéri Imre*, aki 1445—1451 között volt a bécsi egyetem híres természettudományi professzora. 1812. június 15-én Kiskéren született *Hanák János* zoológus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1832-ben lépett a priarista rendbe, aztán Vácott tanult, majd Breznóbányán, Nyitrán, Máramarosszigeten tanított, miközben rendszeresen gyűjtötte a növényeket és állatokat. 1845-ben Pestre helyezték, ahol 1848-ban az egyetemi könyvtár őre lett, majd honvédként Jelasics serege ellen harcolt. 1849-ben az osztrákok megfosztották állásától, bujkálni kényszerült, s még ugyanebben az évben a kolerajárvány áldozata lett. Nagy szerepe volt a magyar természettudományos szaknyelv kalakításában. Fő műve: *Az állattan története és irodalma Magyarországon*. Ugyancsak

falunkban született 1860. február 28-án *Kántor Imre* költő és újságíró. Budapesten élt és hosszú évtizedekig az Országos Statisztikai Hivatal tisztségviselője volt. Költeményei, írásai a fővárosi lapokban jelentek meg. Verskötetei: *Az én világom (1888)*, *Örökkévalóság (1894)*. *Legújabb költeményei (1914)*.

A török elleni háborúban és az 1848-as szabadságharcban nagy szerepet játszottak a falu kismeséi, a Tóth, Kántor, Bottlik és Zórád család tagjai.

Az 1914—18-as világháború kitüntetettjei közé tartoztak: *Bocz Árpád*, kiskéri igazgató tanító, hadnagy, aki a Nagykereszt és Kiskereszt kitüntetést kapta; *Dojcsán András* gazdálkodó szakaszvezető, *Valaska András*, *Valaska János*, *Adler Adolf*, akik a Nagy- és Kiskereszt vitézségi érdemet kapták.

A falu krónikása

Kevés falu dicsekedhet olyan krónikással, mint Nagyker. *Dojcsán János* közel 50 éve gyűjti a falu múltjára vonatkozó adatokat, és a II. világháború óta feljegyezte községünk életének minden jelentős eseményét, falunk lakói-nak bűját-baját. Tiszta, szép kézírással vezetett krónikája, hibátlan, világos fogalmazása valóságos kútforrása lehet a jövő történetíróinak. Krónikája és a falu összegyűjtött adatai nélkül e könyv se születhetett volna meg. Honnan e szorgalom és pontosság, szenvedélyes munkakedv? Úgy gondoljuk, ő is azok közé a népi tehetségek közé tartozik, akik a maguk idejében nem tanulhattak, s tehetségük nem bontakozhatott ki. Róluk már könyvünk más helyein is szövegünk.

Dojcsán János 1898. július 30-án született falunkban. Hosszú szorgos élete immáron közel egy kilencedét teszi ki a most 880. évfordulóját ünneplő községünk történetének. Van tehát mire emlékeznie. Szülei földművelő kisgazdák voltak, de ő 1915-ben vasutas lett, pályamunkás, majd mozdonyfűtő a nagytapolcsányi állomáson. Mint vasutasnak, szerencséje volt, mindkét világháborút katonai szolgálat nélkül vészelte át. A nagykeri iskolában tanult, majd két polgárit végzett Ürményben. 1919-ben megnősült, s azóta is boldog há-

zasságban él feleségével, *Veres Emerenciával*, aki 1901-ben született ugyan-
csak Nagykéren. Minkét élő fiuk tanult ember. Ernőt 1945-ben szentelték
pappá, és 1968 óta Vácott kanonok, 1978 óta ugyancsak ott prépost. Második
fia, János a nyitrai körzet állatorvosa.

A most 95 éves krónikaíró legfőbb gondja, kire hagyja a falu krónikaírását.
Bizakodjunk, hogy akad tisztjének méltó folytatója.

Számok és adatok a község fejlődéséről

1664-ben a török összeírás szerint Nagykéren 60 háztartásban 84 adófizető
személy élt. 1690-ben, a török uralom végén 320 lakosa volt a falunknak, de
ez a békés viszonyok közt 1706-ban már 883-ra, 1732-ben 935 személyre
emelkedett. 1787-ben 174 háza és 1124 lakosa volt községünknek. 1849-ben
Nagykérenek 175 házszáma, 1408 magyar, 57 zsidó lakosa volt. Kiskérenek
ugyanekkor 41 házszáma, 247 nemes magyar lakosa, 24 zsidó lakosa, 3 refor-
mátus vallású lakója volt. 1867-ben az utolsó kolerajárvány miatt Nagyké-
r lakóinak száma 1038-ra csökkent. Kiskéren ugyanebben az évben 188 személy
élt, ebből 29 szolgáló és 19 szolgálólány. 1891-ben falunknak 1699 ma-
gyar lakosa volt. 1915-ben 2574 katolikus, 91 zsidó, 1918-ban 2677 összlako-
sa volt. Ennek 95%-a magyar. 1942-ben 3514.

Az 1991-es népszámlálás adatai

A falu határa 2363 hektár. Állandó lakosainak száma 3438 (1980-ban
3562). Ebből 1762 a nő.

A falu lakosainak nemzetiségi megoszlása: 2376 magyar, 1057 szlovák, 5
cseh. Katolikus 3233, evangélikus 16. Aktív termelőmunkát végez 1529, ebből
nő 630. Falun kívül dolgozik 1012 (66,2%). Ebből munkás 842, alkalmazott
485, fölműves-szövetkezeti tag 179. A mezőgazdaságban 312 (20,4%), ipar-
ban 568, építőiparban 178, egyéb helyen 471 ember dolgozik.

A faluban 985 lakóház létezik, ezek közül 56 1919 előtt, 630 1920—1970
és 113 1971—1991 között épült.

Irodalom

- Acsády Ignác: *A magyar jobbágyság története*, Bp. 1906.
Anjoukori oklevéltár 1—7. Bp. 1879—1920.
Anonymus: *Gesta Hungarorum*, Bp. 1977
Árpádkori legendák és intelmek, Bp. 1983.
Bartal Aurél: *A csallóközi Karcsák és a karcsaiak a középkorban*, Bp. 1941.
Bél Mátyás: *Hungáriából Magyarország felé*, Bp. 1984.
Dojcsán János: *Nagykér krónikája 1945—1988*. Kézirat.
Eisner, Ján: *Slovensko v praveku*, Blava 1933.
Fejér György: *Codex diplomaticus Hungariae...*, Buda 1829.
Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*, Pest 1851.
Györffy György: *Az Árpádkori Magyarország történelmi földrajza*,
Bp. 1963.-
Harminc, Ivan: *Súpis pamiatok na Slovensku 1—2*. Blava. 1967.
Herényi István: *A magyar törzsszövetség törzsei és törzsfői*,
Századok, 1982, 1. sz. 62—92 p.
Herman Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*,
München 1990.
Ipolyi Arnold: *Magyar Mithollogia*, Pest 1850.
Kálmán Béla: *Nevek világa*, Bp. 1973.
Knauz, Ferdinandus: *Mommenta ecclesiae Strigoniensis 1—3*. Esztergom
1924.
Kölnik, T.: *Vyskum rímskej stanice v Milanovciach pri Suranoch*. A. R. IX.
1957.
László Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*, Bp. 1944.
Magyarország hadtörténete két kötetben, Bp. 1985.
Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra Vármegye, Bp. 1898.
Markovič, Karol: *Dejiny Surian do roku 1868*, Nové Zámky 1943.
Nagy József: *Nyitra megye helyírása*, Komárom 1865.
Némethy, Josephius: *Seriesparochiarum atparoharum...*, Strigonii, 1894.
Nigrin, K.: *Nové Zámky a okolie*, Növés Zámky 1932.

Ortvay Tivadar: *Magyarország régi vízrajza...*, I.-II. Bp. 1882.
Podhorec, Silvester, Gálik, Ján: *Komjatice*, Nitra 1991.
Püspöki Nagy Péter: *Boldogfa...*, Blava 1981.
Szabó István: *A középkori magyar falu*, Bp 1969.
Szentpétery Imre: *Az árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1—2*.
Bp. 1923.
Színyei József: *A magyar írók élete és munkái 1—14*. Bp. 1914.
Zsigmondkori oklevéltár 1—2. Bp. 1958.

Resumé

Kniha obsahuje históriu Veľkého Kýru, vydala ju dedina z príležitosti 880. výročia založenia. Predslov napísal primátor dediny, Bela Bátora.

Prvá kapitola zdôrazňuje, že všetko je vždy oveľa staršie, ako prvé egzistujúce písomné pramene o ňom. Tak je to aj v tomto prípade. Veľký Kýr po prvýkrát je spomenutý v listine kráľa Kálmána z roku 1113 z príležitosti darovania dediny zoborskému opátstvu. Archeologické nálezy dokazujú, že dedina bola obývaná už v kamennej dobe, a že Rimania v 1. storočí nášho letopočtu tu postavili pohraničnú strážnu vežu, v ktorej sa neskôr usídlili Avari a po nich Slovania.

Nitru samotnú a okolie Nitry dobyli Maďari z kmeňa Kér, vodcom ktorého bol Huba, a táto osadlosť sa stala jednou z jeho osadlostí. Spomienku toho uchovalo starodávne meno dediny, ktoré je totožné s menom kmeňa. Prvý kostol, ktorý dostal meno po svätom Clementovi, bol postavený koncom 10. alebo začiatkom 11. storočia, v čase, keď Maďari prijali vieru kresťanskú. Kostol bol zničený počas tatárskeho pádu, jeho pamiatku pre nás uschovali archeologické nálezy a meno jedného honu dediny: Kelemenke. Na tomto mieste stál kostol, okolo neho cintorín a prvá dedina.

Dedina veľa trpela od vojen, veď už počas vládnutia Rimanov viedla tadeť jedna z najdôležitejších obchodných ciest: Jantárová cesta, a neskôr cesta z Budína do Prešporku, do Viedne a do Prahy. A tak rôzne vojská často rabovali a podpálili dedinu. V roku 1663 Turci okrem dobytia Nových Zámok a Nitry okupovali aj Veľký Kýr, až do roku 1685. Počas tohto obdobia sa dedina vyľudnila, jej významná časť bola spustošená, aj kostol sa zrútil. Výsady mestečka, ktoré dostala pred tureckou okupáciou, stratila dedina v týchto časoch, ktorú potom už nezískala ani počas kuruckých vojen.

Veľký Kýr do roku 1848 patril do majetku ostrihomskeho arcibiskupstva, a tak pretrval dedinský charakter tejto osadlosti, v ktorej sedliaci od 16. storočia mohli voľne gazdovať a z ktorej sa vyvíjalo iba niekoľko zemanských rodín v 18. storočí.

Tento dedinský charakter pretrvával aj po revolúcii r. 1848/49 a zostal aj po zrušení poddanstva. Istá zmena nastala až po 1. svetovej voje, v dobe československeho štátu a po 2. svetovej vojne, ale určitý rozmach vo vývine dediny nastal iba v posledných štyroch desaťročiach nášho storočia.

Práve tento vývin je načrtnutý v tretej kapitole a v obrázkovej časti knihy. Kapitola informuje dôkladnejšie o jednotlivých dôležitejších obdobiach vývinu a života dediny, o vzťahoch sa obyvateľstva, o vývine fary, kostola, školstva, o obetiach 2. svetovej vojny, o padlých na fronte, o vysídľovaniach a internovaniach, o predstavenstve dediny, o úlohe JRD, o hasičskom zbore, o činnosti miestneho Csemadoku, o materiálnej a duševnej vzťahoch sa, o pošte, o histórii železnice, o historických pamiatkach dediny (kostol a jeho umelecké drahocennosti, jeho krypta, cintoríny a kaplnka na cintoríne, votívne pomníky, sochy, mlyn atď.) o významných osobnostiach dediny a o údajoch sčítaní ľudu z roku 1991.

Obrázková časť znázorňuje stav dnešného Veľkého Kýru, jeho kultúrny život, historické pamiatky a jeho predstavenstvo.

Tartalom

Köszöntő — <i>Bátora Béla</i> polgármester	5
I. Táj, népek, emberek	7
A honfoglaló magyarok	14
Huba népének sorsa, a kereszténység felvétele	23
Őseink letelepedése, Nagykér megalapítása	27
Nagykér első temploma	32
A jobbágyrendszer kialakulása, falunk gazdálkodása	36
A falu közösségi élete	41
II. Nagykér a történelem évszázadaiban	48
A honfoglalástól a tatárjárásig	49
A tatárjárásától a mohácsi vészig	54
A mohácsi véstől az 1848-as magyar szabadságharcig	61
1848—1945-ig	77
Falunk a II. világháború után	85
III. Adalékok és dokumentumok Nagykér történetéhez	96
Falunk lakóinak első névsora	96
Nagykér 1736-ban	97
Nagykér 1863-ban egy országos adatgyűjtés tükrében	98
Nyitranagykér helynevei — <i>N. Császi Ildikó</i>	110
Nagykér plébánosainak névsora és tevékenysége 1332—1993 között — <i>Elek János</i>	116
Adalékok az iskola és az oktatás történetéhez	121
A II. világháborúban elesett katonák névsora	123
Kitelepítésre szántak névsora	125
A csehországi robotra kitelepítettek névsora	126
Az 1947-48 között Magyarországra áttelepítettek névsora	127
A község vezetői	127
A falu egységes földműves-szövetkezete	128

Az önkéntes tűzoltószervezet	129
A Csemadok helyi szervezetének krónikájából	131
A község postája	134
Vasút	135
A falu műemlékei	136
A község neves szülöttei	141
A falu krónikása	142
Számok és adatok a község fejlődéséről	143
Irodalom	144
IV. A mai Nagykér képekben	149

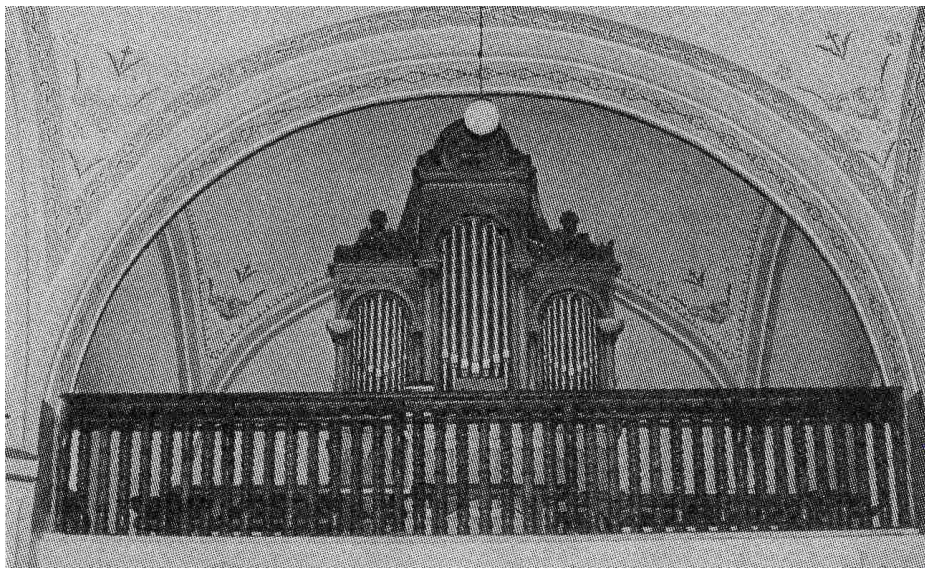
A mai Nagykér képekben

Az 1371-ben épült római katolikus templom

A templom főoltára

A templom orgonája és kórusa

A temető kápolnája

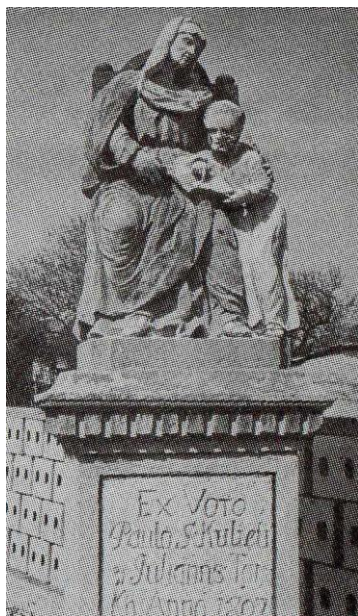
***Az új temető
ravatalozója és
haranglába***

***A falu szobrai és
fogadalmi keresztjei:***

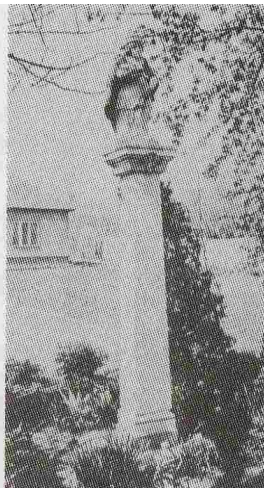
Nepomuki Szent János

Szent Anna

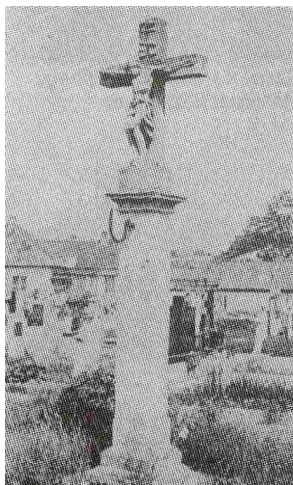
Boldogságos Szűz Mária

Szent Orbán

Szent Vendel

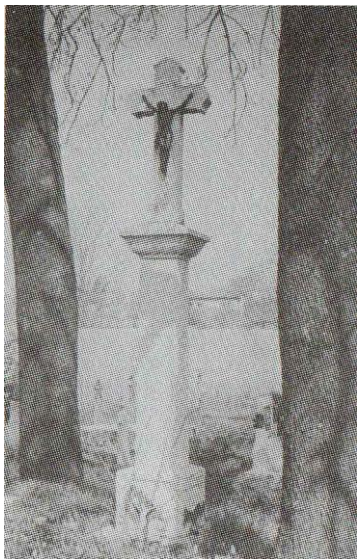
***A Templomkert
Szent Keresztje***

***Az öreg temető Kálvária -
keresztje***

***Az öreg temető
Szent Keresztje***

***A vasút mögötti temető
Szent Keresztje***

***Fogadalmi Szent Kereszt a Szőlőhegy
tövében, a Motorest közelében***

***Dojcsán János
a falu
krónikairója
feleségével***

Tanácskozik a falu képviselőtestülete

A képviselőtestület tagjai:

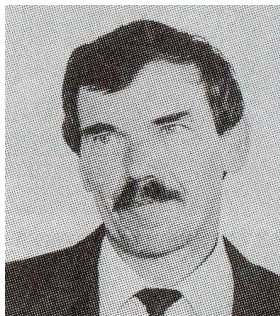
Bálint Mária

Bálint Sándor

Bob Tibor

Böjtös János

Finta Margit

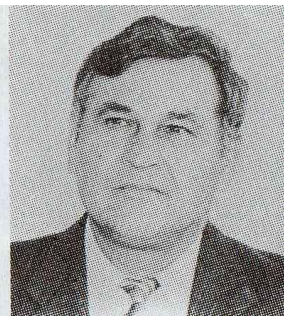
Gróf György

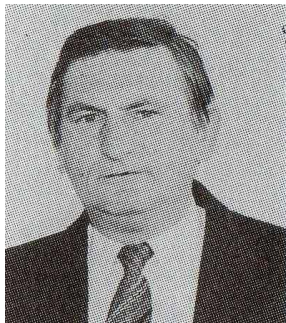
Gróf Tibor

Janik Elek

Jókai Imre

Kottlik László

Kovács Pál

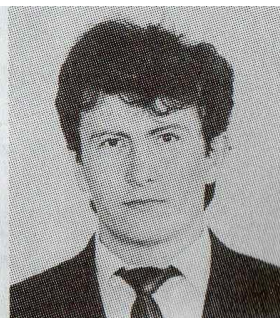
Krizsan Aranka

Krizsan György

Krizsan Zoltán

Ifj. Krizsan Zoltán

Morvay Sándor

Noszák Ottília

Szakács Lajos

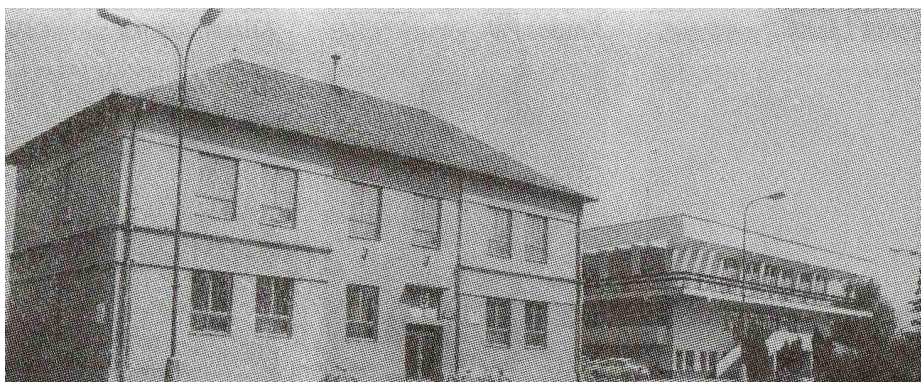
Szolár Piroska

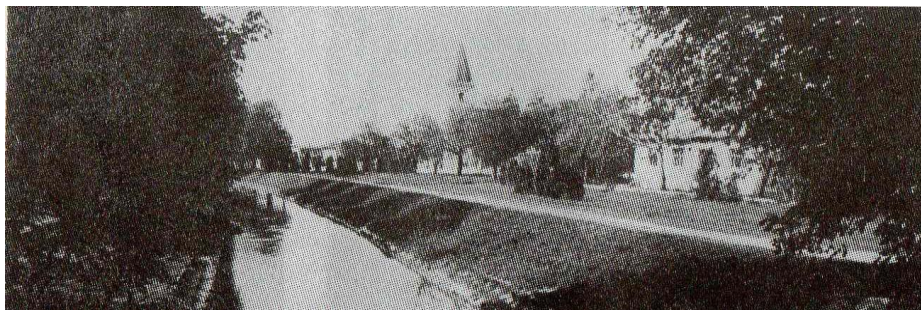
Szőke György

Valaska Lajos mérnök

Az egykori emeletes iskola, ma községháza

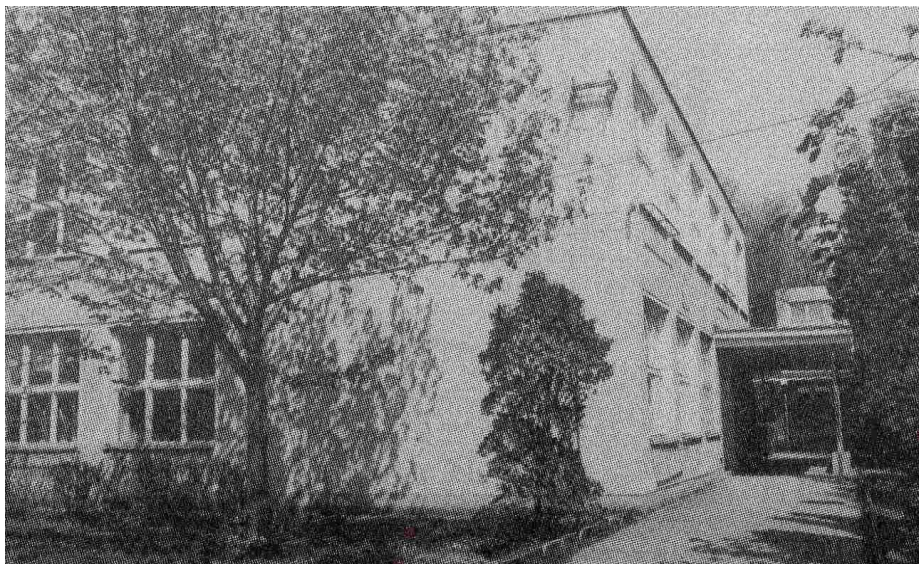
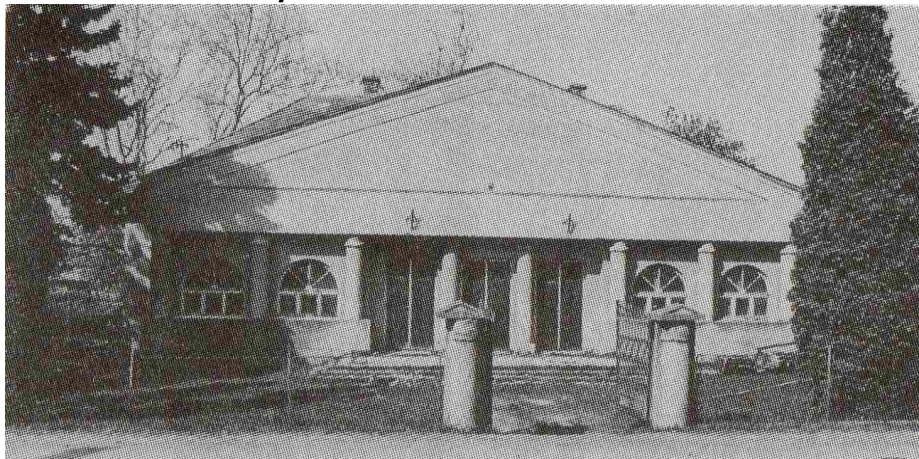
A falun átfolyó Nyitra megszabályozott medre

Fő tér, előtérben az egykori primási fogadó épületével

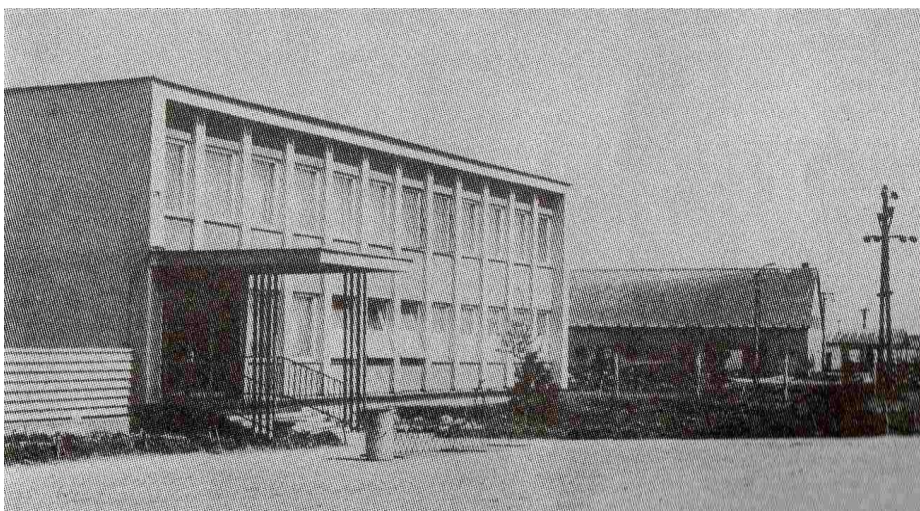
***A Fő tér új
művelődési
központja***

Az 1937-ben önerőből épült művelődési ház a Főtéren

Az új iskola épülete

Az egykori községháza épülete

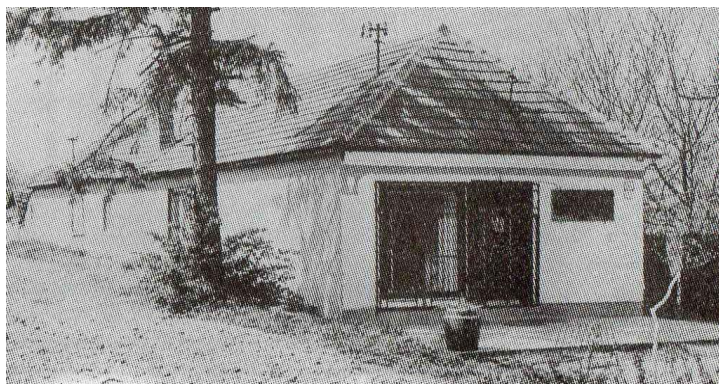
A földműves-szövetkezet irodaháza

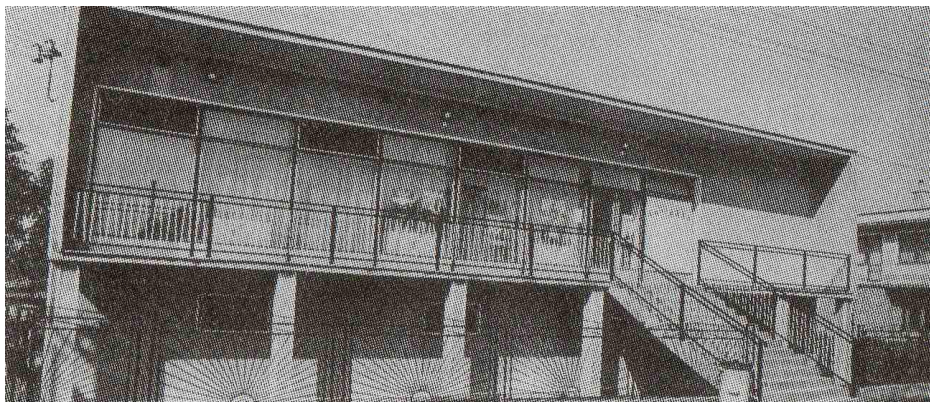
A Fő tér új üzletei

A Naubauer-kúria ma vendéglő

***A század elején
épült üzlet az
Apáti utcában***

Eszpresszó a Malom utcában

***Modern üzletház
az Országút
mentén***

Motorest vendéglő és benzinkút

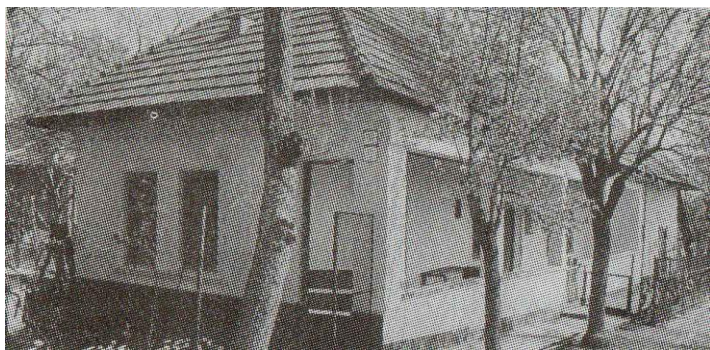
***A kiskéri iskola,
ma óvoda***

***Modernizált
nemesi
kúria
Kiskéren***

***Módos gazdaház
a Fő utcán a 20-
as évekből***

***Módos gazdaház
az Apáti utcában
a 30-as évekből***

***Ámbitos
parasztház a 30-
as évek végéről***

***Többlakásos
napszámos -
udvar***

***Kétszázéves
zsellérház
Gyepen***

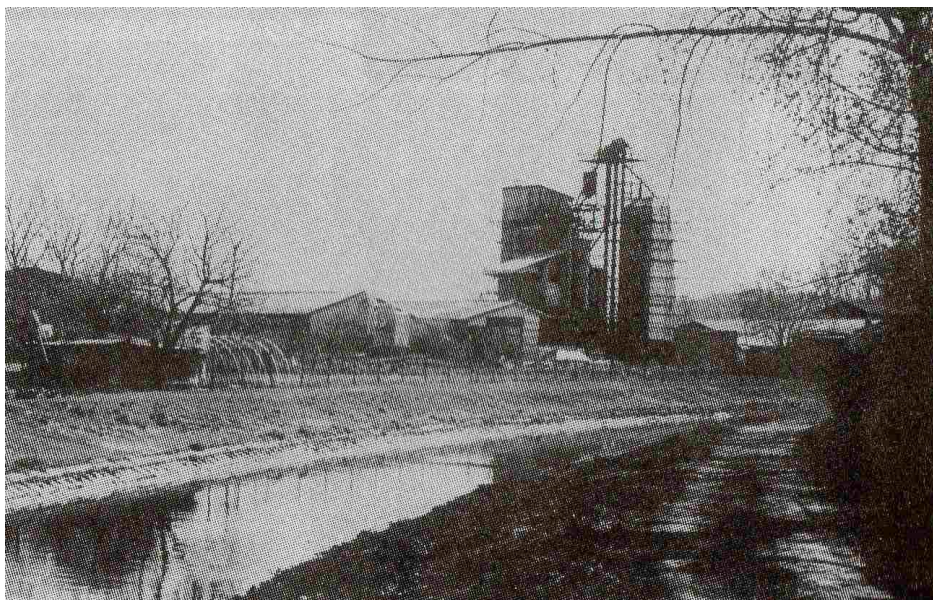

A ligetes Gyep út

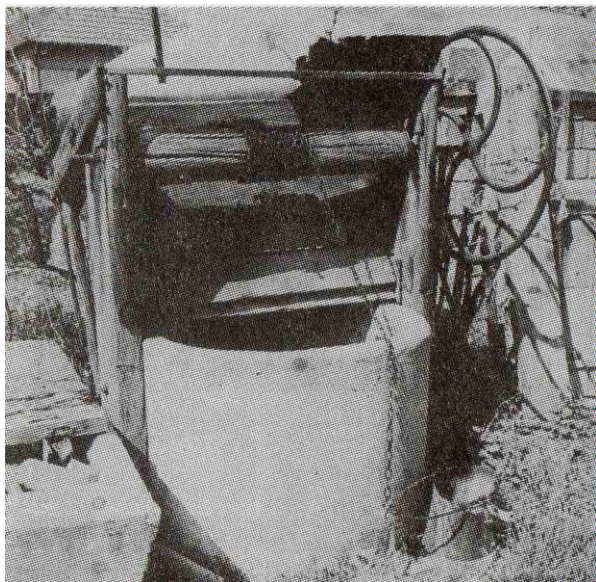
Malom utca

A modern Építő út

A földműves-szövetkezet gazdasági épületei

***Régi emlék—romladozó
kerekeskut***

***Régi hajloksor a
Szőlőhegyen***

Modern hétvégi házak és borospincék a Cserda útban

**Arató ünnepség
1979-ben**

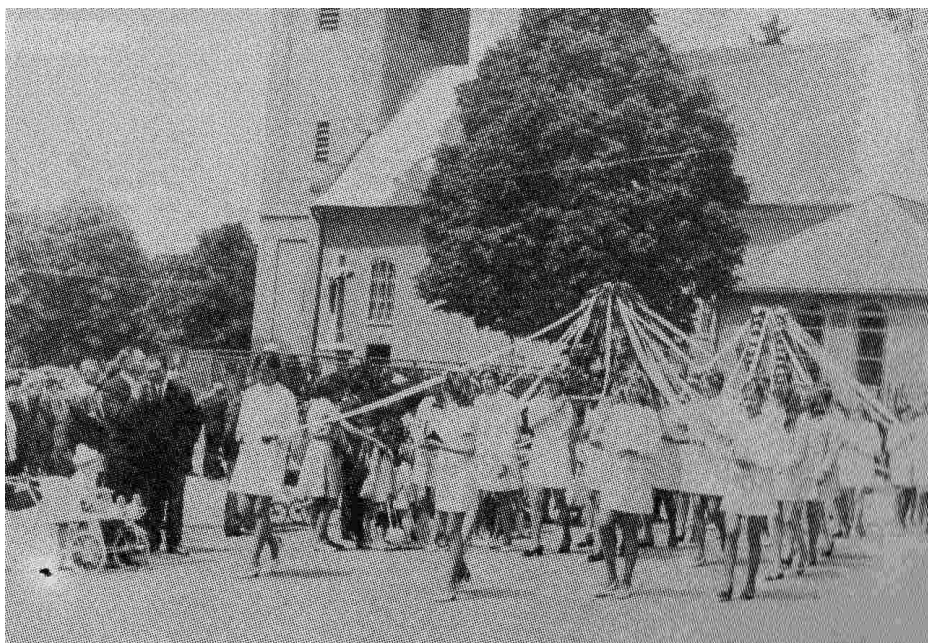
Csemadok-ünnepély a Szabadtéri színpadon

Járás Csemadok-ünnepély felvonulói falunkban

***Cséplés az ötvenes
évek közepén***

Ünnepi körmenet a 60-as évek végén

**Szigligeti Ede:
A cigány
című darabjának
szereplői**

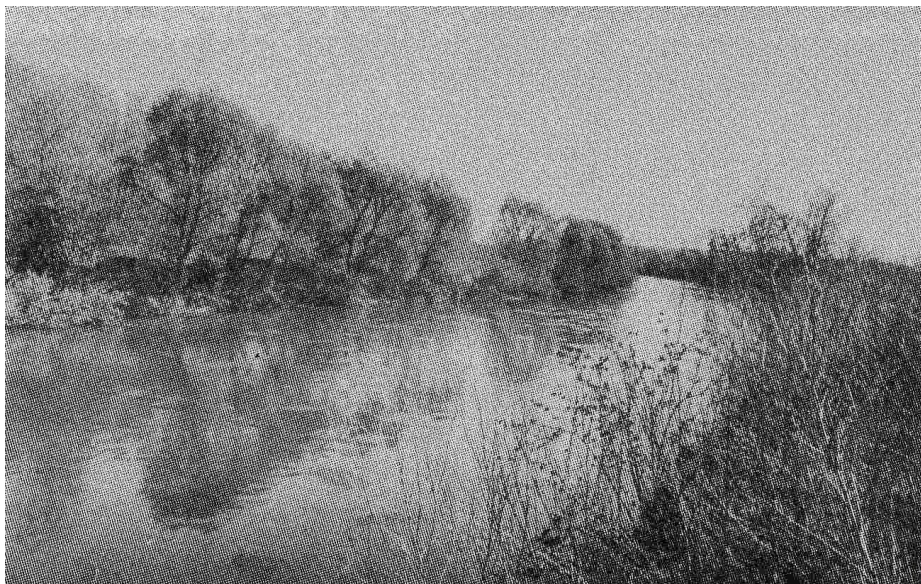

A Szivárvány táncsoport tagjai a 70-es évek elején

Népi táncsoportunk a 60-as években

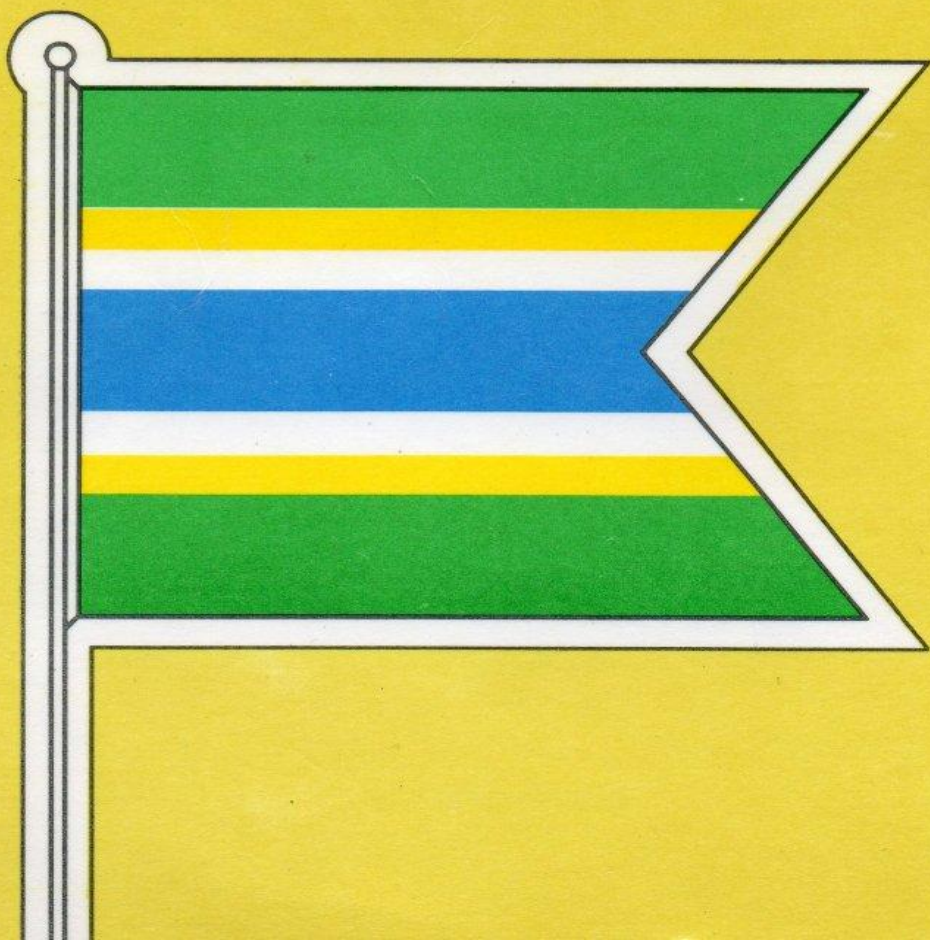
***Faluszépítési
munkák 1967-
ben***

A megszabályozott Cétényke

ISBN 80-85509-15-6

www.velkykyr.sk

Mgr. Daniel Száraz / 2010